

DÜNYA KADIN YÜRÜYÜŞÜ KİTAPLIĞI 2

FEMİNİST EKONOMİ

ZORLUKLAR, ÖNERİLER, İTTİFAKLAR

FEMİNİST EKONOMİ

zorluklar, öneriler, ittifaklar

Dünya Kadın Yürüyüşü Kitaplığı 2

Dünya Kadın Yürüyüşü - Türkiye

www.dunyakadinyuruyusu.org
dky@dunyakadinyuruyusu.org

FEMİNİST EKONOMİ

zorluklar, öneriler, ittifaklar

Economía feminista: desafíos, propuestas, alianzas

Mart 2017 Entrepueblos/Entrepobles/Entrepobos/Herriarte tarafından yayınlanmıştır

Editörler: Cristina Carrasco Bengoa ve Carme Díaz Corral

Çeviri: AB Sivil Düşün Programı

Redaksiyon: Yıldız Temürtürkan

Düzeltili: Asiye Belovacıkl

Dizi Kapak Tasarımı: Nilgün Kara Babacan

Kapak Fotoğrafi: João Zinclair

(Brezilya Dünya Kadın Yürüyüşü 3. Uluslararası Eylemi 8 Mart 2020)

Mizanpaj: Ulaş Akyol

Dünya Kadın Yürüyüşü Kitaplığı 2

Dünya Kadın Yürüyüşü-Türkiye

www.dunyakadinyuruyusu.org

dky@dunyakadinyuruyusu.org

Kitapçı Basımevi Yayıncılık Dağıtım Tasarım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mh. Sedef Sk. No:6/16 İskitler / Altındağ / Ankara Sertifika No: 34559

1. Baskı

Mart 2021

Ankara

Bu kitap Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında

Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır.

İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Dünya Kadın Yürüyüşüne aittir ve

AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

(Ticari Değildir, Satılamaz)

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğın

5. Maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.

FEMİNİST EKONOMİ

zorluklar, öneriler, ittifaklar

Editörler

Cristina Carrasco Bengoa

Carme Díaz Corral

Makaleler:

Cristina Carrasco Bengoa

Carme Díaz Corral

Silvia Federici

Verónica Gago

Yayo Herrero

Yolanda Jubeto Ruiz

Mertxe Larrañaga Sarriegi

Amaia Pérez Orozco

Natalia Quiroga Díaz

Corina Rodríguez Enríquez

İçindekiler

Giriş	7
Sunuş <i>Cristina Carrasco Bengoa ve Carme Díaz Corral</i>	11
Hareketler ve Kurumlar Arasında Feminist Ekonomi: Olanaklar, Sınırlar, Çelişkiler <i>Silvia Federici</i>	19
Feminist Altüst Oluşun Ekonomik Alanları mı? <i>Amaia Pérez Orozco</i>	27
Dayanışma Ekonomisinin İnşasına Feminist Ekonominin Katkıları <i>Mertxe Larrañaga Sarriegi ve Yolanda Jubeto Ruiz</i>	55
Kent Ekonomisine ve Kentin Yeniden Keşfinde Müştereklere Feminist Bir Bakış <i>Natalia Quiroga Díaz ve Verónica Gago</i>	79
Ekolojik Ekonomi ve Feminist Ekonomi: Gerekli Bir Diyalog <i>Yayo Herrero</i>	109
Latin Amerika'da Bakım Ekonomisi ve Eşitsizlik: Son Gelişmeler ve Bekleyen Zorluklar <i>Corina Rodríguez Enríquez</i>	129

Giriş

Feminismos Entrepueblos/ Entrepobles/Entrepobos/ Herriarte/Halklararası Feminizm

21. yüzyılın bu noktasında, son yıllarda tanıdığımız şekliyle kapitalist sistemin sözde “küresel krizi”nin yarattığı sorunların çok boyutlu doğasını -gıda, enerji, bakım ihtiyacı krizi, ekonomik ve mali kriz, iklim ve ekolojik kriz, siyasi temsil krizi vb.- vurgulayan daha çok ses duyulur oldu. Fakat bu boyutların her birinin ayrı ayrı yaşandığı birkaç gezegene veya topluma birden sahip değiliz; bunun yerine hepsi aynı fiziksel ve sosyal gerçeklikte birleşir ve etkileşir. Bu, “*sermaye-yaşam çatışması*” olarak sentezlenen durumun zorluklarını daha karmaşık hale getirir.

Buradan hareketle analizlerde kapsamlı, çok-faktörlü yaklaşımları desteklemek ne kadar gerekliyse bu karmaşıklığın kapsayıcı, özgürlükçü süreçlerini desteklemek de o kadar gereklidir.

Mesele bir yandan küresel krize alternatif farklı toplumsal egemenliklerin kurulmasına katkıda bulunmak ve bunu hem dönüştürmek istediğimiz adaletsiz gerçekliğin hem de alternatif olarak sunulan hareketlerin ve projelerin patriyarkadan arındırılmış (de-patriyarkal) analiz ve pratiklerini geliştirerek feminist bir perspektiften yapmaktır.

Katalan İşbirliği ve Kalkınma Ajansı ve Barselona Kent Konseyi'nden ortak finansman sağladığımız “Ellerimizdeki Gelecek: Küresel Kriz Karşısında Aktif Sürdürülebilirliğe Yönelik

Eğitim/Eylem Stratejisi” projesi ile 2011 yılında girdiğimiz istikâmetin hedefi burasıydı. Fakat aynı kaygıları paylaştığımız farklı toplumsal hareketlerden ve müttefik örgütlerden çok sayıda kadın ve erkek yoldaşımızın işbirliği olmasaydı tek başına bu eş finansmanla bile farklı alanlarda yaptığımız faaliyetler tamamen imkânsız olurdu.

Bu çabada feminist ekonomi ve Latin Amerika’daki kadın hareketlerinin deneyimleri çalışmalarımızın temel referanslarıdır. Küreselleşme sürecinde heteropatriyarkal kapitalizmin insanların ekonomik, sosyal, duygusal ve benzeri prekarlık koşullarını bütün kıtalarda farklı yoğunlukta büyütmesinin net tek bir hedefi vardır: yaşamı ve gezegeni metalaştırma sürecini hızlandırmak.

Entrepueblos (Halklararası) strateji belgesinde belirttiğimiz gibi: *“Feminist ekonominin sermaye-yaşam çatışmasını çözmek için elzem bir araç olduğu dayandığı öncüllerden hareketle kanıtlanmıştır. Bu öncüller şunlardır: Ücretlendirilmemiş bakım emeğini ekonomik döngüye dahil ederek ekonominin, uygulamasını kârlı piyasayla sınırlayan o klasik ekonominin ötesine geçtiğini kabul etme; ikincisi bakım emeğinin “keşfi” ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini (cinsiyete dayalı işbölümünü) anlamının ekonomik sistemin işleyişini anlamının anahtarı olduğu fikri ve üçüncüsü feminist ekonominin daha adil bir sosyo-ekonomik sistemin inşasına katkıda bulunmaya yönelik bir politik taahhüt anlamına gelmesidir.”*

Bu yüzden bugün bu yayını size sunabiliyor olmaktan dolayı özellikle heyecan duyuyoruz. Basmak istediğimiz kitabın hedefleri ve niteliği konusunda anlaşmanın çok kolay olduğu Cristina Carrasco Bengoa ve Carme Díaz Corral tarafından yürütülen koordinasyon çalışması sırasında yakalanan ortaklığı kayda geçmek ve her şeyden önce vurgulamak istiyoruz. Amacımız, feminist ekonominin yeni zorluklarını ve gelişmelerini farklı alanlardan ve yaklaşım düzeylerinden katkılarla bulup çıkarmak ve bir araya toplamaya çalışmaktı. Ve feminist ekonominin bugün yenilenmiş

bir canlılık momenti yaşayan, çok farklı alanlardan ve bağlamlardan özgürlükçü hareketler tarafından dikkate alınacak önemli katkılarda bulunma kapasitesine sahip teorik ve aktivist bir hareket olduğunu göstermekti.

Çalışmamızın mekân ve zamanla sınırlı oluşu; bu alanda ilginç düşünce üretimine katkıda bulunan, kendini hasretmiş ya da yeni ortaya çıkan, sayıları gitgide artan diğer sesleri de hesaba katmamıza olanak tanımadı. Ancak editörlerin emeği ve biraraya toplama kapasitesi, koyduğumuz hedeflere ulaşmaktan daha fazlası olan işbirliğini mümkün kıldı. Bu nedenle bu davaya özverili katkıda bulunan yazarlara da teşekkür etmek istiyoruz: Silvia Federici, Amaia Pérez Orozco, Mertxe Larrañaga Sarriegi, Yolanda Jubeto Ruiz, Natalia Quiroga Díaz, Verónica Gago, Yayo Herrero ve Corina Rodríguez Enríquez.

Öyle umuyoruz ki bu yayın; ortak ve antipatriyarkal bir kolektif zekâ oluşturmayı amaçlayan karşılıklı yardımlaşma sürecine bir katkı olacak ve aynı arzuları, hayalleri ve günlük mücadeleleri paylaştığımız, her gün kendilerinden yeni şeyler öğrendiğimiz tüm kişi ve gruplara hizmet edecektir.

Sunuş

Cristina Carrasco Bengoa

Carme Díaz Corral

Bu kısa sunuşa başlamadan önce kendimizle ilgili bir yorum yapmak istiyoruz. Feminist ekonomi üzerine konuşsak da bugün feminist ekonomi olarak adlandırılan şeyin tek bir mefhum olmadığı kabul edilmelidir. Aslında tüm “izmlerde” olduğu gibi terime karşılık gelen farklı bakış açıları söz konusudur. Ancak burada tartışığımız vizyonun on yıldan daha fazla bir süredir, başlangıcından itibaren parçası olduğumuz İspanya Devleti Feminist Ekonomi Ağı’ını oluşturan çoğunluğun görüşü olduğunu söylerken yanılmadığımızı inanıyoruz. Bu nedenle bu ekonomiye yönelik diğer yaklaşımların veya sözde toplumsal cinsiyet ekonomisinin değerlendirmelerine ya da bunlarla karşılaştırmalara girmeden feminist ekonominin belirli bir konumundan konuşacağız.

Feminist ekonomi, meşru ve/veya egemen kabul edilen ekonomilerin bir eleştirisi olarak on dokuzuncu yüzyıl gibi erken bir dönemde bir grup kadının klasik iktisatçılarla karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıktı. Çünkü cinsiyete dayalı işbölümünü tartışıyorlar, ev içi faaliyetlere ekonomi kategorisi bahsetmedikleri gibi iş olarak da kavramsallaştırmıyorlar, kadın emeği ayrımcılığını onaylıyorlar ve erkeklerin “ekmek getiren” olmasından dolayı evde kurdukları ataerkil iktidarı tanııyorlardı. Bu eleştirilerin

neredeysse feminizmin ilk dalgası olarak adlandırılan zamanla çalışması tesadüf değildir.

Ne de yirminci yüzyılın ortalarında -burada ikinci dalga feminizmle çakışan- eviçi emek üzerine bütünlüklü bir teorik tartışmanın başlaması bir tesadüftür. Bugün de hâlâ süren bu tartışma, esasen sözkonusu emekle yani işgücünün yeniden üretimi ile kapitalist fayda arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Muhtemeldir ki tartışmanın en önemli kısmı, kapitalist sistemin ayakta kalmasının hanelerde yapılan işe bağlı olduğu ve bu işler olmadığı takdirde sistemin ayakta kalamayacağı gerçeğinin ilk kez tespit edilmiş olmasıdır. Başka bir deyişle eviçi ve bakım emeğinin kapitalist sistem tarafından yağmalanması, sermaye birikim sürecinin önemli kısmını teşkil eder.

Bu kavramsal tartışmanın yanı sıra iktisat alanındaki mevcut geleneklerin, temelde neoklasik kuramın güçlü bir metodolojik ve epistemolojik eleştirisi yaşanmaktadır: Varsayımların mantığı ve tutarlılığı, kaynakların sözde verimli ve rasyonel dağılımı, ücretsiz emeği dışladığı ve değer vermediğı için yanlı ve androsentrik (erkekmerkezci) olmakla suçlanan kategori ve yaklaşımları kullanmanın tarafsızlığı sorgulanmakta ve tartışılmaktadır.

Zamanla eviçi emek çalışması giderek emeğın daha duygusal yönlerini konuya dahil etti ve kolaylıkla bugün bakım veya bakım emeğı olarak atıfta bulunulan kavramın “keşfine” yol açtı. Yaşamı sürdürmek için gerekli temel bir faaliyet. Yaşam döngüsünün tamamını insanlara bakmaya adanmış bir kadınlık deneyimi. Bakımın farklı boyutlarının analizi, kırılğanlığımızı ve dolayısıyla insanlar arasında karşılıklı bağımlılık ihtiyacını görünür kılmamıza olanak tanıdı. Bakımın yaşamsal bir ihtiyaç ve ekonomik sistemin temeli olarak önemi, bu emeğı toplumsal yeniden üretimin merkezine ve kadınları da bütün toplumsal ve ekonomik yapının kısacası yaşamın kendisinin savunucusu olarak konumlandırıyor.

İlk önce klasik daha sonra da egemen neoklasik iktisadın kavramsal ve metodolojik eleştirisi, son yıllarda olgunlaştırdığı bütün teorik ve politik ayrıntılarla bugün feminist ekonomi olarak bildiğimiz şeyi şekillendiriyordu. Feminist ekonomi, anladığımız şekliyle endüstriyel ekonomi ya da kamu ekonomisi gibi ekonominin basit bir yan dalı değil daha ziyade dünyayı anlamanın ve insanların farklı ihtiyaçlarının hepsine yanıt vermeye yetecek mekanizmalar önermemize olanak veren bir ekonomik çerçeve oluşturma'nın başka bir yoludur.

Feminist ekonomi perspektifi ve önerisi, halihazırda doğayı yağmalayan ve insan yaşamını sömüren, çoklu eşitsizlikler üreten bu heteropatriyarkal kapitalist sisteme destek veren ekonominin tam anlamıyla tersidir. Kendisini, kendine yeterli gibi sunan fakat işleyişi ve sürekliliği esasen hayatın bakımını üstlenen ve işgücünü yeniden üreten eviçi ve bakım emeğine ve öte yandan da doğanın yağmalanmasına bağlı olan bir ekonomik sistem. Biricik amacı bir azınlığın özel menfaati olan ve bu azınlık uğruna sınırsız sürekli büyümeyi gerektiren bir sistem.

Feminist ekonomi, insan yaşamını önemsemeyen ve onu basitçe alınıp satılan (her birinin bir fiyatı olan) mala dönüştüren bu sistem karşısında hem teorik hem de politik alanlardan gelen zorla şekillendirilen kurulu düzenden bütünüyle kopma önerisini olgunlaştırır: Bir ekonomik sistemin nihai hedefi; dünyanın her yerinden kadınların ve erkeklerin insani ihtiyaçlarının çözüldüğü, aynı zamanda hayatlarımızın tabi olduğu doğaya saygı duyan, onurlu, insanca, iyi bir hayat yaşamak olmalıdır. Başka bir deyişle sermaye-yaşam çatışması karşısında yaşamın yanında olmaktır.

Sözün kısası; gerçekçi olma ve hangi toplumsal ilişkiler altında yaşandığına bakılmaksızın farklı insan ihtiyaçlarını hesaba katacak bütün çalışmaları gözününe alma, cinsiyete dayalı işbölümünü reddetme ve yaşam için gerekli bakım yöntemlerini demokratik

şekilde tartışarak bakım emeğini defeminize etme anlamına gelen bir öneri. Bu anlamda iyi bir yaşamdan ne anladığımıza dair kolektif bir düşünce üretimi gereklidir ve çeşitliliğe saygı göstermekle birlikte ancak bütün dünya nüfusunu kapsaması halinde anlamlı olacaktır. Neyse ki bunun için sıfırdan başlamıyoruz. Feminist ekonomi; asla piyasanın ellerine bırakılmaması ancak komünal ya da başka kolektif formüllerle yönetilmesi gereken malların (enerji, su, vb. gibi) hangileri olduğunu tartışarak piyasaları ademi merkezileştirmeyi, çevreye saygılı olmayı ve ihtiyaçları karşılamayı amaçlayan yeni üretim ve tüketim yapıları üzerinde konuşmayı öneriyor. Bu öneri tam anlamıyla yaşamın sürdürülebilirliği fikrine takabül eder; daha insancıl, adil ve çevreye saygılı toplumları olanaklı kılan, şimdi olduğu gibi insanların hizmet ettiği ekonomiye değil, insanlara hizmet eden bir ekonomiye ulaşmayı amaçlayan bir öneridir.

Feminist ekonominin önünde açılan yol, gidilecek ayrı güzergahları gösteriyor ancak biz hepsinde ilerleyişin çoktan başladığına inanıyoruz. Burada bazılarının adını koyacağız ancak kesinlikle hepsi bundan ibaret değildir. Bu istikametlerden biri; uygulamalı alanda daha fazla çalışmak, teorik önermeyi uygun politika veya eylem önerilerine tercüme etmektir. Bir diğeri de feminist ekonomi deneyimleri olarak bilinen tüketim veya üretimin daha çok feminist ekonomi ilkelerine ve gündelik hayata göre başka türlü örgütlendiği ve yönetildiği, esasen kadınlar tarafından yürütülen küçük somut pratikleri kapsar. İzlememiz gereken konuyla alakalı başka bir istikamet de egemen ekonomiye alternatif -ekolojik, sosyal ve dayanışmacı, politik, vb.- diğer eleştirel ekonomilerle daha sağlam ağlar kurmak; ortaklık ve anlaşmazlık noktalarını tartışmaktır. Ancak bakım emeğini yaşamı sürdüren merkezi bir faaliyet olarak tanıyan ve değer veren, erkekmerkezci olmayan bir bakış açısıyla yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Son olarak üzerinde durmak istediğimiz rota, gezegenin farklı bölgelerinde

feminist ekonomiyi uygulayan veya geliştiren kadınlarla sınıf, etnisite veya coğrafi konum ayrımı olmaksızın eşitler arası diyaloga atıfta bulunan bilgi diyalogu dediğimiz şeydir. Bu anlamda tarih, kültür ve dil açısından en yakın ilişkimiz Latin Amerika iledir. Oradan feminist ekonominin sömürgecilik fikri ile nasıl etkileşime girdiğini öğreniyoruz ki bu son on yılda Latin Amerikalı feminist iktisatçı yoldaşların güçlü bir şekilde oluşturduğu bir temadır.

Daha dayanışmacı ve yaşanabilir bir dünyaya doğru ilerlemenin tek olanaklı yolunun bütün bu politik düşünce ve eylem perspektifleri ile ittifak ve ortaklıklar kurmaktan geçtiğinin farkındayız.

Sırasıyla Silvia Federici ve Amaia Pérez Orozco tarafından yazılan ilk bölümler, yukarıda belirtilen istikametlerden ilkinde entegre olarak anlaşılabilir. Esasen feminist ekonominin şu anda karşı karşıya olduğu kendine has zorlukları biraraya getiriyorlar. Bazıları daha teorik düzeydeken bazıları da daha çok uygulamalı politika veya eylemler düzeyinde kalıyor. Federici; feminist ekonominin ne olduğunu, potansiyellerini ve zayıf yönlerini, sınırlarını ve çelişkilerini açıklamak durumunda kalıyor. Bu ekonominin şu anda uluslararası sermaye karşısında yaşadığı zorlukları gösteriyor: Uluslararası ekonomik plan ve projeleri, kamu bütçelerini ve hedeflerini, büyük göçlerin motivasyonunu ve sosyal ve ekonomik etkilerini vb. anlamaya ve maskesini düşürmeye uğraşiyor. Bütün bunlar bir kaygıya yanıt vermek için. Yani dünyayı değiştirecek olanın kurumlar değil toplumsal hareketler olduğu her zaman göz önünde bulundurulursa feminist ekonomi, önerilerin formülasyonunda ve/veya müzakere alanlarında birlikte çalışan toplumsal hareketler ve kurumlar arasında önemli ve gerekli bir bağ olabilir mi?

Amaia Pérez Orozco'nun bölümü, çift istikamette ilerleyerek net bir teorik çerçeve eşliğinde somut eylem ve politika tasavvurlarına dair bir çerçeve önerisi sunuyor. Amacı, feminist ekonomiye yönelik bir kaygıya ve alışıl gelen bir sorgulamaya yanıt vermektir:

Teori oluşturdunuz ancak somut önerileriniz var mı? Makale feminist ekonominin amacını tayin ederek işe başlıyor: Yazarın ekonomiyi altüst etmek dediği şey, iktidarını şiddet ve meşrulaştırma aracılığıyla kullanan küresel egemen kapitalist (kapitalist olmanın yanı sıra heteropatriyarkal, çevre düşmanı, sömürgeci ve ırkçı olan) ekonomik sisteme karşı çıkmak ve merkezine hayatın sürdürülebilirliğini alan farklı bir ekonomi inşa etmektir. Bu amaçla feminist altüst oluşun ekonomik alanlarını yani gezegenin sınırlarını dikkate alan, iyi bir yaşamı olanaklı kılabilecek kolektif sorumluluk biçimlerinin deneyimlendiği alanları yaratma konusu ele alınıyor. Amaia Pérez'in önerisi; altüst etme pratiklerini üç düzeyde her biri için ayrı ayrı sorunlar, zorluklar ve olasılıkları dikkate alarak makro, mezo ve mikro düzeyde somutluyor.

Birincisini Yolanda Jubeto ve Mertxe Larrañaga, ikincisini Natalia Quiroga ve Verónica Gago ve üçüncüsünü Yayo Herrero'nun yazdığı sonraki üç bölüm, yukarıda önerilen feminist ekonomiye çıkan üçüncü istikametle ilgilidir. Üçü de feminist ekonomiyi egemen ekonomiye alternatif olan diğer ekonomilerle diyaloga açıyor; bunlar sırasıyla dayanışma ekonomisi, kent ekonomisi ve ekolojik ekonomidir. Feminist ekonominin iki temel katkısından, emek kavramının genişlemesi ile yaratılan servet kavramının ve servetin hesaplanma yönteminin genişlemesinden başlayarak Jubeto ve Larrañaga, Bask Ülkesi Alternatif ve Dayanışma Ekonomisi Ağının (REAS Euskadi) altı ilkesini yeniden yorumluyor. Dayanışma ekonomisinin ilkelerini analiz eden ve feminist ekonominin müteakabiliyet, işbirliği ve yardımlaşma değerlerini de paylaştığını bilen yazarlar, iki görüş arasında birçok ortak nokta buluyorlar. Bu diyalogun bir ürünü olarak ve farklılığa saygı gösterdiği ve tanıdığı için eşitliğin ötesine geçen hakkaniyet ilkesiyle ilişkili olarak dayanışma ekonomisinin cinsiyete dayalı işbölümüne daha fazla vurgu yapması ve onu sadece toplumsal işbölümüne entegre etmekle yetinmemesi gerektiğini düşünüyorlar. Emek ilkesi bakımından

dayanışma ekonomisinin bakım hizmeti verenlerle ilgili iyi uygulamalarının (iş gününün kısaltılması veya esnekliği ...) yaygınlaşabilmesi için toplumsallaştırılması ihtiyacını saptıyorlar.

Natalia Quiroga ve Verónica Gabon'un yazısı, feminist ekonomi fikrinin sömürgecilikten arınmış halkçı ekonomi boyutundan kentlerdeki yaşamın yönetimi ve organizasyonuna kadar içerilmesi ihtiyacını gündeme getiriyor. Mekânları ve ekonomilerini bakıma dayalı olarak organize etme ihtimalini tasavvur ediyor. Bu amaçla yazarlar, kent ekonomisinde üçlü vardiyanın (üretim, yeniden üretim ve topluluk yönetimi rolünün) önemini analiz ediyorlar. Yeniden üretim sorununun yoksulları, kadınları ve yeniden üretim ve topluluk görevlerini eşitleyen bir sınıf perspektifi ile konumlandırıldığı bir kentin ana hatlarının yoksulluk perspektifi tarafından nasıl çizildiğini irdeliyorlar. Yaşamın geliştiği döngüler marjinalere hapsedilir ya da kent için değer yaratma becerileri küçümsenirken giderek artan kent ekonomilerine ranta ve finansal sömürüye uyumlarından dolayı kıymet verilmesini eleştiriyorlar. Bu amaçla mülksüzleştirme ve sömürünün sürekliliğine ket vurmak için ve başka bir kent ekonomisi pratiklerine başlangıç noktası olarak ortak malların ve faydanın feminen üretimini öneriyorlar.

Bu bölüm, ekolojik ekonomi ile feminist ekonomi arasındaki diyaloga ayrılır. Bölümün yazarı Yayo Herrero, Batı toplumunda ortaya çıkan ve neoliberalizmin hegemonik genişlemesiyle yoğunlaşan, yaşamın maddi temelleriyle çelişki içinde gelişen düşünceyi çürütmek için bu diyalogu gerekli görüyor. İnsan yaşamının kaçınılmaz iki maddi bağımlılığı olduğunu ileri sürüyor: Doğa ve doğanın sınırları ile bakım süreçleri gerektiren, yaşamın kırılganlığının sonucu olan yalnız yaşamının imkansızlığı. Doğanın sürdürülmesini güvence altına almak için gerekli yeryüzünün temel dokuz limitinden dördünün zaten aşılmış olduğu konusunda uyarıyor. Ekonomik köktenciliğin biyosidal mitlerini analiz ediyor ve hem ekolojik hem de feminist boyutları olan sürdürülebilirlik kültürü öneriyor.

Böylece yaşamı merkezine alan bir ekonomik model oluşturacak şekilde yurt (territorio) algısı ve yönetimini dönüştürmeyi ve insanların zamanını yeniden organize etmeyi amaçlıyor.

Son olarak kitap, Latin Amerika'daki daha özgül sorunları veya durumları gösteren Corina Rodríguez tarafından yazılan bir makale ile sona eriyor. Yazar son yıllarda oldukça sık tartışılan bir konuyu ele alıyor: Bakım işleri ve bunların toplumsal organizasyonu. Bunun yarattığı eşitsizlikleri, buna dair kamu politikaları oluşturma ihtiyacını ve bölgede bazı ülkelerde yaşanan son örneklerden bazılarını analiz ediyor. Özellikle Arjantin örneğine odaklanıyor. Yazar, farklı ülkelerdeki bu farklılıklara rağmen kamu ve yurttaşlık tartışmasında yaşanan önemli gelişmelere dikkat çekiyor. Bu konuda referans olarak sunulan Uruguay deneyimi, diğer gelişmeler arasında öne çıkıyor. Bu bölüm, bakım hizmeti alma gibi temel bir hakkı elde etmek için çözümlere odaklanırken dikkate alınması gereken bazı zorluklara işaret ederek sona eriyor.

Kısacası bu kısa metin, Avrupa'da ortaya çıkan ile Latin Amerika'da ortaya çıkan feminist ekonomi arasında -içinde yaşadığımız dönemde bu kadar çok gerekli ve acil olan- yeni fikirlerin ve yeni önerilerin tartışılmasına katkıda bulunmanın bir aracı olarak sunulmaktadır. Bu yayında son derece cömertçe ve zaman ayırarak birlikte çalışan bütün dostlara ve yoldaşlara teşekkür ederiz.

Hareketler ve Kurumlar Arasında Feminist Ekonomi: Olanaklar, Sınırlar, Çelişkiler¹

Silvia Federici

Feminist ekonomi konulu bu konferans, resmi ekonominin alternatiflerine olan ihtiyacın her geçen gün çarpıcı biçimde daha belirgin hale geldiği çok kritik bir momentte gerçekleşiyor. Ancak bugün tam da bu nedenle alternatif programları ve daha adil bir toplum vizyonunu dile getirme ihtiyacı her zamankinden daha acildir.

Feminist ekonomi bu çağrıya yanıt verebilir mi? Müzakere zeminlerine dair öneriler veya haritalar oluşturmaya yardım ederek toplumsal hareketler ve kurumlar arasında bir aktarım kayışı haline gelebilir mi? Olanaklar nelerdir, bu öneri hangi olanakları sunar, sınırları ve çelişkileri nelerdir?

Bence bu soruları yanıtlamanın ilk adımı feminist ekonomiyi tarihsel bağlamına yerleştirmek ve 1990'ların başındaki gelişiminin başlangıcından itibaren şematik de olsa disiplinler ve siyasi değişime katkısını incelemek olabilir.

Feminist ekonomi, feminizmin gücünün bir örneğidir. Feminizm kadınları o kadar yüreklendirdi, kendi deneyimlerine ve mücadelelerinin haklılığına o kadar güven duymalarını sağladı ki

¹ Makale, Silvia Federici'nin V State Congress of Feminist Economics, Vic Üniversitesi, Temmuz 2015'teki konferansına dayanmaktadır.

Tanrı katına hücum etmeye koyuldular: Bütün disiplinler arasında toplumlarımıza hükmeden güç yapılarına en yakın olana, ekonomiye hücum. Feminist ekonominin ortaya çıktığı moment; neoliberalizmin yükselişi, dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve “Refah Devletinin” tasfiyesiyle ortaya çıkan egemen ekonomik ve politik *paradigmaların kriziyle* aynı zamana denk gelmesi nedeniyle önemlidir.

Bu bağlamda, feminist ekonomi karmaşık ve çelişkili bir rol oynadı. Bir yandan standart kategorilerini, metodolojilerini ve yapısal değerlerini eleştirmek suretiyle neoklasik ekonomi ve neoliberal ekonomiye meydan okudu; kendine özgü para ilişkileri alanındaki temerküzü, bencillik ve rekabetin bireysel davranışın itici gücü olduğu varsayımlarını ifşa etti. Daha da önemlisi feminist hareketin gündeme getirdiği temel meseleleri ekonomik teorinin merkezine koydu: Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, yeniden üretim emeğinin değersizleşmesi, toplumsal ilişkilerde duygusallığın ve işbirliğinin önemi.

Uluslararası evişi için ücret kampanyasından bir yoldaşın, Antonella Picchio’nun çalışmaları (diğerlerinin arasında) önem taşımaktadır. Toplumsal yeniden üretim sürecinde evişinin merkezi rolünü inceledi ve gösterdi ki bütün “üretken” faaliyetler ona bağlı olduğu ölçüde ancak emek denen şey gerçek “reel ekonomi” olur. Aynı zamanda ekonomik büyümeyi ölçen uluslararası normları, “üretken” görülen alanı yeniden üreten emeği ve doğayı dışladığı için eleştiren ve günümüzde feminist ekonominin kurucu belgelerinden biri olarak kabul edilen *Si las Mujeres Contaran’ın** (1988) yazarı Marilyn Waring’in çalışmasına da değinmek istiyorum. Waring, bu toplumda ekonomik değer kavramının çocukların büyümesine yardım etmeyi değil; çocukları öldüren silahların üretmeyi üretken, toplumsal refaha katkı olarak görecekt kadar sapkın olduğu gerçeğinin farkına varmamızı sağladı. Picchio ve Waring; sadece birkaç yıl

* Kadınlar Sayarsa

içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin işgücü piyasası ve uluslararası ekonomik ilişkiler üzerindeki etkileri, “bakım emeği”, “ekolojik sürdürülebilirlik” üzerine çalışmaların çoğalmasını sağlayan bir yol açtılar. Ayrıca aslen Katalonyalı olan Lourdes Benería’nın küreselleşmenin erkekler ve kadınlar üzerinde farklılaşan etkilerine dair yaptığı araştırmalardan ve Cristina Carrasco ve Amaia Pérez Orozco’nun bakım emeğine dair çalışmalarından da bahsetmeliyiz.

Feminist iktisatçılar yaptıkları katkılarla sadece bilгимizi genişletmekle ve toplumsal gerçekliği yorumlamamız için bize yeni araçlar sağlayan ekonominin teorik yeniden inşasını desteklemekle kalmadılar, aynı zamanda Latince kullanımının aynı göz korkutucu etkileriyle sürekli politik söyleme sızan teknik dili de gizeminden arındırdılar. Ve halkın benimsediği ve şimdilerde yaygın olarak kullanılan “cam tavan” veya “yoksulluğun feminizasyonu” gibi yeni kelime dağarcığını icat ettiler.

Bütün bu önemli ilerlemelerle birlikte feminist ekonomi teorilerinin ve analizlerinin geliştirildiği çerçeve içerisinde birçok feminist iktisatçının yaşadığı bir zorluğun altını çizebiliriz: Servetin özel temellüküne ve kapitalist gelişmeye bağlılığından dolayı iktisat teorisinin temellerine alenen karşı çıkma.

Mesela feminist iktisatçıların uluslararası ekonomi politikası-na yönelik eleştirileri sıklıkla küreselleşmenin kadınlar üzerindeki “farklılaşan etkisine” odaklanmıştır ki bu, etkilerinin daha eşit bir şekilde dağıtılması durumunda bu politikanın daha kabul edilebilir olacağı izlenimi uyandırabilir. Benzer şekilde “toplumsal cinsiyet entegrasyonu” arayışı; geleneksel ekonomiye özgü “erkek önyargısının” yapısal köklerinin ücret ilişkisinin yapısal bir ürünü olduğuna, -kapitalizmde herhalde biyolojik ve psikolojik doğalarına içkin görüldüğü için olsa gerek- kadınlara birincil vazifeleri ve karşılığı ödemeyen bir faaliyet olarak dayatılan işin, işgücünün yeniden üretimi için harcanan emeğin sistematik değersizleştirilmesinin bir

ürünü olduğunu ayırt etmekte genellikle başarısız olmuştur. Üretim ve yeniden üretim işinin ücret ayırmacılığı yardımıyla bu şekilde ayrılmasının -ki bu, “ücret patriyarkası”² gerçeğinin temeli ve ekonomik düşüncenin en önemli konularından birisidir- üstesinden bu defa muhtemelen “üretken” olan yeni faaliyetlerin sorumluluğunu kadınlara yükleyerek gelinemez; “entegre” edilmesi istenen kalkınma programlarında olduğu gibi. Çoğu kadının diğer işlerin yanısıra evde yapmak zorunda olduğu ücretsiz iş sorunu çözülene kadar “iş-gücü piyasasına entegrasyon” veya “kalkınmaya entegrasyon”dan bahsetmek; özellikle düşük ücretli, çoğu zaman tehlikeli işlerde kuralların ve sömürünün sınırlarının olmadığı yerlerde (serbest ticaret bölgeleri gibi) sınırsız sömürüyü ve hayatlarının işe hapsolmasını tavsiye etmektir(!)

Ne de ücretsiz ev işinin “değeri”nin tanınması belirsizlikten kurtulmuştur. Birkaç istisna dışında feminist iktisatçılar; milyonlarca kadını ilgilendiren hayati bir meseleyi, tavsiye edilen “değer kazanma” tamamen formel ve manevi mi olmalı yoksa yeniden üretim emeğini ulusal ve uluslararası muhasebe sistemlerine dahil ederek parasal karşılığı mı ödenmeli sorusunu açıklığa kavuşturmuş değiller. Daha önce de vurguladığım gibi her şeyden önce kapitalist birikimi artırmaya ve sömürücü kapitalizmin iktidarını güçlendirmeye hizmet eden, çoğu kadının yaşadığı bu muazzam sömürüye son vererek kadınlar olarak çalıştığımız her alanda ve ayrıca doğurma konusunda da erkelerle ve devletle ilişkilerde daha iyi yaşam koşullarını müzakere edebiliriz. Fakat şimdiye kadar pek az feminist iktisatçı bunun farkına varmıştır. Yine de bugün kadınların yaşadığı muazzam sömürüyü kınamaya ve bununla mücadeleye başlayan feminist iktisatçılar ağlarının kurulmasıyla bir değişimin yaşandığı göze çarpıyor.

Böyle bir çekingenlik anlaşılabilir. Feminist iktisatçılar, kapitalist iktidar yapısına en fazla bağlı olan disiplini değiştirmeye

² Silvia Federici, *Caliban ve Cadı*, 2.Bölüm

yeltenmekle aslanın ininde çalışırlar. Yine de bu; günümüzde özellikle aşılması gereken bir sınırdır çünkü feminist ekonomi, kapitalist sistemin temellerini sorgulamadığı sürece radikal eleştirisi yerine ekonominin başka bir dalı olma ve yıkmaya niyetlendiği bir disiplini “iyileştirme” riski taşır.

Ayrıca karşı karşıya olduğumuz *yeniden üretim krizi* o kadar dramatiktir ki dünya ekonomisini kontrol eden politikacıların ve bankacıların kendilerini insancillaştırmalarını, insan hayatını kendi bireysel ve kolektif kazançlarının önüne koymayı öğrenmelerini ve bugün kalıcı savaşlarda kullandıkları kaynakları hayatımızın yeniden üretiminin hizmetine koymalarını bekleyemeyiz. Eğer beş yüz yıllık kapitalist gelişme -beş yüz yıllık sömürgecilik, fetih, mülksüzleştirme- yeniden üretimimizi güvence altına almaya yetecek kadar zenginlik üretmediyse ve dünya ekonomisinden umut edebileceğimiz tek şey daha fazla kemer sıkma ise bundan kapitalist ekonominin gezegenin nüfusunun çoğunluğu için sürdürülebilir olmadığı sonucunu çıkarmak gerektiğini söyleme zamanı geldi.

İspanya’da “Barcelona en Comú”^{*} oluşumunda olduğu gibi toplumsal hareketlerin kurumlara gözle görünür şekilde girilmesiyle gelişen politik duruma feminist ekonominin nasıl yanıt verebileceği sorusunu kendimize sorduğumuz zaman bu konuyu dikkate almalıyız. Açıktır ki toplumsal servet devletin elinde olduğu sürece kurumlar göz ardı edilemez. Dolayısıyla ürettiğimiz servetin kontrolünü yeniden kazanmak için devletle nasıl doğrudan yüzleşeceğimizi tartışmak gerekir. Bu anlamda feminist iktisatçılar önemli bir rol oynayabilir çünkü belgelere ve raporlara erişime sahipler, bunları analiz etme ve cevaplama yetenekleri var ve genel olarak ekonomik planlamayı şekillendiren perspektif ve konular hakkında doğrudan bilgi sahibidirler. Bu yüzden mücadele eden herkese ve ayrıca kurumların içinden etki etmeye ve yanıt vermeye çalışan

^{*} Katalanca Komün Barselona, 2014 Haziran’ında kurulan ve şu anda Barcelona Belediyesini yöneten yurttaş platformudur

herkese önemli araçlar sunabilirler. Fakat unutmamak gerekir ki daha iyi bir dünya yaratma gücü devlette değil, toplumsal hareketlerde, hareket halindeki toplumlarda bulunur. Kurumlarda çalışarak sosyal politikayı değiştirmeye yönelik her çaba yıkmaya çalışılan şeyi güçlendirme riski taşır. Bu mesele, sermayenin temerküzünün yerel yönetimlerin karar alma yetkisini ortadan kaldırdığı ve onu Avrupa Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kapitalist kurumların eline verdiği bu dönemde özellikle günceldir. AB ile ABD arasında yakın gibi görünen tek bir ticaret bölgesinin inşası -eğer başarılırsa-, bu süreci daha da kötüleştirecektir çünkü bir mahkeme, serbest ticarete saldırı olarak yorumlanabilecek herhangi bir kararı veren hükümetleri cezalandırabilecektir.

Genelde Yunanistan'ın borcunun geri ödenmesi sürecinde yaşananların doğruladığı üzere geniş halk seferberliği süreçlerinin var olması durumunda bile bir hükümetin bize yalnızca yeni kemer sıkma programları vaat eden kapitalist sistemin kurallarından kaçması bugün her zamankinden daha zordur. Çünkü bunu yapmaya çalışan hükümetler ve halklar, uluslararası sermaye iktidarının onlara karşı başlattığı güçlü istikrarsızlaştırıcı önlemlere göğüs germek zorunda kalır.

Feminist ekonominin bugün yerine getirebileceği görevlerden birinin bu gerçekliği anlamamızı sağlamak ve hepsinden önemlisi karşı karşıya olduğumuz toplumsal sistemin mantığının ne olduğunu anlamamıza yardım etmek olduğuna inanıyorum.

Bu; önemsiz bir görev değildir çünkü dünya ekonomisinin artan küreselleşmesi ve finansallaşması, insanların yaşamımızı hangi güçlerin yönettiğini anlamalarını giderek zorlaştırmıştır. Ve bu da bizim direnme ve alternatifler yaratma yeteneğimizi zayıflatıyor. Bilgi güçtür, korkunun panzehridir, bugün Yunanistan'da birçok insanı Euro bölgesini terk etme veya borcunu ödememe fikrinin pençesine alan tarzda bir korkunun panzehiri...

Burada feminist iktisatçılar önemli bir rol oynayabilirler, uluslararası sermayenin ekonomik projelerinin yönelimlerini tahmin edebilmemiz için ekonomik planlamanın dilini deşifre etmemize, maskesini indirmemize yardımcı olabilirler. Hükümet bütçelerini, uluslararası ticaret anlaşmalarını ve gözlerimizin önünde yaşanan büyük göçleri motive eden ekonomik ve sosyal faktörleri bize açıklaması için ve hükümetlerimizin dayattığı savaşlardan ve ekonomik programlardan kaçmaya çalışan binlerce genç erkeği ve kadını Akdeniz’de boğulmaya mahkûm eden politikaların sapıklığını anlayabilmemiz için feminist ekonomiye ihtiyacımız var. Böylesi bir kavrayış olmadan siyasi körlüğün ve yolsuzluğun ayinlerini yineleyip durmaya mahkûm oluruz.

Daha da önemlisi feminist ekonomi, ortaya çıkışından itibaren ileri taşıdığı süreci derinleştirebilir: *Yeniden üretim emeğinin sadece yaşamımız ve kapitalist birikim açısından değil, aynı zamanda mücadelelerimiz açısından yani piyasadan bizi daha fazla özerkleştirecek ve devletin yaşamımız üzerindeki kontrolüne direnmemizi sağlayacak dayanışma ekonomilerinin, kolektif öz-örgütlenme süreçlerinin inşası açısından da taşıdığı önemi açıklar.*

Kuşkusuz bu, aşağıdan başlayan uzun bir toplumsal dönüşüm süreci olmadan yapılamaz. Ama bu bir ütopya değildir. Binlerce insan özellikle kadınlar; ihtiyaçlarının, parasal ekonominin döngülerinden dışlanmışlıklarının, günlük mülksüzleştirme deneyimleri ve insanlık onurunu yeniden kazanma iradesinin motivasyonuyla bu deneyimi yaşıyor.

Feminist İktisatçılar, artık özel olmayan ancak merkezi ve zorunlu olan bu yeniden üretim alanını aydınlatabilirler çünkü onu oluşturan her şey -yediklerimiz, giydiğimiz kıyafetler, sevdiğimiz insanlarla geçirebileceğimiz zaman, çocuklarımızla kurduğumuz ilişkiler- küresel ekonomiyi şekillendiren dinamiklerden olumsuz etkileniyor. Yeniden üretim sürecinde karşılaştığımız büyük

sorunları (çocuklara ve yaşlılara bakma, daha adil bir işbölümünü başarma, hayatımızı sürdüren kaynaklara erişim) çözmemize yardım etmeniz için ve aynı zamanda yeniden üretimimizin ve mutluluğumuzun gezegenin herhangi bir yerinde bir insanın sömürülmesi ve acı çekmesi pahasına elde edilmemesini güvenceye almak için sizleri aydınlatabilirler.

Feminist Altüst Oluşun Ekonomik Alanları mı?¹

Amaia Pérez Orozco

Bir kaygı sıkça karşımıza çıkıyor: Feminizm perspektifinden ekonomik sisteme yaptığımız eleştiri teorik düzeyde çok güçlü fakat... nasıl somutlaşır? Önerilerimiz var mı? Yoksa hepsi teoriden mi ibaret ve hiç eylem yok mu?

Bu metin bu soruya cevap vermeye çalışıyor: Elbette, önerilerimiz var! Hatta fazlası var, çok şey yapıyoruz. Bunların farkına varmamız, bir araya getirmemiz ve tutarlı bir anlam yüklememiz gerekiyor. Her bağlamda en uygulanabilir ve/veya en ilginç görünen ve kaygılarımıza uyarlanmış araçları paylaşmaya ihtiyacımız var. Bu metin etrafıca bir gezinti iddiası taşıyor; burada tarihi bir söz yerinde olur. Şöyle ki *olanın hepsi burada değil, ancak buradaki her şey olandır*. Aynı zamanda çok Batılı, beyaz ve kentli bir perspektiften ortaya çıkan bir metindir. Bir diyalog niyetiyle başlatıldı: Tamamlansın, sorgulansın, incelensin diye... Tek iddiası, ne yaptığımızı ve ne yapmak istediğimizi birlikte düşünmek için bir bahane sunmaktır.²

¹ Bu metin XI Feminist Kültür Festivali, Feministaldia çerçevesinde 14 Aralık 2016 tarihinde Donostia'da düzenlenen yuvarlak masa toplantısında feminist ekonomi üzerine yapılan sunuşa dayanmaktadır. Festivali düzenleyen Platzandreak'tan meslektaşlarıma çok müteşekkirim, beni bu kelimeleri yazmaya teşvik eden Silvia Federici gibi. *Ekonominin Feminist Altüst Oluşu* kitabının yeni baskısında yayımlanacak. *Sermaye-yaşam çatışmasına dair tartışma için katkılar*, *Traficantes de Sueños* tarafından düzenlendi.

² Bu metni alıntılar veya referanslarla doldurmamayı seçtiğimizi not etmek önemlidir. Fikir, kimseden söz çalmak değil, ifadeleri hafifletmek ve fikirlere güç katmaktır. Bu nedenle, burada yer alan her şeyin, dünyanın pek çok yerinde ve sayısız yerlerinde kolektif inşanın sonucu olduğu konusunda ısrar etmek esastır.

1. Ekonominin Feminist Altüst Oluşu mu?

Feminizm³ açısından ekonominin altüst edilmesi net bir istikamete doğru ilerliyor: Şiddet ve baştan çıkarma yoluyla küresel olarak dayatılan mevcut hegemonik ekonomik sisteme karşı hareket etmek. Bu sistemi nasıl biliyoruz? Mevcut ekonomi kapitalisttir. Onu altüst etmek kapitalizmle doğrudan karşı karşıya gelme anlamına gelir. Ama sadece bu da değil; aynı zamanda heteropatriyarkal, çevre düşmanı, sömürgeci ve ırkçı bir ekonomidir. Bazen ona kısaca ve alaycı bir şekilde şu *Skandal Şey* demeyi seçiyoruz. Bizim altüst ettiğimiz şu “Skandal Şey”in kendisidir.

Feminizm perspektifinden bu hegemonik ekonomide yapısal ve çözülemez bir çatışmanın var olduğu tespitini yapıyoruz: Sermaye birikimi süreçleri ile yaşamın sürdürülebilirlik süreçleri arasında var olan çatışma. İş yaşam pahasına yapılır: İnsan yaşamını sömürerek, gezegenin yaşamını yağmalayarak, yaşayan herşeyi sistematik yıkım riskine atarak... Bu çatışmayı sermaye-yaşam olarak adlandırmak yaşayan her şeyin veya bütün insanların yaşamının (sanki insanüstü ya da dünya dışından) soyut bir sermaye uğruna eşit derecede tehdit altında olduğunu söylemek anlamına gelmez. Bunun anlamı; bir maddi ve sembolik yapılar setinin, yaşamın bütününden ayrılarak kendi içinde anlam bahşedilmiş tek bir hayat etrafında güç ve kaynak birikimine izin veren bir işlev görmesi demektir. Geri kalan her şey tarafından ve her şey pahasına sürdürülmeye değer tek hayat haline gelen o hayat. Bu, yine ironik bir şekilde BBhYE olarak tanıdığımız şeyin hayatıdır: Beyaz burjuva heteroseksüel yetişkin erkek. Kendisini *çoğunluk* özne olarak empoze eden şu “Skandal Şey”de doğru insanı tanımlayan, geri kalan her şeyi kendine hizmet eden tâbi azınlıklara dönüştüren öznedir. BBhYE’nin hayatı; gezegendeki yaşamın

³ Bu metnin tamamında feminizmden çoğul olarak değil, tekil olarak bahsetmeyi seçtik. Bu vesileyle çeşitli tartışmaları ve konuları, hatta çatışmaları bile reddetmeksizin bizi birleştiren şeyin altını çizmeyi stratejik olarak terich ediyoruz.

sömürülmesi ve yağmalanması, insan yaşamına yönelik saldırılar, öznelerin bu ayrıcalıklı figürden uzaklığı oranında eşitsiz radikal şiddet pahasına güvence altına alınmıştır. Sermaye-yaşam çatışması, BBhYE'nin hayatının bütün yaşamla çatışmasıdır.

Fakat yaşam yoksa iş de olmaz BBhYE de. O halde bu sistem nasıl ayakta kalabilir? Feminist perspektiften kilit mekanizmalardan birinin yaşamı sürdürme sorumluluğunun görünmeyen ekonomik alanlara yüklemesinden türediğini söylüyoruz. Bu alanlara çeşitli isimler verdik: Bakım, eviçi emek, yeniden üretim... Hangi terminolojiyi kullanırsak kullanalım tehdit altındaki yaşam süreçlerini sürdürme sorumluluğunun özelleştirildiği (müşterek olmayan) ve kadınlaştırıldığı yerin suyun altında kaldığını kastediyoruz. Ve bu, *ekonomik olmayan alanlarda* var olmayan emekle ve *politik özne olmayan* özneler tarafından gizlice yapılmalıdır çünkü var olsalar ve isimlendirilseler ve bunları yapanların politik bir kimliği olsaydı çatışma bütün çıplaklığıyla gün yüzüne çıkacaktı. Sistem patlayacaktı.

İşte bu yüzden, bu “Skandal Şey”in bir buzdağı şeklini aldığını söylüyoruz: Görünen kısmında, merkez üssünde bir birikim mantığıyla yönetilen ve beyaz erkeklikle ilişkilendirilen kapitalist pazarlar vardır. Saklı kısımda (su altında kalması gereken) yaşamı sürdüren süreçler vardır. Bu buzdağı, görünürlük seviyelerini ve görünmezlik mekanizmalarını belirleyen heteropatriyarkal ve sömürgeci bir eksen etrafında dönüyor.

Ekonominin altını üstüne getirme, tek başına görünmeyeni gün ışığına çıkarmaktan ibaret olmayıp buzdağını havaya uçurmak ve yaşamın sürdürülebilirliğini merkezine koyan farklı bir ekonomi inşa etmektir. Ve bu, en az iki temel stratejik hareket yardımıyla gerçekleşir. Birincisi yaşamın olabilirlik koşullarını yaratma sorumluluğunun kolektif olarak üstlenildiği ekonomik alanlar inşa etmeye çalışır. *Olabilirlik koşullarının yaratılmasından* söz ediyoruz çünkü yaşamın doğası gereği kırılğan olduğu gerçeğinin

farkındayız; bu bir olabilirliktir ancak kesin değildir. Altüst olmuş bir ekonominin birincil ve nihai amacı; hayatın bakım sorumluluğunu üstlenmek, bu sorumluluğun özelleştirilmesine ve kadınlaştırılmasına son vermek olacaktır.

Yaşamın kırılmalılığı karşılıklı bağımlılığı gerektirir. Ekonomi bir karşılıklı bağımlılık ağıdır ve bireysel öznelerin kendileri için neyin en iyisi olduğuna dair bencil hesaplar yaptığı bir özgür sözleşme alanı değildir. Bugün bu karşılıklı bağımlılık ağı; sömürü ve eşitsizlik pahasına, ötekilerin pahasına, hepsinden önemlisi ötekilerin feda edilmesi pahasına (BBhYE ile yakınlık derecesine göre) bazılarının erişebileceği bir kendine yeterlilik ideali altında örgütleniyor. Bize düşen görev, karşılıklı bağımlılığı yatay bir şekilde yeniden örmek ve aynı zamanda özerkliği güvence altına almaktır. Feminizm perspektifinden özerklik talebinden vazgeçemeyiz ve vazgeçmeyi istemiyoruz. Fakat biliyoruz ki özerklik ancak kolektif olarak anlaşılabilir ve bireyci kendine yeterlilik yanılığısından çok uzaktır. Ve kırılmalılık aynı zamanda eko-bağımlılık demektir: Biz sadece yaşayan bir gezegenin parçası olarak var olabiliriz. Bu da bizi, dünyanın biyofiziksel limitlerini aşılabilir bir sınır olarak kabul etmeye ve ekonominin merkezine koymak istediğimiz yaşamın insani ve insani olmayan yaşam olduğunu anlamaya zorlar.

İkinci stratejik hareket, yaşamaya değer başka bir yaşam fikrinin kendisini oluşturmaktır. Bugün sahip olduğumuz refah ve başarının skandal nosyonundan kökten kopuşlar gerçekleştiren “iyi birarada yaşam” nosyonunun içini anlamla doldurmaya kararlıyız. Yaşam gerçeğinin bizzatîhi kolektif bir süreç olduğunu hem de her zaman benzersiz öznelerde vücut bulduğunu anlayan bir “iyi birarada yaşam” nosyonu. Bu nedenle devredilemez ve vazgeçilemez iki kriter tanımlıyoruz: evrensellik ve tekillik. Evrenselliğinden bahsediyoruz çünkü eğer herkes için erişilebilir değilse “iyi birarada yaşam” değildir. Çünkü altüst olmuş bir ekonomide bütün yaşamlar eşit derecede önemli olmalıdır.

Ve tekillik de öyle. Eğer farklılıklara saygı göstermiyorsa ve çeşitliliğin eşitsizliğe dönüşmeyeceğini garanti etmiyorsa bu, yine iyi birarada yaşam değildir.

Feminist altüst oluşun ekonomik alanları, yaşamı olanaklı kılma kolektif sorumluluğunu parçası olduğumuz gezegenin sınırlarını üstlenme sorumluluğuna eklediğimiz alanlardır. Aynı zamanda bu alanlar, farklı bir “iyi birarada yaşam” nosyonunun özünü oluştururlar.

2. Altüst Oluşa Doğru Geçiş

Kendimizi içinde bulduğumuz geçiş süreci bağlamında bu altüst oluş hangi yolu izleyebilir?

Kaçınılmaz olarak yol iki yönlü küçülmeden geçer. Bir yanda ekonominin maddi alanının (sosyo-ekonomik metabolizmanın) küçülmesi. Daha azıyla (daha az enerji ve malzeme tüketimi ve daha az atık üretimiyle) yaşamaya geçişin artık bir seçenek değil, mecbur olduğumuz bir gerçek haline geldiği bir ekolojik çöküş durumuyla karşı karşıyayız. Bu bağlamda isteğe bağlı olan, bu azalmanın nasıl dağıtılacağı ve ele alınacağıdır. Bize düşen görev, sosyal ekolojinin uyardığı gibi eko-faşizmin yeni biçimlerine ve de feminizm uyardığı gibi eko-maşizmin yeni biçimlerine götürmesini önlemektir.

Fakat sırf metabolik anlamda bir küçülme, büyüme mantığının (sermaye birikimi mantığının) ekonomik sistemin eklemleyici ilkesi olmaktan çıkması anlamına gelen küçülme ile el ele gitmemelidir. Bunun somut anlamı, gücün ve kaynakların birikim sürecine hükmedenlerin etrafında yoğunlaşmasını ve böylece kendi önceliklerini bütün topluma dayatmalarını sağlayan mekanizma ve kurumların dönüştürülmesi demektir. Gücün ve kaynakların sermaye birikimi döngülerinden kurtarılması söz konusudur. Ve bu, (bir birikim aracı ve herhangi bir demokratik denetimden yoksun olarak) özel mülkiyeti ve paranın rolünü sorgulama gibi konuları irdeler.

Sembolik bakımdan birikim ve büyüme mantığının yaşamsal arzularımıza ve kendimizi özne olarak kavrama biçimimize nasıl üstün geldiğini anlamak demektir. Bu yüzden ücretli emeği emek, piyasa tüketimini refah sanıyoruz. Ve hayallerimiz, piyasalarda bireyselleştirilmiş başarı üzerine kurulur. Başarı; malzeme, enerji, meta ve zamanı imkanlarımızın ötesinde yani sürdürülebilirlik sınırlarının ötesinde tüketmekten geçer. Başkalarına karşılık gelen şeyi biriktiriyoruz: Küresel kuzeyde enerji tüketimi biriktiriyoruz, üst sınıflar mal biriktiriyor, erkekler zaman biriktiriyor.

Bu küçülme fikri, sermaye birikim mantığına cepheden bir saldırı olarak buzdağının görünen kısmı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Peki ya görünmez kısmını ne yapacağız? Feministler olarak genelde pek doğru olmayan çeşitli isimler altında tanıdığımız yaklaşımları biraraya toplayacak net bir politik kararlılığa sahip değiliz: Bakımın toplumsallaşması (yetersiz, çünkü küresel iddiayı değiştirmeyen ekstra bir unsur gibi görünüyor); hanelerin demokratikleşmesi (eve yardım etmek ne kadar önemli olursa olsun mesele bundan ibaret değil); topluma annelik etme (hatalı ifade) veya aynı manasız anlamda ekonomiyi kadınlaştırma...

Kesin bir politik iddiaya sahip olmamakla birlikte altüst etmenin birincil ve nihai anlamını da bahsediyoruz: Farklı bir ekonominin çevresinde döndüğü eksen olan yaşamı sürdürme sorumluluğunu kamusallaştırma ve defeminize etme meselesidir. Bu nedenle ona vermek istediğimiz politik artikülasyonu* hâlâ tam olarak netleştirememiş olsak da altüst etmenin ekofeminist küçülme yolunu izlediğini biliyoruz. Belki de esas feminist politik (ve ekonomik) görev tam da birlikte inşa etmek için olanaklı alanları açmaktır. Henüz var olmadığımız için bir isimimiz olmasa da bir kuvvet, magma mevcut. Ancak birleşmemiz, ortak ve kolektif güç haline gelmemiz, aynı altüst etme kararlılığı ile kendimizi inşa etmemiz

* Politik artikülasyon, feminist hareketin diğer toplumsal hareketlerle ve politik güçlerle mücadelelerini basitçe birbirine eklememekle kalmayıp aynı zamanda birbiriyle karşılıklı etkileşime girdiği, yeni ve ortak bir senteze ulaştıkları ve bu doğrultuda ortak eylemler, kampanyalar ve toplantılar organize ettikleri süreçleri tanımlar.

gerekiyor. Normatif değil aksine yöntemsel; kapalı değil aksine yeniden keşfetmeye hazır bir tercih. Öznenin önceden var olmadığı bu altüst etme sürecinde varolanı altüst ederken aynı zamanda kendimizi de özne olarak inşa ediyoruz.

3. Nasıl Bir Gelecek Ekonomisi Tahayyül Ediyoruz?

Yolculuğa çıkmak için menzil yakınmış gibi veya bir kullanım kılavuzuna sahipmişiz gibi davranmıyoruz. Ancak gideceğimiz yer konusunda ipuçlarına ve yönümüzü çevireceğimiz bir ufka ihtiyacımız var.

Gelecekte *biyosferle barışık* yani gezegenin sınırlarını kabul eden ve bunu kurucu bir parçası olarak gören bir sosyo-ekonomik sistem tasavvur ediyoruz. Birikim mantığının etrafında dönmeyen ancak ekseninde evrensellik ve çeşitlilik içeren iyi birarada yaşamın olanaklı olması için gerekli koşulları kolektif olarak hazırlama iddiasının olduğu bir sistem. Bunların hepsini daha önce söylemiştik. Ve elimizde başka ne var?

Çeşitlilik içeren bir ağ ekonomisi tahayyül ediyoruz. Monolitik formda bir dünya tahayyül etmiyoruz, bütün sosyal gruplar için geçerli tek bir seçenek ya da saf bir model yoktur. *Kamusal* diye adlandırabileceğimiz (günümüzün bürokratik kurumundan farklı) alanlarda, (topluluğa ve ortak mallara ait) *müşterek* alanlarda ve *tercih aileleri* diye adlandırabileceğimiz daha küçük ekonomik birimlerde kaynaşan bir ekonomi tahayyül ediyoruz. Bu farklı alanlar arasında köprüler kuran ve aynı zamanda farklı düzeylerde karşılıklı bağımlılığa yanıt veren bir ekonomi. İyi yaşamın çok yakından örgütleyebileceğimiz ve günlük sağlık hizmetlerinden enerji üretmeye kadar üst düzeyde bir özerkliğe sahip olabileceğimiz (veya yeniden kazanabileceğimiz) boyutları vardır. Mesela gıda gibi daha geniş kolektif ağlara ihtiyaç duyanlar vardır. Ve başka bir örnek de bitkinin başka bir yere dikilmesi gibi daha karmaşık mekanizmaları işletecek üst düzeyde bir koordinasyon gerektirir.

Öz tüketime yönelik üretim alanlarının çoğaldığı (bir kent bostanından bir toplum sağlığı merkezine kadar) ve bu alanların mübadeleye yönelik alanlarla birleştiği, çeşitlilik içeren bir ekonomi tahayyül ediyoruz. Bu alanların bazıları paraya dayanır (para bir birikim aracı hizmeti görmez, sadece mübadele işlevi görür ve demokratik kontrole tabidir); bazıları da paranın kullanılmadığı mübadele alanlarıdır (takas, mütekabiliyet ve işbirliği alanları). Ve bu çoklu alanlar, iyi birarada yaşamın olabilirliğinin koşullarını yaratma ortak sorumluluğu ekseninde etrafında eklenerek bir ağ içinde çalışırlar. Başka bir ekonomiyi değil, aksine *çeşitlik gösteren başka ekonomileri* destekliyoruz.

Karmaşıklıktan kurtarılmış ve yeniden yerleştirilmiş bir ekonomi tahayyül ediyoruz. Karmaşıklıktan kurtarma, eylemleri sonuçlarına yaklaştırma anlamına gelir. Her birimizin kendimizin kontrol etmediği, karmaşık bir dışının küçük bir parçası olduğu (ve dolayısıyla eylemlerimizin olası sonuçlarını görmezden gelmenin çok kolay olduğu) bozuk bir ekonomi karşısında insan ölçeğinde bir ekonomiyi destekliyoruz. Aynı zamanda yeniden yerleştirme çevresel sürdürülebilirliğe ve müştereklerin yönetimine doğrudan katılıma giden tek yoldur. Karmaşıklıktan arındırma ve yeniden yerleştirme, (kendine yeterlilik veya otarşi değil) bir ekonomik egemenlik ve özerklik vaadidir.

Feminizm egemenlik (soberanía) üzerine çok şey söyledi: Hegemonik kadınlığın inşasının kişinin kendi bedenine dair karar verme kabiliyetinin elinden almasından ve başkalarının bedenlerini nasıl yaşatacağına dair bilgi birikiminden geçtiğini açığa çıkardı. Bunun karşısında tüm insanların kendi yaşamsal süreçlerinin ortak sorumluluğunu üstlendiği (ve bu bilgiyi annelerine, eşlerine, ev işçilerine veya anneannelerine devretmediği) ve bu süreçler üzerinde egemen olduğu başka bir ekonomi tahayyül ediyoruz. Ancak bu egemenlik havada gerçekleşmez, bu egemenlik yurtta somutlaşır: Toprak olan yurtta ve beden olan yurtta. Beden-toprak

yurdumuz üzerinde egemenlik sahibi olduğumuz bir ekonomi tahayyül ediyoruz.

Ve ikili bir sürecin yaşandığı başka gelecek ekonomileri tahayyül ediyoruz: Bir yandan ihtiyaçların kolektif ve metalaşmaktan kurtarılmış çözüm yollarına doğru (şu Skandal Şeyde empoze edilen refah, bireysel ticari tüketim ve ücretli emek arasındaki bağlantıya kıyasla) bir ilerleme. Paranın giderek daha az önemli ve hayati yönetme yollarının daha az bireysel olduğu bir ekonomi. Ve diğer yandan da toplumsal olarak gerekli işlerin eş zamanlı olarak yeniden örgütlenmesi. Başka bir deyişle bugün var olan çalışma biçimlerinin yıkılması. Bunun nedeni ücretli emek kadar onun kadınlştırılmış, özelleştirilmiş ve görünmeyen karşılığı olan bakım işlerinin de altüst edilmesi gereken ekonomiye içkin unsurlar olmaları. Ve günlük hayatımıza giderek daha fazla nüfuz eden ve içerisinde bu hegemonik çalışma biçimlerinin (ücretli emek ve bakım işleri) birbirine eklemeli olduğu cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kalkması. Şu iyi birarada yaşamı başarmak için gerekli işlerin hangisi olduğunu belirlemeliyiz ve şu anda kapitalist, erkekmerkezci, heteropatriyarkal ve sömürgeci parametreler altında yaşananlardan kökten bir kopuş halinde başka değer ve dağıtım biçimlerini geliştirmeliyiz.

Tasavvur ettiğimiz başka gelecek ekonomileri, artık *ekonomi* olmayabilir. Bunlar öyle bugünkü ekonominin genellikle anlaşıldığı anlamda yani para akışının damgasını vurduğu, toplumsal ve politik olandan bağımsız ve kendi iç motorunun (birikimin) yaşamsal süreçlerle çeliştiği bir alan olmayacak. Feminizmin kabul ettiği *ekonomik* olan, yaşanmayı hak eden yaşamların olabilirlik koşullarını yaratan süreçler dizisidir ve bu anlamda ekonomi olacaklar. Fakat bunu adlandırmak için başka kelimelere ihtiyaç duyabiliriz.

Bu mümkün olan başka ekonomiye ya da daha iyi bir ifadeyle bu mümkün olan başka farklı ekonomilere doğru giden yolda zaten ilerlemiyor muyuz? Bu metnin temel fikri, evet, bu hat üzerinde

ilerliyoruz. Bu nedenle önerileri ve zaten varolan pratikleri üç düzeyde gruplayacağız: Makro düzey (ekonomik sistemin tamamına atıfta bulunur), mezzo düzey (kamu politikalarından çeşitli pazarlara kadar belli başlı ekonomik kurumlara atıfta bulunur) ve mikro düzey (insanların somut deneyimlerine).

MAKRO DÜZEYDE ALTÜST OLUŞ ÖNERİLERİ VE PRATİKLERİ

- Birikim mantığının yeni bölgelere nüfuz etmesine karşı direniş (müştereklerin savunulması, serbest ticaret ve yatırım anlaşmaları ile mücadele)
- Ekonominin finanslaşmaktan kurtarılması
- Sıfır açık dogmasının sonu, kemer sıkma cenderesiyle mücadele
- Vatandaş borç denetimi: borçlu değiliz, ödemiyoruz
- Bakımın görünürleşmesi ve sistemin gizli yastık altı rolüyle mücadele
- Göstergelerin değişmesi

MEZZO DÜZEYDE ALTÜST OLUŞ ÖNERİLERİ VE PRATİKLERİ

İşgücü piyasası

- Ayrımcılığa karşı ve insana yakışır istihdam için önlemler
- Para için değil fakat mantar işçi dediğimiz şeye karşı bir mücadele
- Uzlaşma hakkı öncelikli fakat:
 - o Sadece çekirdek aileler ve kadınlar için değil
 - o Sermaye-yaşam kavgasını kapatmak için değil
- Özgürlük istihdamda değil, altüst etme ücretli işin sonu ve diğer yüzü görünmeyen bakım işi

Maliye politikası ve kamu

- Feminist perspektiften gözden geçirilen ve kaynakların kullanılabilmesini garanti eden köklü ve ilerici vergi reformu
- Kamunun güçlü eleştirel savunulması
 - o Ufuk refah devleti değildir, fakat iyi birarada yaşamının güvenceye alınmasında kamu esastır: var olanın savunulması ve genişletilmesi
 - o Kamuyu müştereklere yaklaştırma
 - o Çeşitliliğin ve eşitliğin garantisi
 - o Kolektif ayrıcalık islah mekanizmaları
- Toplumsal cinsiyete duyarlı / katılımcı / refah odaklı bütçeleme

Sosyal ve dayanışma ekonomisi

- Sosyal ve dayanışma mı ve/veya feminist mi?
- Paranın rolü nedir? --> sosyal/yerel para birimleri

Öz yönetilen ve meta-dışlaştırılan alanlar

- İhtiyaçların kolektif ve ticarileştirilmemiş çözümüne doğru
- Çalışmayı yeniden örgütleme yollarının denenmesi
- Yasa karşısında itaatsizlik ve özel mülkiyete karşı mücadele

Tarım reformu

- Kamu yararına hizmet eden toprak, işleyenler için toprak
- Köylü kadınların lider rolünün kabulü
- Agroekoloji ve gıda egemenliği
- Toplumun yeniden köylüleştirilmesi

MİKRO DÜZEYDE ALTÜST OLUŞ ÖNERİLERİ VE PRATİKLERİ**Toplumsal cinsiyete günlük itaatsizlik**

- Heteroseksüel matrisin ekonomik boyutlarına itaatsizlik
- Cinsel arzu, toplumsal cinsiyet kimliği, aşk ve ilişkiler konularında itaatsizliğin ekonomik boyutunun tanınması
- Biz hasarlı özneliz --> ekolojik bir bakım mantığı oluşturmak için isyan ediyoruz

Günlük pratiklerde cinsiyete dayalı işbölümünün erozyonu

- Çiftlerde, evlerde ve her türlü bir arada yaşama ve çalışma alanlarında
- Nasıl yapılacağına dair topluca düşünmek için alan açtınız mı?

Günlük olarak ekonomide sessiz bir devrim

- İyi yaşamın diğer anlamlarının günlük ve kolektif inşası (tüketim, annelik, birarada yaşama biçimleri)
- Ekolojik olarak sürdürülebilir yaşam biçimleri

4. Makro Düzeyde Altüst Oluşa Dair Öneriler ve Pratikler

Bu düzeyde birikim mantığının yeni bölgelere nüfuz etmesine karşı direnişle (başka bir deyişle mülksüzleştirme yoluyla yeni birikim biçimlerine direnişle) karşılaşıyoruz. Bu müştereklerin savunulmasından geçiyor: Su, toprak, ormanların savunulmasında (neo) ekstraktivizme* karşı mücadele ve aynı zamanda yaşam risklerini yönetmek için kamu hizmetlerinin ve kolektif mekanizmaların savunulması. Aynı zamanda serbest ticaret ve yatırım anlaşmalarına, halihazırda kurulmuş olan ve bu anlaşmaları destekleyen yapılarla (WTO, IMF ...) ve her düzeyde -küresel, bölgesel ve ikili- peşimizi bırakmayan yeni dalgaya (TPP, TISA, TTIP, CETA...) karşı mücadeleden geçiyor. Ekonominin finanslaşmasına son vermekten geçiyor. Kamu maliyesinin finansal mantıktan ve kemer sıkma cenderesinden ayrılmasından geçiyor. Bu, ticari öncelikleri dayatan yasallığa itaatsizlik ederek gerçekleşir (Avrupa'da bu, halk iradesini ihlal eden Yunanistan tarafından imzalanan mutabakattan İspanya Devleti'nde *sindirerek ve ihanetle* onaylanan Anayasanın 135. maddesine kadar uzanır). Sıfır açık mantığına karşı çıkmaktan ve kamu bütçelerinin zamanını piyasaların zamanından ayırmaktan geçiyor: Borsaların bugün kapanmadan bir ülkenin borcuna daha iyi bir not verdiği düşünülürse ekonomi politikalarının onaylanması kabul edilemez. Ekonomi politikasının zamanları, finansal dalgalanma veya iş bilançoları değil (insan ve insan olmayan) yaşam zamanları olmalıdır.

Makro düzeyde borcu yurttaş denetimine veren çok güçlü bir önerimiz var. Kamu borcunun hangi kısmının doğrudan yasadışı, hangi kısmının toplumsal ve çevresel açıdan gayrimeşru

* Ekstraktivizm; bu gezegendeki her şeyin bizim kısa dönem ihtiyaçlarımız, isteklerimiz ve hatta öngörülemez kaprislerimizi karşılamak uğruna topraktan çıkarılabileceğini söyleyen bir ideolojidir. Ekstraktivist bir bakış açısı doğal kaynakları sadece çıkarılacak ve insanlar tarafından sömürülecek bir şey olarak; sorunların tümünün çözümünü daha fazla madencilik, daha fazla sömürü ve daha fazla tüketimde görür.

olduğunu belirlemeyi başaran ve sömürgeci tarih boyunca birikmiş tarihsel ve çevresel borçları da tanımlayan bir denetim. Buradan hareketle bir ülkenin (veya kuruluşun) borç alan konumundan, yasadışı veya gayrimeşru borcu ödememe ve ödenmesi gereken kısmı yeniden müzakere etme taahhütünü kendimize vermeliyiz. Ve bir ülke borç verme durumunda yasadışı veya gayrimeşru borcun affını taahhüt etmelidir. Son olarak birikmiş tarihsel borçların hesabını kapatmayı taahhüt etmeliyiz. Bu yurttaş denetimine başlamak için borcun gayrimeşruluğu tanımına feminist kriterler eklemenin ne anlama geldiğini daha iyi ifade etmemiz gerekiyor. Deneyimlerimiz farklıdır ancak yeterince sistematize edilmemiş ve paylaşılmamıştır.

Ücretsiz emeğin sistemi yeniden yapılandırmak için görünmeyen -ve sonsuz esnek sanılan- bir yastık altı olmasının önüne geçme mücadelesi, makro düzeyde çok önemli bir mücadeledir: Bu, sermaye-yaşam çatışmasının görünmeyen bakımda saklanarak *çözülemediğini* söylemek demektir. Bunun hangi spesifik önerilerde somutlanacağını tespit etmek bizim için bazen zor olsa da bundan şikâyet etmek ve heteropatriyarkal ve ırkçı bir ekonominin gizlediği ekonomik devi gün ışığına çıkarmak yine de elzemdir.

Yalnızca retorik gibi görünebilen ancak derin sonuçları olan bir makro boyut, görünüşe göre bize ekonominin ve onun evriminin bir fotoğrafını veren göstergeler sistemidir. *Ekonomik büyümenin* (yani pazar genişlemesinin) kolektif ilerlemenin ölçüsü olduğu, kişi başına gelirin bize refah seviyelerimizi anlattığı, istihdam oranlarının insanların ekonomik faaliyetini ifade ettiği gerçeğine karşı isyan etmeliyiz. Ne refah gayrisafı yurtiçi hasıladır ne de toplumsal olarak gerekli iş istihdamdır. Acilen o “Skandal Şey”in imajı ile benzerliği olmayan başka bir gösterge sistemine sahip olunmalıdır. Ve feminizmin androsentrik (erkekmerkezci) olmayan gösterge sistemleri yaklaşımında, örneğin zamanın ölçülmesi ve kullanılması gibi konularda çok zengin bir deneyimi vardır.

5. Mezzo Düzeyde Altüst Oluşa Dair Öneriler ve Pratikler

Mezzo düzeyde yapılan ve talep edilen birçok şey var. Burada bazılarına değinelim.

5.1. İşgücü Pazarı

En çok önerimizin olduğu alanlardan biri işgücü piyasası ile ilişkili olandır. Cinsiyete dayalı ayrımcılığın çok yönlü olduğunu biliyoruz; istihdama erişim, sürdürme ve istihdamdan çıkış düzeyinde yaşanır ve göçmenlik statüsü, etnik köken, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, işlevsel çeşitliliğe vb. dayalı ayrımcılıkla içiçe geçer. Her şeyden önce dünyanın dört bir yanındaki sendikalardan (temelde karma sendikaların kadın/toplumsal cinsiyet alanlarından ve/veya öncelikli veya tekbaşına kadın işçileri örgütleyen sendikalardan) gündeme getirilen (bazıları zaten iyice denenmiş) pratik önerilerin yeniden yoğunlaşması gereklidir. Çok yönlü ayrımcılıkla mücadele edecek ve insana yakışır çalışma koşullarına ulaşacak öneriler. Bu, İspanya bağlamında en son emek reformlarının yürürlükten kaldırılması gibi somut ve acil mücadelelerle gerçekleştirilebilir ya da bugüne kadar Uluslararası Çalışma Örgütü'nün eviçi istihdam için insana yakışır işe ilişkin 189 Sözleşmesini onaylamamış olan 164 ülke bunu yapıyor.

Feminizm perspektifinden işgücü piyasasıyla ilgili ana mücadelemin para olmadığını, tek başına ya da öncelikli olarak ücret artışları için de bir mücadele olmadığını biliyoruz. Bu, işgücü piyasasının sadece *işgücüne* değil insanlara bel bağladığının kabul edilmesi için verilen bir mücadeledir. Pazarın talep ettiği *mantar işçi* adını verdiğimiz şeye karşı bir mücadeledir: Kendi bakım ihtiyaçları veya başkalarına karşı bakım sorumlulukları olmayan ancak her gün işe duygusal ve fiziksel olarak sağlıklı gelen ve şirket ihtiyaç duyduğunda tamamen erişilebilir ve esnek olan işçi.

Bu figürle mücadelede iş, aile ve özel hayatı *uzlaştırma* hakları olarak bilinen talepler esastır. Şimdi birkaç şeyi akılda tutarak bu haklar için savaşmalıyız: Bu haklar, yalnızca çekirdek (radyo-aktif) aileye değil, çeşitli bakım bağlarına yanıt vermelidir. Uzlaşma söyleminin hakları *hukuka* yönlendirerek kadınların bakım sorumluluğunu güncellemeye hizmet etmesinden kaçınmalıyız. Ancak her şeyden önce uzlaşma fikrinin ele alınması gereken esas meseleleri, altında yatan çatışmaları gölgelemesini önlemeliyiz. Bu haklar, sermaye-yaşam çatışmasını maskelemek için kullanılmamalıdır. Örneğin mesai saatlerinin uzatılması lehine tartışmak için bizimle uzlaşma hakkında konuşamazlar. Nihayetinde biliyoruz ki *uzlaşma bir yalandır*, eğer kapitalist bir şirket kadrosuna tam uzlaşmaya izin verirse artık *kârlı* olmayacak hatta kapitalist bir şirket olmayacaktır. Fakat bu arada kendimiz durumu gerilim içinde hallediyor ve *hayatı parça parça* sermayeden koparıp geri kazanmaya başlıyoruz. Gündelik hayatta yaşamın bakım sorumluluğunun hepsini üstlenmek uğruna yapıyoruz bunu.

Peki tüm bu *uzlaşma* hakları nasıl finanse ediliyor? Kapitalist firmalardan kullandıkları emeğin yeniden üretimi için sosyal güvenliğe katkı ve kârları oranında vergiler şeklinde ödeme yapmalarını talep ederek finanse edilirler. Son olarak işgücü piyasası açısından kritik bir talep, çalışma saatlerinin önemli ölçüde azalmasıdır. Bazen ücretli çalışma zamanının iş isteyen nüfusun tamamına dağıtılması önerilmektedir. Böylelikle örneğin Avrupa için çalışma gününün haftada yirmi bir saate indirilmesi gerektiği hesaplanmıştır. Peki ya bunu başka bir şekilde yaparsak? Yapmak zorunda olduğumuz ücretsiz işin zamanını bölüştürelim ve işgücü pazarına gitmek için ne kadar zamanımız kaldığını görelim. Çalışma saatlerinin azaltılması, tüm işçilere giden maaş bordrosunda bir düşüş anlamına gelemez ancak bunun yanında ücret yapısının gözden geçirilmesi anlamına gelir: Asgari ücretin artırılması, tavan ücretlerin belirlenmesi, emeğin değerinin hayati süreçlere

katkılarına göre yeniden düşünülmesi (aynı zamanda eşit değerdeki işler için eşit ücretin sağlanması) ve hangi ücret farklılıklarının meşru ve gayrimeşru kabul edildiğine dair kolektif kriterlerin oluşturulması gereklidir. Ya da hayatlarımız aynı değerdeyse eşit ücreti de mi konuşmalıyız?

Fakat emek hakları bakımından geliştirdiğimiz öneriler, altında yatan hedefle ilgili olarak aklımızı karıştırmamalıdır: Birikim mantığına tabi ve gizli yüzünde kadınlaşmış bakım olan yabancılaşmış emek olarak ücretli çalışmaya son verme. Ufkumuzda emek fikrini yeniden inşa etmek, işleri (ya da her ne diyorsak onu) iyi yaşamın hizmetine sunmak vardır. Özgürleşme istihdamda değildir; altüst etme, toplumsal olarak gerekli işlerin radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesinde yatmaktadır.

5.2. Maliye Politikası ve Kamunun Eleştirel Savunusu

Hali hazırda mali politikanın toplumsal cinsiyet önyargıları hakkında çok şey biliyoruz. Ancak yine de irdelememiz gereken birçok yönü var (Örneğin İspanyol devletindeki bazı *değişimi amaçlayan belediyelerde* yerel vergilendirmede bu önyargıları belirlemeye çalışıyorlar). Buradan hareketle köklü ve ilerici bir vergi reformu talebine (dolandırıcılık ve vergi cennetlerine karşı mücadeleye ilaveten) katılıyor ve aynı zamanda bu ilerlemenin tanımlanmasına ek unsurlar getiriyoruz.

Doğrudan vergilere, dolaylı vergilere göre öncelik veren bir vergi reformuna ve aynı zamanda sermaye üzerindeki vergilere çalışma üzerindeki vergilere göre öncelik tanıyan bir vergi reformu konusunda kararlıyız. Büyük şirketlere ödül kapılarını açarken küçük şirketlere uygulanan gerici sermaye vergilerine son verin. Sermayeden emeğe, ücretliden ücretsiz işe, BBhYE'den toplumsal gruba yeniden dağıtılan bir vergi reformu. İlerici bir vergi sistemi, bazı birlikte yaşama biçimlerini diğerlerine göre öncelikli tutmayan bir sistemdir. Ve mekanizmalarını yaşamın sürdürülebilirliği

perspektifinden yaratıcı bir şekilde gözden geçirendir. Örneğin Gipuzkoa’da birkaç çalışma arkadaşımızın yaptığı gibi (ve muhafazakâr parti iktidara döndüğünde derhal yürürlükten kaldırdığı için) kurumlar vergisinde indirim hakkı ile yatırımlar yaparken AR-GE ve teknolojik olmayan inovasyon için teşvik fikrinin kendisini yeniden tanımladılar: Pazardaki konumlarını iyileştirmeyi mümkün kılan yatırımlardan “toplumsal yeniden üretimi kolaylaştırma sorumluluğu ve insanların duygusal ve maddi refahına kolektif desteği” üstlenmeyi çağrıştıran yatırımlara.

Bu tür bir vergi reformu, kolektif parasal kaynaklara sahip olmamıza izin vermemelidir. Ne için? Kamunun sağlam eleştirel savunmasını yapmak için.

Refah devletinin hiçbir durumda bizim mücadele ufkumuzla ilgisi olmadığını biliyoruz. Çünkü refah devleti, sorguladığımız kapitalist ekonomiye aittir ve (sözüm ona) en başarılı versiyonlarında bile her zaman uluslararası eşitsizlik, çevresel talan ve cinsiyete dayalı işbölümüne dayanarak sürdürülmüştür. Ama evet, iyi birarada yaşamın belli başlı boyutlarını garanti altına alma sorumluluğunu kolektif üstlenme anlamında kamuyu savunuyoruz. Halk sağlığı, eğitim ve sosyal koruma sistemlerini savunuyoruz. Toplu taşımayı ve toplu konutlarını savunuyoruz. Örneğin kendine yeterliliği teşvik etmek, ihtiyacı olanların bakımını karşılamak ve erken çocukluk eğitimini garanti etmek için kamu hizmetlerinin ve mallarının yaygınlaştırılmasını savunuyoruz. Ve özelleştirilmiş olanın tersine çevrilmesini... Kâr etmenin yasaklanmasını gerektiren stratejik sektörlerin var olduğu fikrini savunuyoruz.

Ama en az üç anlamda eleştirel savunusunu yapıyoruz. Kamusal olanı herkese ait olanın bürokratik ve hiyerarşik vizyonundan koparan ve müşterek olana yaklaştıran doğrudan yönetim ve katılım mekanizmalarını uygulamaya koymak gerekir. Müşterek olanla karşıt değil doğrudan bağlantılı bir kamusal ekonomik alan tahayyül ediyoruz. Aynı zamanda eleştirel yaklaşıyoruz;

çünkü aynı anda hem kamunun evrensellik kriterini gerçekleştirme konusunda büyük bir kapasiteye sahip olduğunu bilirken hem de bunu çoğu zaman farklılıkları yadsıma, yaşam tarzlarını tektipleştirme ve standartlaştırma pahasına yaptığını fark etmeliyiz. Kamuyu aynı anda eşitliği ve çeşitliliği garanti edecek tarzda nasıl inşa edeceğimizi düşünmek için hayal gücüne ihtiyacımız var. Bu, muhtemelen kamuyu müşterek olana yakınlaştırma iddiasıyla bağlantılıdır. Son olarak ekonominin günlük işleyişinde yaşanan öncelikli dağıtımın gerilemesini azaltmak için en iyi durumda ikincil anda harekete geçen devletin halihazırda tek yeniden dağıtıcı olma rolünü aşma arzusuyla eleştirel yaklaşır. Başlangıçta kötü dağıtılmış olanı, en iyi ihtimalle biraz daha iyi dağıtan bir devletin ötesinde ayrıcalıkları giderecek mekanizmaları devreye sokan kamusal-müşterek kurumlar tahayyül edebilir miyiz? Her bireyin gönüllülüğünün ötesine geçen ve odağı ayrımcılıktan ayrıcalığa kaydıracak mekanizmalar...

Feminizm, gelir tarafı (ilerici maliye politikası) ve harcama tarafı (kamunun eleştirel savunusu) arasında bağlantı kurma yollarını denedi. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler, refah bütçeleri ve katılımcı bütçeler burada yerini alır. Bu araçlar ne basit ne de her zaman eşit derecede yararlıdır. Ancak elimizde olan ve uygun gördüğümüzde kullanabileceğimiz araçların bir kısmıdır.

Açıkcası kamuya olan bu inaç, her bağlamda kamu kurumlarında var olabilecek güvene bağlıdır. Devlet, sadece aşırı derecede mesafeli değil aynı zamanda doğrudan düşman bir teşekkül olduğu zaman kamuya bağlılık kurumsal olana değil müşterek olana bağlılıktır. Ancak başka bağlamlarda *saldırı siyasetine* güçlü bir bağlılık vardır.

5.3. Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi

Başka ekonomiler arayışında sosyal ve dayanışma ekonomisi (SDE) esas tercih olarak ortaya çıkıyor. Kamu satın alımları ve

sözleşmelerinden günlük vatandaş katılımına kadar açık teşvik mekanizmaları da söz konusudur.

Bu anlamda muazzam derinlikte sorular soran birçok yoldaşımız var: Şayet feminist değilse teşekküller ne ölçüde *sosyal ve dayanışmacı* olabilir? Ve feminist parametreler altında çalışmak ne anlama geliyor? Hâlâ ücretli köle olduğumuz bir ekonomi çerçevesinde tüketiciliği teşvik eden çarka kapılmadan kapitalizmden doğrudan kopan bir ekonomik biçim olarak SDE nasıl kullanılır? SDE'yi alternatif üretim ve aynı zamanda kolektif tüketim biçimi olarak kullanıyor muyuz? SDE'nin finansal sürdürülebilirliğini ve ayrıca yeniden üretim sürdürülebilirliğini garanti altına almak için ne tür zorluklar yaşıyoruz? Bu teşekküller, ortak sorumluluk almayan bir toplum bağlamında üyelerinin bakım ihtiyaçları ve sorumluluklarına tam olarak cevap verebilir mi?

SDE'nin özendirilmesi, aynı zamanda paranın rolü sorusunu da gündeme getiriyor: SDE iddiası, yerel para birimlerinin dolaşımında demokratik olarak kontrol edilmesiyle ve paranın birikim değil değişim aracı rolüne dönmesiyle elele gidebilir ve gitmelidir. Şimdi bu, bizi temel soruya geri getiriyor: Kullanım değeri ile değişim değeri nasıl ilişkilendirilir? Malların değeri parasal olarak nasıl ifade edilir? Değer nedir? Değeri yaşamın sürdürülebilirlik süreçlerine katkıyla ilişkilendirmeye ve bu konuda daha fazla feminist düşünce üretmeye ihtiyacımız var.

5.4. Öz Yönetilen ve Metadışlaştırılan Alanlar

Heteropatriarkal kapitalist bir işgücü piyasasını yerle bir etme, SDE'nin alanlarını çoğaltma ve kamusal için gösterilen çabalar, ihtiyaçların kolektif ve metadışlaştırılan çözümüne izin veren öz yönetim alanlarının yaratılması mücadelesi ile elele gitmelidir. Bu alanlar, aynı zamanda çalışma organizasyonunun başka biçimlerini denemek için ve gerçekleştirmek istediğimiz iyi birarada yaşamın ne olduğunu kendimize sormamız için gerekli kilit alanlardır.

Toplum merkezleri, işgal evleri, zaman bankaları, DIY (*do it yourself veya kendiniz yapın*) veya daha iyisi DIWO (*do it with others- başkalarıyla birlikte yapın*) deneyimleri, ortak ebeveynlik grupları, ücretsiz mağazalar, karşılıklı destek ağları... Farklı bağlamlarda bazılarının veya diğerlerinin az veya çok gücü olacaktır. Ancak bu “Skandal Şey”in tüm gücüyle nüfuz ettiği bölgelerde bile radikal bir şekilde farklı kriterler tarafından yönetilen alanlar var. Bunlar mevcut yasalara itaatsizlik ve/veya kamulaştırma ve özel mülkiyete karşı mücadele yoluyla da savunulması ve genişletilmesi gereken temel alanlardır.

5.5. Tarım Reformu ve Gıda Egemenliği

Tarım reformu iddiası, büyük arazilere karşı ve toplumsal mülkiyet için mücadelede toprak mülkiyetinin yeniden dağıtılmasını kapsar. Dünyanın bir meta olmadığı ancak kamu yararının hizmetinde olması gereken doğanın bir varlığı olduğu fikrinden doğar. Tarım reformu talebi; halkların kendi gıda sistemlerini kurma hakkını içeren, köylü ekonomileri ve agroekolojinin merkeziliğini vurgulayan gıda egemenliği mücadelesi ile ilişkilidir. Bütün bunlar, kırsalın eleştirel olmayan bir idealleştirmesine kapılmadan sözde *ilerlemenin* kaçınılmaz kaderi olarak kenti sorgulama ve toplumun *yeniden köylüleşme* sürecini başlatma mücadelesiyle (ya da daha ziyade sorunuyla) bağlantılıdır. Bu mücadelelerde köylü kadınların (yeniden) üreticiler olarak rolü tanınmalı, onların *köylü ailesinin* kara kutusu içinde içinde kalmaları engellenmeli ve bilgileri tanınmalıdır. Aynı zamanda bu iddiaların topluluk kurma veya kurtarma fikriyle bağlantılı olduğu ölçüde öteki olan her özne üzerinde kontrol kurma unsurları (her bağlamda neyin *normallik-normatiflik* olarak tanımlandığı) sorgulanmalıdır. Özellikle çoğu kez topluluk ilişkilerini karakterize eden kadınların bedeni, cinselliği ve yaşamı üzerindeki kontrol de buna dahildir.

6. Mikro Düzeyde Altüst Oluşa Dair Öneriler ve Pratikler

Gündelik ve görünüşe göre daha küçük olana dayalı sistemi altüst eden çok sayıda ekonomik pratikler vardır. Tam bu noktada sessiz bir devrim başlatıyoruz ama gerçekten bunu yaparken kolektif düşünmemiz gerekir.

6.1. Sessiz Devrim

Toplumsal cinsiyete gündelik hayatta itaatsizlik içindeyken heteroseksüel matrisin ekonomik boyutlarına itaatsizliği de dahil ettiğimiz zaman sistemi altüst ediyoruz. Cinsel arzu, toplumsal cinsiyet kimliği veya aşka dair heteronormatif talimatlara itaatsizliğin ekonomik boyutunu yorumladığımızda altüst ederiz. Heteroseksüel matris bizi *hasarlı öznelere* dönüştürüyor. Ekonomik terimlerle hegemonik erkeklik, piyasa ortamına bireysel olarak başarıyla eklenerek öz yeterlilik için can atar ve kendini kendisi için inşa etme mantığı izler. Ve hegemonik kadınlık, *aşktan dolayı* yapması gereken geri kalan işleri yaparak kendi dışında kalan herkes için kendini feda etme ve bağımlı kılma mantığı izler. Her ikisi de yatay bakımından karşılıklı bağımlılığı gidermeyi engelleyen hasarlı öznelliklerdir. Dolayısıyla onlara itaatsizlik vazgeçilmez bir adımdır. Kendimizi kadın olarak gözden geçiren bizler açısından bu, öz yeterlilik yanılması düşmeden gerici bakım etiğine başkaldırmak anlamına gelir. Ve bizi bu etiğe tâbi kılan aşkı (romantik aşk, âşık olma düşüncesi, annelik aşkı) sorgulamayı gerektirir. Ancak buradan hareketle farklı bir ekonomik mantık inşa edebiliriz. Bunu bir bakım etiği olarak adlandırmak isteyenler vardır ve belki de ekolojik bakım mantığı diyebiliriz. Ne beyaz erkekliğin üretken etiğinde ne de BBhYE'ye tâbi öznelerin (neo) köle etiğinde olan bir mantık; günümüzde kolektif bir yapı olarak var olmayan bir mantık ancak itaatsizlik sürecinde harekete geçirdiğimiz pratikler ve öznelliklerde keşfediyoruz.

Gündelik pratiklerimizde cinsiyete dayalı işbölümünün aşınması, altüst etmenin bir diğer esas yöntemidir. Bunu söyleyirken ücretli ve ücretsiz iş arasındaki basit bölünmenin çok ötesine geçen sapkın bir iş organizasyonundan bahsettiğimizin farkındayız. Cinsiyete dayalı işbölümünün iz bırakan işler ile iz bırakmayan işler arasında ayırım yapan heteroseksüel matris boyunca işlerin sistemik dağıtımıyla ilgisi olduğunu biliyoruz (çünkü onların ürünleri yaşayan bir üründür ve üretildiği anda *tüketilir*); kolektif olanda liyakatin sulandırıldığı işlere karşı başarı ve liyakatin bireyselleştirilebildiği işler; karanlıkta iç organlarda yapılan işlere karşı kamusal alanda yapılan ve görünür olan işler. Ve nihayetinde cinsiyete dayalı işbölümünün erkeklikle bağlantılı işlerde maddi getiriler (parasal ve haklar açısından) ile sosyal prestij arasında doğrudan bir korelasyon olduğu gerçeğine atıfta bulunduğunu biliyoruz. Kadınlaştırılmış işlerde bu korelasyon tersidir: Toplumsal kabul ne kadar büyükse o kadar çok ücretsiz yaparsınız. Çünkü iyi kadınların gerçek işleri aşk için yapılanlardır.

Heteroseksüel çiftlerde ve evlerimizde fakat aynı zamanda birarada yaşamak için diğer her tür ilişkilerde ve alanlarda (iş, komşuluk, politik vb.) bu yapıya isyan etmemiz gerekiyor. Cinsiyete dayalı işbölümüne karşı mücadele, onlarca yıl önce feminizmin kilit düğümüydü. Belki de zaten kazandığımızı sanmamızın olumsuz bir sonucu olarak bugün nispeten bu mücadeleyi terk etmiş durumdayız. Belki de bu işbölümünün son yıllarda nasıl yeniden eklemlendiğini anlamak adına kolektif tartışma alanlarını kurtarmanın zamanı gelmiştir; yeni annelik biçimleriyle nasıl ilişkilendiği, göçmenlik statüsü ve ırk eksenleri tarafından eşitsizliklerin nasıl yeniden yapılandırıldığı, bedenlerin ve yaşamlarının günlük bakımıyla görevlendirildikleri bir öz yeterlilik idealiyle nasıl ilişkilendiği vb.

Gündelik yaşamda aynı zamanda iyi yaşamının başka anlamlarını da oluşturuyoruz. Yaşamın ekolojik olarak sürdürülebilir

biçimlerine başlayabileceğimiz yer burasıdır. Tüketim çarkını kırabileceğimiz yer de. Kendini feda eden anneliğe, daha geniş anlamda anneliğe ve bakımın kadının kaderi olmasına itaatsizlik edebileceğimiz yer burasıdır. Bir yandan hayatın karanlık yönleriyle yüzleşme kararlılığını göstereceğimiz, özerklik ve özgür seçimi birleştiren başka bir birarada yaşam ilişkilerine başlayabileceğimiz yer gündelik hayattır. *Seçilmiş aileler*, özgürlüğü kısıtlamazlar ama aynı zamanda işler zorlaştığında da çözülmezler çünkü acı veya hastalık gibi şeyler de hayatın bir parçasıdır.

Öyleyse çoğu altüst etme biçimleri gündelik hayattan gelir. Temel adım; bunlara politik bir anlam vermek, yalnızca bireysel ve birbirinden kopuk olan pratiği aşmaktır çünkü feminizmin her zaman söylediği gibi kişisel olan politiktir. Eğer gündelik ekonomiye, somut pratiklerimize, kendimizi ekonomik özneler olarak kabul etme biçimimize, yakınlık kurma arzularımız ve kişilerarası ilişkilerimize dair sessiz bir devrim yaşanmazsa bu “Skandal Şey”in altüst edilmesi mümkün değildir. Ve eğer bu sessiz devrimi görmezsek ve onu böyle adlandırmazsak altüst etme de yaşanmaz: Kapitalist mantığı aşan ve hiçbir zaman bitmeyen yeneden yapılanması başladığından beri bu “Skandal Şey”i parçalayan pratikler.

6.2. Kolektif Araçlar Arayışı

Mikro pratiklerden altüst oluşturma sancılarına yapmamak için devirmek istediğimiz sistemin ne zaman, nerede, nasıl etkili bir şekilde altını üstüne getirdiğimizi kendimize sormalıyız. “Onurlu Bir Yaşam İçin Direnişte Orta Amerikalı Kadınlar Ağrı”ndan kadın yoldaşların Orta Amerika’da yaşadıkları güçlü yeniden üretim krizi bağlamında ilerleyebilmek adına birçoğunun başlattığı gelir getirici girişimleri sorguladıkları zaman yaptığı şey budur. Kendi aralarında bu girişimlerin ne zaman anti-kapitalist, anti-neoliberal ve anti-patriyarkal direniş pratikleri olarak tanımlanabileceğini

belirlemeyi önerdiler. Tita Torres'in⁴ sözleriyle ilk olarak her girişimin birinci seviyede “bu dünyada gözden çıkarılabilir bir halkın varlığını kabul etmeyerek etik ve politik direniş” sahip olduğunu savunuyorlar. Asla vazgeçilmeyen bu ilk seviyeden hareketle kadınlar “deneyimleri ve aileleri içinde işin ve bakımın örgütlenmesiyle ilişkili başka ekonomik direniş biçimleri; üretim biçimleriyle ilişkili çeşitli kültürel ve politik direniş biçimleri geliştiriyorlar ve bunlara ticarileştirme ve mübadele mekanizmaları ve alanlarıyla öz tüketim ve tüketim eşlik ediyor”. Aşağıdaki tablo, direnişi tanımlamak için buldukları “yolların” yeniden değerlendirilmesini içeriyor.

ANTI-KAPİTALİST, ANTI-NEOLİBERAL VE ANTI-PATRIYARKAL DİRENİŞ PRATİKLERİNİN TANIMLANMASINA YÖNELİK YOLLAR	
Kadınlar arasında örgütsel gelişim ve politik ilişkiler	Kolektif örgütlenmeyi ekonomik açıdan siyasetle birleştiren kolektif girişimler (ekonomik döngünün tamamı kolektif olmak zorunda değil)
Üretim, dağıtım, pazarlama ve mübadelede direniş unsurları	Üretim araçları ve süreçleri üzerinde karar verme yetkisi ve kullanım şartlarında ekonomik bağımsızlık vaad eden girişimler; kısa ve daha basit ekonomik döngüler, paradan bağımsız...
Karşılıklı bakım ve öz bakım	Bakımı görünmez olmaktan çıkarmaya özel önem veren ve başka bir biçimde organize etmeyi ve değer biçmeyi vaad eden girişimler. Kendisini oluşturan kadınlar arasında bakım ağları olan girişimler.
Yaşamın ve yaşam ağının yeniden üretimi	(İyi) yaşamı (insan yaşamını ve toprak ananınını) yeniden üreten girişimler, aynı zamanda iyi yaşam dediğimiz şey hakkında bir tartışma başlatan girişimler (tüketimcilik ve özveriyle ilgili fikri değiştirirler) ve yaşamın kök saldıği beden-toprak yurdunun egemenliğini savunurlar

⁴ Direniş içinde ekonomik girişimleri teşvik süreci çerçevesinde Onurlu Bir Yaşam İçin Direnen Orta Amerikalı Kadınlar Ağı tarafından geliştirilen feminist ekonomi ve iyi yaşam perspektifi ile Ana Felicia Torres tarafından 2014 yılında hazırlanan, *gelir yaratma girişimlerini ve kadınların direnişine ilişkin ekonomik deneyimleri değerlendirmek ve güçlendirmek için göstergeler ve değişkenler dokümanı*.

Kadınlar için kişisel yaşam projelerinin geliştirilmesi	Kadınların kendi yaşam projelerine yanıt veren girişimler: Bireysel olarak yaşanan ancak kolektif olarak oluşturulan projeler. Kendi yaşam projelerimizi, her biri bireysel ve yalıtılmış projelerin toplamı olarak düşünmüyoruz.
Atadan kalma bilgi ve pratiklerin geri kazanılması	Atadan kalma bilgileri kurtaran ve bize yaşamlarımız üzerinde, beden-toprak-yurdu üzerinde özerklik veren ve sürdürülebilirliği garanti eden girişimler. Bu kurtarma kritik bir geri kazanmadır çünkü atadan kalma bilgi ve pratiklerin ataerkil boyutlarını sorgulamaktadır.

Kısacası somut pratiklerde şu ya da bu şekilde *ileri atılmak için* hayata geçirdiğimiz pratiklerde bile pek çok olası altüst etme mevcuttur. Ancak altüst etme kendi kendine olmaz. Bunun üzerine birlikte düşünmemiz ve daha önce adımlar atmış olanlardan öğrenmemiz gerekir.

7. Son Değerlendirmeler

Dönüşüm girişimlerine ihtiyaç duyduğumuz bir dönemdeyiz. Başka bir deyişle ekolojik çöküş ve uygarlık krizinin birleşmesinden dolayı dünyanın zaten değişmekte olduğunu anlayarak *ya reform ya devrim* felç edici ikileminden kaçınan girişimlere ihtiyaç vardır. Buradan hareketle dönüşüm girişimleri, acil durumlara yanıt vermekle sistemik değişimin temellerini atmayı birleştirmelidir. Özlem duyduğumuz girişimler, *yeterince iyi olan girişimlerdir*. Kusursuz ya da lekesiz değil çünkü hepimiz çamurun içindeyiz. Ancak bilinmeyene duyulan korkuyu kaybetmiş, farklı bir geleceğe güvenen cüretkâr girişimlerdir. Ve bunlar; (ne çekirdek aileye hapsolmaya ne piyasada müşteri şeklinde kişiliksizleştirmeye ne de bürokratik bir devletin pasif öznelere) karşılıklı güvene, yaşanabilir hayatlar inşa etme konusunda ortaklaşma güvencesine dayanıyorlar.

Bu “Skandal Şey”in feminist altüst oluşuna yönelik bu girişimler, çoklu hak taleplerini birleştiriyor. Bir yandan zaten var olan ve açıkça feminist olarak kabul edilmeyen mücadeleleri ve talepleri de

içeriyor. Onları içselleştirmeliyiz, feminizmin davasının derin bir parçası olduklarını anlamalıyız aynı zamanda onları politik iddialarımıza göre gözden geçirmeliyiz. Bu mücadeleler arasında örneğin gıda egemenliği, borç denetimi veya küçülmeyi sayabiliriz.

Öte yandan zaten var olan ve açıkça feminist olan mücadeleler ve taleplerle karşılaşırız. Bunlarla ilgili olarak birkaç temel görev var. Bu feminist mücadeleleri, sistematize etmeli ve bütüne dair anlam kazandırmalıyız çünkü dağınıklık, kapsama genişliğini ve gücünü gözden kaçırmamıza neden olur. Ayrıca aralarında kalan ve zaman zaman yumuşama sürecinde kaybettiğimiz direniş ve çatışma unsurlarını da kurtarmamız gerekiyor. Bu yüzden örneğin uzlaşma haklarının sadece kadınlara yöneltilmemesi mücadelesi, erkeklerin bakım hakkının sözde savunulması yoluyla değil ancak erkeklerin bakımdan anlamama ayrıcalıklarını aşındırma ve kadınların *zorunlu aile hizmetini reddetme* hakkını savunma perpektifinden verilebilir. Ve çözülmemiş tartışmaları gündeme almalıyız: Annelik karşısında kendimizi nasıl konumlandırıyoruz; insana yakışır çalışma koşulları için başlangıç seviyesinde (ve yetersiz) hak talebinin ötesinde evde istihdamla yapmak istediklerimiz ve bugün hızla çoğalan yardımla üremenin biyoekonomilerine yaklaşımımız nedir?

Altüst etme girişimleri, sadece gelecek iddialarını değil aynı zamanda mevcut pratikleri de içerir. Bu anlamda sömürgeci Avrupa'daki bizlerin Abya Yala'ya (ve küresel Güney'in diğer coğrafyalarına) özel bir ilgi göstermemiz gerekiyor. Çünkü onlarda şu "Skandal Şey" tarafından tam anlamıyla ele geçirilmemiş ekonomik biçimleri bulabiliriz. *Çarpık gelişmiş* dünyanın devlet/özel şirket/aile cenderesini yarıp çıkan daha fazla kurtuluş yolları vardır. Çünkü ülke/kent yapısı, kentsel olanın tahakkümüne henüz pek yatkın değildir. Halk, köylü, yerli ve Afro-soylu kadınların ekonomik pratikleri, çeşitli ekonomi biçimlerinin konsolide edilmesi ve sürdürülemez şekilde kentleşmiş coğrafyaların yeniden köylüleştirilmesi adına bize çok şey öğretebilir.

Son olarak asıl görev, körü körüne iyimser bir şekilde kazandıklarını düşünerek tarihsel mücadeleleri terk etmemektir. Güçlendirilecek kilit mücadele, yıllar içinde yaptığımız revizyonlar da dahil olmak üzere cinsiyete dayalı işbölümüne karşı mücadeledir. Bugün biliyoruz ki toplumsal cinsiyet, her zaman işlerin dağılımı ve değerlemesinde adaletsizliğin belirleyici bir eksenini olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Fakat aynı zamanda ırk, göçmenlik statüsü ve toplumsal sınıfla kesiştiğini de biliyoruz. Bugün cinsiyete dayalı işbölümüne karşı mücadelenin, istihdam yoluyla özgürleşme iddiasını ima etmediği ya da yaşam için gerekli görevlerin *iyi ödeme* koşuluyla başkalarına devredilmesini eleştirmeden meşrulaştırdığı anlamına gelmediği açıktır. Daha ziyade toplumsal olarak gerekli işlerin radikal bir şekilde yeniden örgütlenmesine ve günümüzün hegemonik çalışma biçimlerinin (ücretli çalışma ve görünmeyen bakım) aşındırılmasını desteklemektir.

Dahası eğer feminist mücadele onlarca yıldır çalışma konusuna öncelik veriyse belki şimdi bir dönüş yapma zamanıdır: Çalışma yolundan gitmek yerine bu işlerin hangi ihtiyaçlara/arzulara cevap verdiğini sorgulayan yolu izleyerek ekonomiyi sorgulayalım. Bu; sadece yapılacak görevleri nasıl dağıttığımızla ilgili değil, aynı zamanda neye ihtiyacımız olduğu veya ne yapmak istediğimiz sorusunu açmakla da ilgilidir. Ve aynı zamanda altüst etme pozisyonundan arzunun sorumluluğunu üstlenmezsek eğer arzumuz o “Skandal Şey”in eksenlerine göre şekillenecektir. Nihayetinde yaşamı nasıl mümkün kıldığımız sorusu, bir başlangıç sorusunu içerir: Sürdürmek istediğimiz hayatlar nelerdir, yaşanmayı hak eden hayat nedir? Belki de bu, altüst etmenin özüdür.

Altüst ettiğimiz için bize uygulanacak şiddetin çok sert olduğunu biliyoruz. Kapitalist şiddet, sömürgeci şiddet ve heteropatriyarkal şiddet arasındaki süreklilik zincirlerinin çok net ana hatlarını çizdiği bir şiddettir. Halihazırda ve vahşice uygulanan bir şiddet: Berta Cáceres ve Lesbia Yaneth’i öldürdüler, Machi Francisca

Linconao'ya zulmettiler; kadın cinayetleri her şeyi çapraz kesiyor. Akdeniz'i geçerken ölmeyenler, canavarın sırtında ABD'ye doğru ölüme gidiyorlar ve Avrupa'nın sığınma talepleri reddedilip soğukta donanlar karşısında yüzü kızarmıyor. İlk dışavurum yeri olan kadın bedeninden başlayarak canlı olan her şeyi emen bir biyosidal spiral ortaya çıktı. Daha önce makyaj yapmayı denediyseniz bugün hayatla olan çatışma makyajla kapatılamıyor. Bu yüzden altüst etme, birlikte yaşamdan hareket etmek zorundadır. Çünkü birbirimizi canlı seviyoruz.

Dayanışma Ekonomisinin İnşasına Feminist Ekonominin Katkıları

Mertxe Larrañaga Sarriegi

Yolanda Jubeto Ruiz¹

Giriş

Bu yazıda yol boyunca tespit ettiğimiz anlaşmazlık noktalarını dahil etmeyi unutmadan dayanışma ekonomisi ile feminist ekonomi arasındaki buluşma noktaları üzerine düşünme niyeti taşıyoruz. Açıkçası her iki yaklaşım da geleneksel ekonominin eleştirisinden ve bu eleştiri başladığı andan itibaren “daha adil başka bir ekonomi” kurmanın temellerini atmayı destekler ve bu bağlantılar mevcuttur. Diğer bir soru, ikisi arasındaki bağlantıların hem teorik düzeyde hem de pratik uygulamalarında ne ölçüde derinleştirildiği ve bu bağlantıların örtük veya açık doğasıdır. Bu nedenle hayatımızın çeşitli alanlarında kadınlar ve erkekler tarafından yapılan katkılara hakkaniyeti yerleştiren sosyo-ekonomik ilişkilerin inşasına aktif bir şekilde katkıda bulunabilmek amacıyla bizce dayanışma ekonomisinin önünde duran esas zorluklara da değineceğiz.

Bu makalede ilk olarak feminist ekonominin bazı esaslarını vurgulayacak; ikinci kısımda feminist ekonomi ile dayanışma ekonomisi arasındaki önemli bağlantılar, refaha katkıları ve aynı zamanda tespit edilen bazı zorluklar üzerinde duracağız. Bağlantıların analizi için Bask Ülkesi Alternatif ve Dayanışma Ekonomisi

¹ mertxe.larranaga@ehu.eus ve yolanda.jubeto@ehu.eus

Uygulamalı Ekonomi I, İktisat ve İşletme Fakültesi, Euskal Herriko Unibertsitatea / Bask Ülkesi Üniversitesi.

Ağı (REAS Euskadi) tarafından olgunlaştırılan ilkeleri temel dayanak alacağız.² Ayrıca bu ağın toplumsal cinsiyet grubunda üretilen fikirleri de bu örgütleri bekleyen bazı zorlukları belirtmemize olanak verdiği için dahil ettik.

1. Feminist Ekonominin Bazı Esasları

Feminist ekonomi, hayatın yeniden üretimi sürecine kadın ve erkeklerin yaptığı katkılarda tespit edilen eşitsizliklere dayanan ekonomik ilişkilerin kapsamlı bir analizini gerçekleştirir. Böylece onlarda tespit edilen adaletsizliklerin üstesinden gelmeye çalışan insan ilişkileri için özgürlükçü bir öneri oluşturur. Cinsiyete dayalı işbölümünü vurgular, insan yaşamının kırılğanlığını ve birbirine bağımlı ve eko-bağımlı doğasını göz önüne alarak insanların yaşam döngüleri boyunca ihtiyaç duydukları karşılıklı bakım faaliyetlerini merkeze koyar. Ekonominin bu alternatif vizyonunu oluşturan unsurlar arasında insan yaşamının insan onuruna yakışır koşullarda sürdürülebilir bir şekilde devamını sağlayan faaliyetler dizisinin belirlenmesi yer alır. Aynı zamanda bunların altında yatan ve çeşitli tahakküm ilişkilerini doğallaştıran varsayımları gözler önüne serer, bugüne kadar yapılan iktisat teorilerinin eleştirel analizini yapar.

Egemen ekonomik düşüncenin eleştirisinden hareketle feminist ekonomi; ekonomik konular, rolleri ve hayati hedeflerinin yanı sıra sosyal yapının ve kurumlarının rolüne indirgemeci ve basit bir bakış açısına sahip olan ana iktisat teorilerinin erkek-merkezci, insanmerkezci ve etnomerkezci önyargılarını tespit etmiştir. Karmaşık gerçekliklerin analizinin bu önyargılı doğasının üstesinden gelmek amacıyla diğer düzene karşı ve dönüştürücü

² Feminist ekonomi ile dayanışma ekonomisi arasındaki bağlantıların REAS ilkelerine dayalı olarak gerçekleştirilen ilk analizi Jubeto ve Larrañaga'da (2014) bulunabilir: "Ekonomi feminist ise dayanışma olacaktır. Feminist Ekonominin Bir Dayanışma Ekonomisi İnşasına Katkıları", REAS Euskadi (ed.): Yaşamın Sürdürülebilirliği. Dayanışmacı, Feminist ve Ekolojik Ekonomiden Katkıları, bu makalenin ilk temeli.

görüşlerle aynı çizgide alternatif bir öneri oluşturma ihtiyacı, her geçen gün daha çok belirginleşiyor. Bunların arasında en çok ekolojik ekonomi ve dayanışma ekonomisini vurgulayacağız.

Bu nedenle feminist ekonomi; insan faaliyetlerinin “ekonomik olmayan” şeklinde sınıflandırıldığı alanı kadınlara özel olarak ödüllendiren sosyal yapının ürünü olan cinsiyete dayalı işbölümünün sonuçlarına özel vurgu yaparken ekonomik teorilerin eleştirel analizini, mevcut ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin analizi ile kesiştirir. Böylelikle yeniden üretim, bakım ve topluluk işi sanki bu biyolojik özellikleriyle yakından ilişkili “doğal” bir görevmiş gibi kadınlara tahsis edilirken erkeklerin potansiyel bakıcılık özellikleri dışlanarak onlar tedarikçi ve kadınların koruyucuları olarak konumlandırılırlar. Bu hiyerarşik ilişki, hayatın yeniden üretimi için temel olmasına rağmen kadınsı olarak kabul edilen görevleri değersizleştirir ve ekonomik olduğu düşünülen diğer görevlerin yerine getirilebilmesi için temel unsuru oluşturur. Aynı şekilde kadınların, öncelikle işçi sınıfından ve ardından orta sınıftan kadınların hem kendilerinin hem de ailelerinin hayatta kalması için ekonomik kaynaklara ihtiyaç duydukları göz önüne alındığında ticari alanda oynadıkları aktif rolü gizler. Bu gizleme, kadınların ve erkeklerin cinsiyete dayalı kalıp yargılar olmadan hayatlarımızı geliştirme potansiyelini görmezden gelerek insanların cinsiyetine göre atanan dışı ve eril rollerine ilişkin dikotomik bir vizyonun pekiştirilmesine katkıda bulunur.

Bu tahakküm ve ayrıcalık ilişkilerinin erkek cinsiyeti üzerinden inşası, bizi toplum olarak yoksullaştırır ve kadınları çocuklarının memnuniyeti, akrabalarının çıkarlarına öncelik vermeye adanmış eş ve anne rollerine bağlayarak kendi yaşam projelerini özerk bir şekilde geliştirme olanaklarını sınırlar. Aynı şekilde özellikle kadınlar için korkunç sonuçları olan, kadınlar üzerinde kontrol ve egemenlik kurmaya teşvik ederek erkekleri de yoksullaştırır. Bunun özellikle kadınlar üzerinde korkunç

sonuçları vardır. Dünya Sağlık Örgütü³ tarafından sağlanan verilere göre dünya kadınlarının üçte birini (%35) etkileyen acımasız şiddet sarmalları oluşturur, dünyada kadın cinayetlerinin %38'i eşleri veya eski eşleri tarafından işlenmiştir. Dahası bu şiddetin yaşam süreçleri üzerindeki sonuçlarının ciddiyetine rağmen duygusal ve hayati olarak bu çiftlere ve özellikle de bu kadınlara bağımlı olan çocuklar üzerindeki etkileri açıklanamamaktadır.

Özetle bu kalıplaşmış rollerin dağılımında erkeklerin kamusal alanda daha fazla hareket özgürlüğüne, ticari ve aile alanında ayrıcalıklara sahip olduğu açıktır. Çünkü en büyük sorumluluk yükü, ücretsiz işlerle birlikte en düşük ücretli ve genellikle güvencesiz olanların çoğu kadınlara verilmiştir. Bununla birlikte bu sosyal yapılanmanın erkeklerde de sosyal beklentilere (sosyal başarı, ailenin ihtiyaçlarının esas sağlayıcısı...) cevap veremediğinde çok yönlü hayal kırıklığı ve güçsüzlük duyguları yarattığını unutamayız. Ayrıca bu eşitsiz ilişkilerin diğer etkilerinin yanı sıra bazı durumlarda, fark edilmese de, kadınlara üst düzeyde duygusal ve hayati bağımlılık geliştirirler ve bunu inkâr etme eğilimi taşırlar. Bütün bu sosyal zorunluluklar ve bunların korkunç sonuçları, insan olarak potansiyellerini sınırlıyor. Çünkü bu faaliyetleri değersizleştirerek ve kadınlara özelmış gibi konumlandırarak ve içinde erkeklere yer bırakmayarak erkeklerin duygusal ve bakım boyutunu sınırlandırıyor. Bu sınırlamaların açık bir tezahürü, bu emirleri çiğnemeye cesaret eden erkeklerin “erkeksi” olmadıkları için acı çekmek zorunda kaldıkları ve aynı zamanda kendilerine verilen ikincil rolü kabul etmeyen kadınların çektiği sosyal cezada görülmektedir.

İşlerin ve sosyal değerlerinin cinsiyete dayalı bölünmesinin derinlemesine analizini yapabilmek için sosyal bağlamın gerekli olduğunun ve kimliklerimizin diğer boyutlarının da eşitsizliklerin bu yapılanışında yer aldığının farkındayız. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin çapraz kestiği sosyal sınıf, coğrafi köken, cinsel

³ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/> (11 Kasım 2015 tarihinde yüklendi)

yönelim, işlevsel çeşitlilik ve yaş, sosyal statünün temel bileşenleridir. Bu karşılıklı ilişkilerde her sosyal bağlamda kadınlar ve erkeklerin içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik gerçekliklerin analizlerini bulabiliriz.

Bununla birlikte on dokuzuncu yüzyıl boyunca güçlendirilen ekonomi teorilerinin çoğu, kadın eşleri ve anneleri kocalarına ekonomik olarak bağımlı kabul eder. Bu yüzden ekonomi dışı olduğu düşünülen, dolayısıyla yapılırken geliştirilen becerilerin analiz edilmediği veya değersiz görüldüğü eviçi faaliyetlerde uzmanlaşmaları beklenir. Sonuç olarak kadınların piyasada daha az üretken olduğu sonucuna varılmış ve insanlara bakmanın yalnızca kadınlar için “doğal” bir şey olduğu ve öneminin gerektirdiği şekilde değer görmeden onlar tarafından yapılması gerektiği varsayılmaktadır (Carrasco, 2014).

Bu dar ekonomik faaliyet vizyonundan yola çıkarak ana ekonomik özne “ekonomik insan” inşa edildi ve tanımlandı. Bu; kararlarını rasyonel bir şekilde veren özerk, piyasada bencil ve evde altruistik bir adam üstünden tanımlanan bir erkeklik kalıp yargısıdır. Yani ancak ekonomik alanın dışında duygusal ve bakım ihtiyaçlarının tamamen karşılanması varsayımı altında sürekli olarak onun çıkarlarına öncelik verilmektedir.

Geleneksel iktisat teorilerine yönelik eleştiriler, pratik olarak kabul gördükleri momentte ortaya çıkmıştır. Bunlarla birlikte yavaş yavaş alternatif bir feminist öneri oluşturmayı gerekli gören eleştirel bir hareketin başlangıcı olarak 20. yüzyılın 70’li yıllarını belirleme konusunda fikir birliği oluşmuştur. Bu bağlamda ekonomiye yapılan temel feminist katkılar; teorik düzeyde dayatılan sahte sınırların üstesinden gelme ihtiyacının yanı sıra kadınların sosyo-ekonomik alanda (hem eviçi üretim ve bakımda hem de ticari işte), politik alanda (yaşam koşullarımızı doğrudan etkileyen siyasi karar alma süreçlerine katılım seviyeleri) çoklu ayırıcılık yaşadığını, toplumların hem bireysel hem de sosyal refahı ileri

taşıyabilmesi için kadınların bu ayrımcılıklarla başa çıkmak zorunda olduğunu ileri sürmektedir.

Bu süreçte pekiştirilen temel feminist katkılar arasında birkaç temel alanı vurgulamak için kişisel ve kolektif refaha katkıda bulunan bir etkinlikler dizisi olarak emek kavramı üzerine üretilen düşüncelerden bahsedeceğiz. Ekonomide genellikle kullanılan dar faaliyet ve istihdam kavramının ötesine geçer. Bu nedenle ticari faaliyetlerin temelinde piyasadan geçmeyen ve esas olarak aile ve topluluk birimleri alanında gerçekleştirilen toplumsal yeniden üretime yönelik temel görevleri içerir. Bu anlamda pazarlık süreçlerinin genellikle çatışma yarattığını ve kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal güç ilişkilerini yeniden ürettiğini kabul ederek eviçi birimin içsel karakteristiklerini ve rolünü ortaya çıkarmak çok önemli olmuştur. Ve sosyal ve hayati süreçlerin dinamikleriyle ilişkilendirerek bütün azametiyle üretken emeğin toplumsal örgütlenmesinde köklü değişiklikleri savunur. Böylece yaşamın sürdürülebilirliği ve kalitesi, ekonominin nihai hedefi olur ve burada dayanışma ekonomisinin önerileriyle kurduğu bağlantılar barizdir. Ayrıca bir toplumun zenginliğini ölçmenin sınırlı ve önyargılı doğası göz önüne alındığında üretilen servet kavramını ve bunu Ulusal Hesaplarda hesaplama yolunu genişleten, makroekonomi alanında yapılan katkılar da dikkate değerdir. Bu kavramsal değişiklikler; cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistiklerin öneminin yeniden düşünülmesini gerektirmiş, zaman da dahil olmak üzere varlıkların ve kaynakların farklı kullanımını ve istihdamını kapsamıştır. Yine de kadınlar ve erkekler arasındaki önemli eşitsizlikleri yansıtmaktadır. Tüm bu analizlerde insan yaşamının sürmesi ve yeniden üretilmesi için gerekli bakımı görünür kılmamanın önemi, son on yılda küresel bakım zincirlerinin analizine de yol açan ana tema olmuştur.

Yaşamsal mantığı görünür kılan, geri kazanan ve tanıyan bu alan, sosyo-ekonomik ilişkilere temel oluşturur. Çoğunlukla görünmez olan mütakabiliyet (karşılıklık), işbirliği ve yardımlaşma

değerleriyle bağlantılı faaliyetler, bu ilişkiler arasında öne çıkar; kadınların ve erkeklerin toplumsal süreçler içine gömülmüş yaşam koşullarını sahip oldukları karmaşıklıklar, hiyerarşiler ve değiştirme olanakları ile birlikte anlamamıza izin verir. Bu nedenle feminist ekonominin ana hedefini konumlandırabileceğimiz ve dayanışma ekonomisiyle bağlantılarını analiz edebileceğimiz yer orasıdır.

2. Feminist Ekonomi ile Dayanışma Ekonomisi Arasındaki Buluşma Noktaları

Hem feminist ekonomi hem de dayanışma ekonomisi farklı bağlamlarda inşa edilmektedir. Bu nedenle karakteristikleri; büyük ölçüde bu coğrafyaların nerede olduğuna ve tarihsel belleklerine, buralarda var olan cinsiyete dayalı işbölümüne, kaynaklara ve karar mekanizmalarına erişimde var olan kontrol ilişkilerine ve ayrıca bunların yanı sıra müşterekler, kooperatifler ve komünal deneyimlerine ve kendi ekonomik sistemlerini inşa deneyimlerine ve bunları nasıl tanımladıklarına bağlıdır. Bununla birlikte bu ekonomik vizyonların her birinde büyük ölçüde mutabık kalındığına inandığımız ve her ikisinin de paylaştığı bazı karakteristikleri vurgulamak istiyoruz.

Feminist ekonomi, ekonomik ve toplumsal gerçeklikler ve teriden duyulan memnuniyetsizlikten; dayanışma ekonomisi ise ekonomik uygulamalardan duyulan memnuniyetsizlikten yola çıkar. Bir önceki bölümde özetlediğimiz gibi geniş ve farklılıklar içeren bir kavram olmasına rağmen -tıpkı tek bir feminizm olmadığı gibi feminizmin tek bir ekonomi vizyonu da olmadığı için- feminist ekonominin analiz konusunun bir bağlantılar kümesi olduğu yaygın kabul görür: İnsanların ihtiyaçlarının karşılanması ve insan türünün yaşamının maddi yeniden üretimi ile bağlantılı toplumsal ilişkilerini örgütlemek için kurdukları bağlantılar olup aynı zamanda duygusal, yardımlaşma ve işbirliği ilişkileri olduğu gerçeğini de vurgular. Feminist ekonomi, bu şekilde yaşam

döngülerinin ve insanların doğumdan ölüme kadar sağlıklı ve nitelikli yaşam sürmek için diğer insanların bakımına ve ilgisine olan ihtiyacının tanınmasının önemini gün ışığına çıkarır.

Sosyal ve dayanışma ekonomisinin kökeni; 19. yüzyılın büyük ideolojik akımlarıyla bağlantılı, özellikle de sosyal-Hıristiyan, sosyalist ve anarşistlerin yarattığı, zamanın kapitalist yapılarının baskıcı ilişkilerini aşmaya çalışan uygulamalara dayanır. Böylece sosyal ekonomi; işçi sınıfının yarattığı ve yönettiği yeni örgütsel formları, kooperatifler, dernekler ve yardımlaşma biçiminde belirledi. Günümüzde “faaliyeti kamu ekonomisi ile geleneksel kapitalist ekonomi arasında yer alan ve çok çeşitli yasal ve örgütsel figürleri benimseyen geniş şirketler ve kuruluşlar sektörüne” atıfta bulunan terimlerin yayılıp çoğalması söz konusudur (Guridi ve P. de Mendiguren, 2014). Dayanışma ekonomisi kavramı, 20. yüzyılın 80’li⁴ yıllarında ortaya çıktığı için daha yenidir. Başlangıcından itibaren mevcut ekonominin büyük örgütsel yapılarını geride bırakan alternatif bir öneri olarak olgunlaştırılmakta ve “toplumsal gerçeklikte sahiden var olan ekonomik güçler ve ekonomiyi toplumsal olarak etkili ve verimli hale getirmenin yeni yollarını yaratma olasılığı” (Razeto, 1984 Guridi ve P.de Mendiguren, 2014) olarak dayanışma, işbirliği ve mütakabiliyet ilkelerine dayalı çalışmanın merkezi önemine özel vurgu yapılmaktadır.

Bu gözlemden yola çıkarak hem feminist ekonomi hem de dayanışma ekonomisi; insanları ve yaşam koşullarını analizin merkezine koymaya, toplumsal yeniden üretim için gerekli işi toplumsal olarak yürütürken insanlar arasındaki ilişkilerde bu içkin paylaşımcı değerleri görünür kılmaya çalışır. Böylece çalışmanın kavramsal sınırlarını parçalayan feminist ekonomi; yaşamın yeniden üretimi ve bakımıyla ilişkili, genellikle ücretsiz ve görünmez bu

⁴ Luis Razeto’nun 1984 tarihli “Dayanışma Ekonomisi ve Demokratik Pazar” adlı çalışmasından sık sık bahsedilir, üç cilt halinde sunulur ve Çalışma Ekonomisi Programı tarafından yayınlanır. Academia de Humanismo Cristiano, Santiago de Chile, Dayanışma Ekonomisi üzerine teorileştirimin öncü çalışması.

işleri ücretli işlerin temelini yerleştirir ve dayanışma ekonomisinin önerilerinde -ki bazen çalışma ekonomisi ile özdeşleştirilen- çalışmanın merkeziliği ile kesişir (Coraggio, 2011).

Her iki yaklaşım da etik ve sosyal adaletle ilişkili bir ekonomi tanımını savunur. Ekonomik ilişkilerin üzerine inşa edildiği bu değerler; işbirliği, ortak sorumluluk, işlerin ve kaynakların yeniden dağıtımının önemini vurgular. İkisi de ekonominin anaakımlarında genellikle görünmeyen etkinlikleri ve grupları görünür kılmaya çalışır. Feminist ekonomi örneğinde hayatın sürdürülebilirliği adına ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yerine getirilen faaliyetler, çoklu ayrımcılığa ve büyük kırılganlığa maruz kalan kadınların yaşam koşulları ve dayanışma ekonomisi örneğinde kapitalist meta ilişkileri tarafından dışlanan ve aynı zamanda sistemin iniş çıkışlarına karşı çok kırılgan olan bütün bu insanların ihtiyaçları vurgulanır.

Bizim bağlamımızda dayanışma ekonomisi, “ekonomik faaliyetin yönetimine toplumu ve tüm vatandaşlar arasındaki ilişkileri yönetmesi gereken evrensel değerleri dahil eder: eşitlik, adalet, ekonomik kardeşlik, toplumsal dayanışma ve doğrudan demokrasi” (REAS Bask, 2011). Dayanışma ekonomisi pratiklerinin altında yatan değerleri ve mantığı açıklığa kavuşturmak için Bask Ülkesi Alternatif ve Dayanışma Ekonomisi Ağı (REAS Euskadi), yer aldığı inisiyatiflerin temelini oluşturan altı ilkenin bir listesini hazırlamıştır. Bu ilkeler; hakkaniyet, çalışma, çevresel sürdürülebilirlik, “kâr amacı gütmeyen” işbirliği ve çevreye bağlılıktır.

Bu değerleri analiz ederken feminist ekonominin savunduklarıyla arasında sıkı bağlar olduğunu gözlemleyebiliriz. Öte yandan REAS Euskadi bünyesinde gruplaşan teşebbüslerden akademisyen meslektaşlar ve işçilerle geliştirdiğimiz ortak çalışma, bu teşebbüslerin pratikleri ile ilgili yorumları da dahil etmemizi sağlıyor.⁵

⁵ 2014 yılından bu yana feminist bakış açısının dayanışma ekonomisi teorisine dahil edilmesinde ilerlemek amacıyla ekoSolFem adlı istikrarlı bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bazı düşüncelerinin ve önerilerinin bir sentezi olarak 8 Mart 2017 vesilesiyle yayınlanan <http://www.economiasolidaria.org> adresinde bulunan “Hepimiz nasıl daha yaşanabilir hayatlar kurarız?” Manifestosu çok ilham vericiydi. / how_we_build_between_all_lives_more_livable

Hakkaniyete Dair

Hakkaniyet (asıl anlamı “dengeli” olan Latince *aequitas*’tan gelir), dayanışma ekonomisinin dayandığı temeli oluşturuyor ve şöyle tanımlanıyor: “tüm insanları eşit haysiyete sahip özneler olarak tanıyan ve sosyal statüleri, cinsiyetleri, yaşları, etnisiteleri, kökenleri, yetenekleri vb. ne olursa olsun tahakküme dayalı ilişkilere maruz kalmama haklarını koruyan bir değer.” (Reas Euskadi, 2011). Aynı zamanda eşitliği tanıma ve farklı olana saygı ile ilişkilendirdiği için hakkaniyetin eşitliğin ötesine geçtiği düşünülüyor. Dayanışma ekonomisi, yatay ilişkiler yoluyla insan ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik veren adil ve demokratik sosyo-ekonomik ilişkiler kurmaya çalışır.

Feminist ekonomi, kendi payına, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal ilişkilerde -geniş anlamda- hakkaniyet arayan ve kadınların yüzleşmek zorunda olduğu seküler ayrımcılığın üstesinden gelen bir dizi kapsamlı ve farklı yaklaşım içerir. Bunun anlamı, bugün dünyanın çoğunda var olan baskıcı heteropatriyarkal kapitalist ilişkilerin üstesinden gelmek demektir.

Her iki akım arasındaki teorik uyum barizdir. Şimdi, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tüm sosyal süreçleri etkileyen ve tüm sosyo-ekonomik sistemi düzenleyen, dinamikleri hem mikro hem de orta ve makro her düzeyde koşullandıran birinci dereceden bir yapısal değişken oluşturduğunu düşünüyoruz. Öte yandan bu durum, kadınların çeşitliliğinin muazzam olduğu ve kendilerini farklı eşitsizlikler (etnik köken, sosyal sınıf, cinsel yönelim, işlevsel çeşitlilik, yaş vb.) yaşarken bulan farklı kadınların deneyim ve düşüncelerinin bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. “Toplumsal cinsiyetin diğer kimliklerle kesişme biçimlerini ve bu kesişimlerin benzersiz baskı ve ayrıcalık deneyimlerine nasıl katkıda bulunduğunu incelemeye, anlamaya ve bunlara yanıt vermeye hizmet eden” (AWID 2004) toplumsal cinsiyet adaleti ve ekonomik adalet için analitik bir araç olan kesişimsellik kavramı ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle dayanışma ekonomisi, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini daha açık bir şekilde entegre etmelidir çünkü aksi halde dünya nüfusunun neredeyse yarısına zarar veren eşitsiz bir gerçekliği gizlemek demektir. Bu nedenle cinsiyete dayalı işbölümünü de vurgulamalı ve onu basitçe toplumsal işbölümüne entegre etmemelidir. Ancak bu eşitsizliklerle yüzleşmek için patriyarkal iktidarla yüzleşmek gerekiyor. Bunun dayanışma ekonomisinin amacı olduğu belirgin değildir çünkü bundan da bahsedilmiyor. Dayanışma ekonomisinin ilkelerinin hiyerarşik kapitalist iktidardan kopmaya mecbur olduğu açıktır ancak aynı zamanda ataerkil iktidarı da sona erdirmek istediği o kadar net değildir (Carrasco, 2016).

Dayanışma ekonomisi örgütleri içinde her zaman gerçek bir toplumsal cinsiyet eşitliği lehine bir çalışma olduğu da tartışmalıdır. Çünkü bu, bazı erkeklerin vazgeçmesi gereken ayrıcalıklara dayalı hegemonik erkekliğin gözden geçirilmesini gerektirecektir. Böyle bir gözden geçirme en azından genel bir biçimde yaşanıyor gibi görünmüyor.

Her halükârda neoliberal eşitsizlikleri gözardı etme karşısında Rawls'un kitabında ünlü cehalet⁶ perdesinin sembolü olarak ifade ettiği bir fikir olan iyi bir yaşam için olanakların dağılımında adalet fikrinin hem feminist ekonomi hem de dayanışma ekonomisinde yaygın olarak kök saldıgını düşünüyoruz (Rawls, 2002). Nancy Fraser (1996), dönüşümün kilit unsurları olan tanıma ve yeniden dağıtım üzerine yazdığı makalesinde bu konuyu tartışmanın merkezine koymuştur. Bu nedenle gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğe karşı savaşırken gerçekten kademeli vergilendirme, kapsamlı kamu hizmetleri konusunda güçlerini birleştirmenin kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz.

⁶ Bu metaforla insanların hâkim olması gereken adalet ilkelerine karar verirken, seçim yaparken doğal ve sosyal piyangodan habersiz olduklarından ve bu nedenle rasyonel egoistler olarak kendilerini en kötü yere koyacaklarına işaret etmektedir. Bize öyle geliyor ki karar verenler kendilerini kadın konumuna koymamış olmalılar çünkü öyle olsaydı eşitsizlikler devam edemezdi.

Çalışmanın Önemi

Dayanışma ekonomisinin en önemli unsurlarından biri olan ve ilkelerine yansıyan bir diğer önemli unsur; merkezinde çalışma olan, çalışmanın insan ve toplum yaşamının kalitesinde ve yurttaşlar, halklar ve devletler arasındaki ekonomik ilişkilerde esas unsur olarak görüldüğü bir ekonomik ilişkiler sisteminin geliştirilmesidir. Bu çalışma, insanların kapasitelerinin gelişmesine izin veren ve nüfusun gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanan bir çalışmadır.

Çalışmanın analizi, feminist ekonominin ortaya çıkışından itibaren geliştirdiği düşüncenin temel bir unsuru olmuştur. Bu; çalışmayı istihdamla eşitlemenin üstesinden gelmeye hem aile içinde hem de toplumda yapılan, yaşamın refahına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunan ancak ekonomik teori tarafından göz ardı edilen bütün işlere değer vermeye odaklanmıştır. Aynı şekilde işgücü piyasasındaki mevcut eşitsizliklerin (diğerlerinin yanı sıra sözleşmeye dayalı modellerde ve faaliyet sektörlerinde, ücret ayrımcılığında dikey ve yatay ayırım) öne çıkarılmasını vurgulamıştır. Çalışma kavramının sınırlarını genişleterek aynı zamanda ücretli ve ücretsiz çalışma arasındaki bu dikotomik vizyonu da bozar, öte yandan ev işleri ve bakım işlerinde erkeklerin ve kurumların ortak sorumluluk üstlenmesini temel görev olarak ortaya çıkarır. Ortak sorumlulukta ilerleme kaydetmek için çalışma ve iş saatlerinde, ücretli iş günü süresinde değişiklik ve bunların kadınların ve erkeklerin yaşam döngüleri ile kısacası zaman, mekân ve emek kullanımının sosyal organizasyonu ile nasıl uyumlu hale getirileceğini de önermektedir. Post-kapitalizm ve post-patriyarkal ekonomiye doğru ilerleyene kadar bu değişiklikler başarılamayacak gibi duruyor.

Feminist ekonominin⁷ katkılarının ve kavramlarının dayanışma ekonomisinin çalışmaya ilişkin teorik söylemine dahil edildiği ve

⁷ Üretim birimleri olarak hane halkı birimleri, eviçi emeğin hesaplanması üzerine düşünme vb. (Coraggio, 2016)

bu anlamda diğer ekonomik akımlardan çok daha geçirgen olduğu doğrudur. Ücretsiz çalışmayla ilgili olarak dayanışma ekonomisi üzerinde çalışan feminist yazarlar, bu analizleri ilk uygulayanlar olmuşlardır. Ancak genel olarak bakım hâlâ hak ettiği önemi taşıyor ve dolayısıyla hayatımızı sürdürmek için gerekli tüm çalışmalara dair kapsamlı bir vizyon eksikliği söz konusudur. Benzer şekilde üretken ve yeniden üretim işleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi eksiktir ve feminist ekonomi tarafından yürütülen zaman analizleri de dahil edilmemiştir. Bu nedenle insanların dayanışma ekonomisinde çalışma koşulları tartışılırken ve organize edilirken dikkate alınan zamanın hayati ihtiyaçlarıyla ve en yakın çevreleriyle ilgili olanları içermesi önemlidir. Duygusal ihtiyaçlar ve yardımlaşma için gerekli zaman da zaman planlamasına dahil edilmelidir.

Dayanışma pratiklerinin aşması gereken bir diğer önemli engel ise pazar mantığının bu deneyimlerin bazılarında değer görmeye başlayan yardımlaşma ve bakım mantığıyla sık sık çarpışmasıdır. Bu baskılar karşısında dayanışma ekonomisi deneyimlerinin bu fikir ayrılıklarının üstesinden gerçekten gelip gelmediğini merak ediyoruz. Dayanışma ekonomisinin istihdamla ilgili olarak karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, çalışma koşullarının bakım hizmeti verenlerin profiline uyarlanması gereksinimidir. Bu da çalışma organizasyonunda önemli değişiklikler gerektirir: Daha kısa saatler, yıl boyunca esnek saatler, işten ayrılma imkanları. Dayanışma ekonomisi bu alanda öncü ve mihenk taşı olmalıdır, ama gerçekten öyle mi? Bu doğrultuda ilerleyen uygulamaların olduğunu biliyoruz fakat bu girişimlerin genişleyebilmeleri için güçlü bir toplumsallaştırma ihtiyacı tespit ediyoruz. Yine de bunun gerçekten karmaşık ve üretkenlik mantığıyla çalışan şirketlerin hâkim olduğu düşmanca bir ortamda çok daha zor olduğunun farkındayız. Üstelik bu adaptasyon bir bütün olarak ekonomiye yayılmamışsa bakım hizmeti sağlayan üyeleri sadece dayanışma ekonomisinde

çalışmayan ailelerde, bütün eviçi ve bakım işlerinin dayanışma sektöründe çalışanlara düşmesi riski vardır.

Güçlüklere rağmen dayanışma ekonomisi oluşumlarının kadınların ve erkeklerin yaşam kalitesi için çok önemli olan, zaman kullanımındaki dönüşümü teşvik etmesi gerekiyor. Açıkçası sihirli formüller verilemez ancak güvenin ve karar almanın şeffaf olduğu ve müzakere edildiği, bakım uygulaması gibi genellikle ücretsiz faaliyetlere önem veren yatay yapılanmalar gereklidir. Bu, neyin üretken ve gerekli olduğuna ve verimliliğe neyin katkıda bulunduğuna ilişkin önyargılı birçok planın tekrar gözden geçirilmesi anlamına gelir. Bütün kararlarımız birbiriyle ilişkilidir fakat geleneksel ekonomi ticari zamanları yaşamsal zamanlarımızdan (biyolojik zamanlar ve sosyal zamanlar) yalıtıma çabaladı. Bu da yaşam döngülerimizi ve çocuklar ve bakımla ilgili kararları nasıl aldığımızı anlamamızı zorlaştırdı.

Bakım alanında dayanışma ekonomisi oluşumlarının eviçi alan dışındaki rolü üzerine ciddi bir şekilde düşünmek gerekir: Kamu yönetimi ile ilişkisi ve bunun kamusal bakım hizmetlerinin sağlanmasına etkileri. Açıkçası bu alanda genellikle maliyetlerin düşürülmesine (esas olarak işgücü maliyetlerine) dayalı kâr tarafından yönetilen kapitalist şirketlerle karşılaştırıldığında dayanışma ekonomisi oluşumlarını yöneten ilkeler hem sunulan hizmetlerin kalitesi hem de işlerin kalitesi için bir garanti olabilir.

Dayanışma ekonomisi üzerine toplumsal cinsiyet perspektifinden yapılan analizlerin çoğu, dayanışma ekonomisi deneyimlerinde destekçi, üretici ve/veya alıcı olarak yer alan kadınların rolüne odaklandı. Kadınların hem Kuzeyde hem de Güneyde fazla temsil edildiği bir sektördür (Hillenkamp, Guérin ve Verschuur, 2015). Genel olarak bu tür bir katılımın olumlu yönleri vurgulanır ancak bu dayanışma deneyimlerini feminen olarak tanımlama ve ekonomik faaliyetlerin dikotomik vizyonunu yeniden üretme riski taşır.

Araştırılması gereken bir soru, dayanışma ekonomisinde klasik ekonomik eşitsizliklerin devam edip etmediğidir çünkü mesleki ayrışma devam etmektedir. Örneğin insanlara yönelik bakım hizmetlerinde kadınlar açık bir çoğunluktur; cam tavan hâlâ var; görünüşe bakılırsa geleneksel kapitalist şirketlerde olduğu gibi kadımlarca geliştirilen deneyimler erkeklerinkinden daha az boyutta olma eğilimindedir vs. (Nobre, 2015).

Çalışmaya verilen önem göz önünde bulundurulduğunda dayanışma ekonomisi; iyi çalışma koşullarında ve makul ücretlerle istikrarlı istihdam yaratılmasını, kişisel gelişimi ve karar alma ve işbölümünde ortak sorumluluğu teşvik etmelidir.

Öte yandan her iki akım için de bekleyen görevler var. Ivonne Farah'ın (Farah, 2016) sözleriyle dayanışma ekonomisi ortaklar (hem kadın hem erkek) arasındaki ilişkilerde var olan asimetri veya mütakabiliyet eksikliği üzerine düşünmedi veya bunları çözmedi. Ne de feminist ekonomi, yardımlaşma ve/veya dayanışma girişimlerinde kadın ve erkek arasındaki ilişkileri yeterince analiz etmiştir. Her iki ekonominin de patriyarkal düzeni aşmada ilerleme kaydetmek için karşılıklı birbirlerini besleyeceği köprüler kurabilecekleri bir sürecin inşası, hâlâ önlerinde duran zorlu bir görevdir.

Gerekli İşbirliği

İşbirliği olmadan gezegende insan yaşamı mümkün olamazdı. Hayatımızın ilk aşamalarında hayatta kalmak ve sağlıklı bir şekilde bedenimizi büyütmek, zihnimizi ve duygularımızı geliştirmek için gereken bütün faaliyetleri gerçekleştirecek büyük bir bakıma ve ilgiye ihtiyacımız var. Yakınımızdaki insanların sevgisi; zihinsel olarak sağlıklı insanlar olarak büyümek, sosyalleşmeyi öğrenmek, yetişkin yaşamının bize sunduğu yükümlülüklere cevap vermenin yanı sıra yaşam projelerimize karşılık gelen kararlar alabilmek için çok önemlidir. Bu nedenle sosyal faaliyetler olarak ekonomik faaliyetler aynı zamanda insanlar arasında ağlar

ve işbirliği yapıları gerektirir. Bütün bu ortak sorumluluk faaliyetlerini en çok ihtiyacı olanlar (çocuk, işlevsel çeşitliliğe sahip insanlar, yaşlılar, hastalar...) ve de yetişkinler arasında organize etmemiz gerekir.

Yardımlaşmaya ihtiyaç duyan insanlar olduğumuzu unutamayız. Dayanışma ekonomisi; yeni davranış biçimlerini örnek için zaman, işbirliği ve birçok ortak çalışma gerektiren bu ağları ve yapıları inşa etmenin temellerini atıyor. Feminist ekonomi; bu işbirliği ağlarında erkekmerkezci ilişkileri veya cinsiyetçi rolleri yeniden üretmememizi, bunun yerine olanaklarımızı sınırlayan, yaratıcılığımızı kısıtlayan ve suiistimal ve hiyerarşiye kapı açan tahakküm ilişkileri yaratan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve direktiflerinden kopmanın önemini yeniden hatırlatarak bu sürece katkıda bulunuyor.

Bununla birlikte geleneksel ekonomi; bireyciliğin, bencilliğin ve herkesin herkese karşı rekabetinin sistemin işlemesi için bir kural olduğunu gösteriyor. Aktörler arasındaki dayanışma, ekonomi dışı bir olumsuzluk olarak kabul edilir. Fakat saf ve basit bencillik, felsefe gibi diğer disiplinler üzerinden sorgulanıyor. Amerikalı filozof John Rawls, insana iki özellik atfeder: Rasyonellik ve makul olma. Rasyonel çünkü bencilce. Yalnızca rasyonel bireylerden oluşan bir toplumdaki sorun, bunun yaşanamaz olmasıdır. Üstelik herkesin ve özellikle de en az avantajlı olanların faydasına ortak bir çıkar olmadığı için adil olamaz. Hakkaniyet bakımından ilerlemeye çalışan bir toplum, insanların ortak fikirler etrafında işbirliği yapmaya istekli olduklarına güvenmelidir. Dolayısıyla makul bir vatandaş, demokratik ve adil bir toplumun bir koşuludur (Camps, 2013). Aynı doğrultuda Adela Cortina, *homo economus*'un yerini fedakarlıktan daha fazla faydanın olduğu *homo reciprocans*'a⁸ bıraktığına inanıyor çünkü onlardan karşılığını alma, aldığı şeyi iade etme veya işbirliği yapma eğiliminde olmalarını bekliyor (Cortina, 2013).

⁸ Yazar, nöroendokrinolojik ve matematiksel ve evrimsel biyoloji çalışmalarının bizi karşılık vermeye ve işbirliğine hazırlayan bir yapının tüm insanlar için ortak olduğunu gösterdiğini savunuyor.

Dayanışma ekonomisinin mütekabiliyet (reciprocidad) ilkesi, belirli alanlarda kadınlara uygun bir ekonomi ile ilişkilendirilebilir çünkü (erkek egoizmine, bireyciliğe ve rekabetçiliğine kıyasla) niteliği bakımından geleneksel olarak kadınlarla ilişkilendirmiştir. Bu durum, pratikte bu faaliyetlerin genişlemesine engel olabilir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının önemi ve gücü önemsiz bir sorun değildir. İnsanların kontrolü dışındaki bu kalıp yargılar, onları etkisi altına alır ve çoğu zaman toplumun diğer üyeleriyle etkileşim koşullarını belirler ve böylece eşitsizliklerin devam etmesine yardım ederler. Bu nedenle bu ikili kalıp yargılarla mücadele etmenin, onlardan kopmanın ve bütün toplumsal gruplarda dayanışma ekonomisini teşvik etmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Ekonomik Kârın Ötesinde

Dayanışma ekonomisinin insan ve doğa haklarının ötesine geçen birikim mantığıyla yüzleşmeye çalışan bir diğer özelliği de dayanışma girişimlerinin temel amacının insani ve toplumsal olanın desteklenmesi olduğunu savunmasıdır. Bu nedenle doğaları gereği esasen kâr amacı gütmeyizler. Bu ilke, kapitalist kâr maksimizasyonu mantığından ayrı düşer ve belki de özel şirketlerin hissedarları arasında dağıtılan kârlar için rekabet ettiği bir dünyada en şok edici olanıdır. Dayanışma girişimlerinin doğası gereği kâr amacı gütmeyen nitelikte olması, bazı faaliyetlerinde üretim fazlası olmayacağı anlamına gelmez. Bununla birlikte bu faydalar, sosyal projeler, yeni dayanışma girişimleri veya uluslararası işbirliği programları ve benzeri için destek yoluyla topluma geri dönecektir. Başka bir deyişle amacı kâr elde etmek olmayan fakat fazlalıklar yaratarak ürün ve hizmetleri ile üyelerine ve topluluklarına katkıda bulunmaya devam ederler. Bu, toplulukla ağ ve dayanışma ilişkisi kurmaya çalışan başka bir unsurdur.

Hem dayanışma ekonomisi hem de feminist ekonomi; ekonomik faaliyetlerde bireysel davranış ve kârın yegâne ilkesi olarak

kişisel çıkarların ötesine geçen başka motivasyonların, önceliklerin ve amaçların mevcut olduğunu iddia eder. Dayanışma ekonomisi, aynı zamanda “bireysel zenginleşme hedefi ile bolluk yaratmayı karıştırmamak için altıncı hissi kullanmaktadır” (Álvarez, 2010).

Sosyal ve Doğal Çevreye Bağlılık

Dayanışma girişimleri, içinde oluştukları sosyal çevreye kendini adanmalıdır. Bu, ağlara katılmanın yanı sıra alternatif bir sosyo-ekonomik model yaratacak somut dayanışma deneyimlerinin bir biçimi olarak diğer örgütlerle işbirliği kurmayı da gerektirir. Bu öge, esastır çünkü mikro düzeyi orta ve makro düzeye bağlar ve yerel ile global arasında bağlantı kurar. Burada da feminist ekonomi; bu işbirliği bağlarını güçlendiren, karar alma süreçlerinde kadınların sözünü hesaba katma, katılımlarını kolaylaştırma ve bakıma, bu ağ kurma süreçlerine dahil edilmesi gereken paylaşılacak görevler olarak değer verme ihtiyacını unutmadan üç düzey arasındaki bağlantıları önemsemektedir. Feminist iktisatçılar, somut gerçekliklere aynı zamanda kadınlar kadar çeşitli olabilen gerçekliklere uyarlanmış değişim önerilerinin ve analizlerin anlamlılığının altını çiziyor.

Dayanışma ekonomisinin çevresel sürdürülebilirlik ilkesi, bütün üretken ve ekonomik faaliyetlerin doğa ile olan ilişkisinin altını çizmektedir. Hayatın ve sağlığın kaynağı olduğu için doğayla iyi bir ilişki kurma ihtiyacını, ekolojik ayak izinin yani faaliyetlerimizin çevresel etkisinin sürekli değerlendirilmesinin elzem olduğunu vurgular. Bu nedenle doğaya saygılı bir ekonomiyi savunur.

Feminist ekonomi; esasen geçen yüzyılın 70’li yıllarında ekofeminizmden ortaya çıkışından itibaren ve daha sonra ekolojik ekonomi ile olan bağlarının analizinde aynı zamanda yaşamın sürdürülebilirliğine olan ihtiyacı gündeme getirirken yalnızca insana değil gezegene de odaklanmakta, doğanın ve kadınların sömürülmesinin mevcut kapitalist sistemde oynadığı rolü vurgulamaktadır.

Bu öneriler, temelde kapitalizmin yayılmasıyla genelleşen ve insanın doğayı tamamen kontrol edebileceği efsanesini yaratan vizyonla yüzleşmeyi hedefliyor. Bu yüzden üretimin bir başka faktörü olarak görülmeye başlandı (toprak ve bileşenleri sömürülebilir doğal kaynaklar haline geldi) ve bu nedenle özelleştirilebilir, pazarlanabilir ve sermayenin çıkarlarına hizmet edebilir (Polanyi, 2003). Kapitalist sistemin analistlerinin çoğu, gezegenin sınırlarını ve kapitalist sömürü uygulamalarının toplumun çoğunluğu üzerindeki sonuçlarını hesaba katmadan sistemin uzun-vadeli sürdürülebilirliğini gözardı etti. Hem de son yıllarda aksini gösteren birçok bilimsel rapora ve ekolojik ve ekofeminist ekonominin aşırılıklarını ifşa eden çalışmalarına rağmen göz ardı edildi.

Bu anlamda 1970’lerde ortaya çıkan feminist ütopyalar da son derece ekolojiktir ve hedefleri “ademi merkezîyetçilik, hiyerarşik olmayan yapılar, doğrudan demokrasi, kırsal geçim ekonomisi, soft teknolojiler ve ataerkil tahakkümden kurtulma” idi. Geleceğe yönelik bu önerilerde “hiyerarşik olmayan doğrudan demokratik siyasi yapılar”, benzer ekonomik yapılar (ademi merkezîyetçi, komünal) olmadan asla işleyemez ve bunun tersi de geçerlidir. Barbara Holland-Cunz’un (Kuletz, 1992) sözleriyle bu yaklaşımlar, “kent ile taşra arasındaki, el emeği ile entelektüel çalışma arasındaki, kamusal ile özel arasındaki, üretim ve yeniden üretim arasındaki düalizmi ortadan kaldırırlar”. Bu fikirler; açıkça görülebileceği gibi aynı tarihlerde ortaya çıkan ekofeminizmle ve de emeğe ürettiği ekonomik fayda için değil, ürettiği (kullanım değeri) nedeniyle değer veren, yatay, demokratik ilişkileri destekleyen dayanışma ekonomisi ile yakından ilişkilidir.

Son Değerlendirmeler

Kapitalist piyasa modeli, bütün ekonomik faaliyetin yönetim merkezine ticareti koyar ve piyasadan geçmeyen hayatın sürdürülebilirliği ile ilgili bütün faaliyetler dizisini ekonomik olmayan

şeklinde dışlar. Bunu da ticari bir bileşeni olmadığı, ölçmenin zor ve dışlamanın kolay olduğu gerekçesiyle haklı çıkarır (Waring, 1988; Pujol, 1992). Ve kapitalist pazara katılmaya yetecek parasal kaynağa sahip olmayan, gezegende yaşayan bütün bu insanların ihtiyaçlarını görmezden gelir. Bunun karşısında feminist ekonomi ve dayanışma ekonomisi; ekonomik sisteme, ilkelerine ve hedeflerine alternatif bir vizyon önermektedir.

Hem feminist ekonomi hem de dayanışma ekonomisi; bir topluluktaki kadın ve erkeklerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına dengeli erişimi yerine kârı hedefleyen, kitlesel tüketim toplumu tarafından kalıcı olarak inşa edilen arzuları değil insanları, insan ilişkilerini, temel ihtiyaçların karşılanmasını merkeze koyma iddiasındadır. Kısacası dayanışma ekonomisi ve feminist ekonomi; eko-bağımlılık, karşılıklı bağımlılık, mütakabiliyet, demokrasinin desteklenmesi ve şeffaflığa dayalı ekonomik ilişkileri savunur, performansının ana yol gösterici eksenini her zaman insanlar arasında hakkaniyetin sağlanmasıdır.

Feminist ekonominin dayanışma ekonomisinden alabileceği dersler arasında girişimlerin kadınların ve erkeklerin yaşam kalitesine ve toplumların kolektif refahına katkıda bulunmak için benimsemesi gereken değerler üzerine fikir üretmek yer alır. Feminist ekonominin analizlerinin çoğu, refaha yönelik iş sağlamada hanelerin ve kamu sektörünün rolüne odaklanmıştır ve bu iki büyük kurum -hane ve kamu- arasındaki karşılıklı ilişkileri de incelemiştir. Bununla birlikte bekleyen konularından biri, girişimlerin yapması gereken katkılar ve eylemlerini yönetmesi gereken değerler üzerinde düşündürmektir. Bu bakımdan dayanışma ekonomisinin ilkeleri, feminist ekonominin bu bekleyen fikir üretme süreci için bir ilham kaynağı olabilir.

Henüz yeterince eklenememiş veya hak ettikleri kadar görünürlük kazanamamış olsa da dayanışma hedefleri olan birçok inisiyatif var. Şimdi, feminist ve dayanışma vizyonunu birbirine

eklemlenme zamanıdır. Bizi insani anlamda zenginleştiren, maddi servet birikiminin kaçınılmaz sınırlarının ve yeniden üretim, üretim, dağıtım ve tüketim kalıplarımızı yerel ve küresel düzeyde değiştirme ihtiyacının farkına varmamızı sağlayan bütün bu değerlere dayalı bir toplumda kolektif refah önceliklendirilecek ve insan faaliyetlerini biçimlendirmenin yeni yöntemleri benimsenecektir. Feminist ekonomi ile dayanışma ekonomisi arasındaki bağlar üzerine değerlendirmeler, bu yolu takip eder ve daha adil bir dünyanın inşasına devam etmek için bunları savunmanın ve görünür kılmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Dayanışma ekonomisinin ilkeleri, feminist ekonominin amaçlarına ve önerilerine kolayca uymaktadır ancak bunlar her zaman açıkça ifade edilmemektedir. Dayanışma ekonomisinin ilkelerindeki bu toplumsal cinsiyet perspektifi odağının eksikliği, istisnai bir durum olmayıp alternatif kabul edilen teorilerin çoğunda tekrarlanmaktadır. *Yetenekler yaklaşımı* gibi teorik gelişmeler ve *“iyi yaşam” (buen vivir)* önerileri gibi daha başka pratik gelişmeler, feminist ekonominin hedeflerinin önemli bir bölümünü oluşturuyor fakat spesifik ve genel referanslar dışında bu konu açıkça ele alınmamıştır. Bu unutkanlık tesadüfi olamaz ve temelinde toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadelenin küçük bir mesele olduğu fikri yatıyor olabilir. Elbette dayanışma ekonomisi ve feminist ekonominin kâğıt üzerinde aynı ilkeleri paylaştığını gözlemledik ama şimdi asıl zorluk bu ilkelerin gerçek dayanışma girişimlerinde pratikte uygulanmasında yatıyor.

Bu doğrultuda feminist bir dayanışma ekonomisini şekillendirmek için keşfedilmesi ve derinleştirilmesi gereken pek çok alan olduğuna inanıyoruz. Teorik alana girmeye devam etmenin yanı sıra bazıları genel ve diğerleri daha spesifik olmak üzere daha pratik nitelikteki sorular üzerine bir tartışma başlatılabilir. Her şeyden önce dayanışma ekonomisi “başka tür bir ekonomi” oluşturmaya gerçekten yardımcı olabilir mi? Dayanışma ekonomisi,

cinsiyetçi olmayan ve dayanışmacı bir feminist toplum projesini gerçeğe dönüştürmeye katkıda bulunabilir mi (ve yapabilirse nasıl)? Dayanışma ekonomisi, toplumumuzda hâlâ varlığını sürdüren hegemonik erkeklik modellerinin üstesinden gelmeyi bir öncelik olarak görüyor mu? Dayanışma ekonomisi, yoksul kadınların sosyo-ekonomik kaynaklara erişimi yoluyla daha adil bir servet dağılımını destekleyebilir mi? Dayanışma ekonomisi, beraberinde kadınlar için nitelikli işler üreten öz yönetim süreçlerini destekleyebilir mi? Dayanışma ekonomisi kadınların ihtiyaçlarına uygun mal ve hizmetlere erişimini garanti edebilir mi? (Corbeil ve diğerleri 2002). Bu soruların cevabı olumluysa yani dayanışma ekonomisi kadınların pratik ihtiyaçlarını ele almışsa hem de stratejik çıkarlarını hiç gözden kaçırmadan, sadece dayanışma ekonomisi ile feminist ekonominin ideallerinin birçok ortak noktaya sahip olduğu değil, uygulamalarının da doğru yönde gittiği sonucuna varabiliriz.

Özetle dayanışma ekonomisi ile feminist ekonomi arasındaki bağlantılar teoride aşikâr görünüyor ve şimdi zor olan kısım pratikteki uygulanmalarıdır. Bunun için hem dayanışma ekonomisi oluşumlarının hem de kamu yönetimlerinin çalışmaları anahtar olacaktır. Çünkü bunların birleşmesinin bu girişimlere kazandıracığı güçlü ivmeyle haklarında teori oluşturulacak, eğitim ve çalışma sistemlerimize dahil edilecekler ve böylece evlerimizde, toplumsal ve normatif yapılarımız üzerinde etkili olacaklardır. Feminist ekonomi ile dayanışma ekonomisi arasındaki ittifaklar üzerine bu değerlendirmelerin, sosyal ve ekonomik ilişkilerimizin temel ekonomik ve sosyal kurumlar arasında hakkaniyet, işbirliği ve dayanışmaya dayalı bu bütünsel dönüşümüne katkıda bulunmasına inanıyoruz.

Kaynakça

- Alvarez, Santiago (2010). «Potencialidades y desafíos de la economía solidaria», *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, N° 110.
- AWID (2004). «Interseccionalidad: Una herramienta para la justicia de género y la justicia económica». *Derechos de las mujeres y cambio económico. N. 9. Género & derechos*.
- Carrasco, Cristina (2014) (ed.). *Con voz propia. La economía femi-nista como apuesta teórica y política*, Viento Sur.
- Carrasco, Cristina (2016). «Sostenibilidad de la vida y ceguera pa-triarcal. Una reflexión necesaria» en *Atlánticas*, N° 1.
- Camps, Victoria (2013). «Seamos razonables», *El País*, 5.11.2013.
- Coraggio, Jose Luis (1999). «De la economía de los sectores populares a la economía del trabajo». Ponencia presentada en el Seminario «Economía dos setores populares. Entre a reali-dade e a utopia», CAPINA, CEADE, CERIS, CESE, y la Universidad Católica de Salvador (UCSAL), Salvador, Bahía, 8-9 de noviembre.
- Coraggio, José Luis (2011). *Economía social y solidaria. El trabajo antes que el capital*, Ed. Abya-Yala.
- (2016). «La economía social y solidaria (ESS): niveles y alcances de acción de sus actores. El papel de las universidades», en Puig, C. (coord.): *Economía Social y Solidaria: conceptos, prácticas y políticas públicas*, Hegoa.
- Corbeil, Christine, Descarries, Francine & Elsa Galeran (dir.) (2002). «Actes du colloque L'économie sociale du point de vue des femmes», *Cahier du LAREPPS* n° 02-03.
- Cortina, Adela (2013). «Ética del discurso: ¿un marco filosófico para la neuroética?», *ISEGORÍA. Revista de Filosofía Moral y Política*, N° 48.
- Farah, Ivonne (2016). «Economía feminista y economía solidaria: ¿alternativa al patriarcado?» en Puig, C. (coord.): *Economía Social y Solidaria: conceptos, prácticas y políticas públicas*. He-go.
- Fraser, Nancy (1996). «Redistribución y reconocimiento: Hacia una visión integrada de justicia del género», *Revista internacional de Filosofía Política*, N° 8.
- Guridi, Luis y Juan Carlos Pérez de Mendiguren (2014). *La dimen-sión económica del Desarrollo Humano Local: la economía social y solidaria*, Hegoa.

- Hillenkamp, Isabelle; Guérin, Isabelle y Verschuur, Christine (2015). «The solidarity economy and feminist theories: possible paths to a necessary convergence». *Revista de Economía Solidaria*, ACEESA.
- Jubeto, Yolanda y Mertxe Larrañaga (2014). «La economía será solidaria si es feminista. Aportaciones de la economía feminista a la economía solidaria», en REAS Euskadi (ed.), *Sostenibilidad de la vida. Aportaciones desde la economía solidaria, feminista y ecológica*.
- Kuletz, Valerie (1992). «Entrevista a Barbara Holland-Cunz». *Eco-logía Política*, Nº 4.
- Levesque Benoît, Joyal, André, et Omer Chouinard (1989). *L'autre économie: une économie alternative?* Québec: Presses Universitaires du Québec.
- Nobre, Miriam (2015). «Economía solidaria y economía feminista: elementos para una agenda», *Papeles De Economía Solidaria* 04.
- Polanyi, Karl (2003). *La gran transformación*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Pujol, Michelle A. (1992). *Feminism and Anti-feminism in Early Economic Thought*, Edward Elgar Publishing Limited.
- Rawls, John (2002). *La justicia como equidad*, Paidós.
- REAS (2011). *Carta de Principios de la Economía Solidaria*, Red de Redes, mayo.
- Waring, Marilyn (1988). *Counting for nothing. What men value and what women are worth*. Allen & Unwin, Port Nicholson Press. Traducido al castellano con el título *Si las mujeres contaran. Una nueva economía feminista* (1994). Vindicación feminista, publicaciones.

Kent Ekonomisine ve Kentin Yeniden Keşfinde Müştereklere* Feminist Bir Bakış

Natalia Quiroga Díaz¹

Verónica Gago²

1.Giriş

Bir soruyla başlıyoruz: Feminist bir bakış açısı, piyasalaştırma ve finansal değerlendirme ile sınırları çizilmiş bir kent ekonomisi alanına ne katar? Hipotezimiz, bize yaşamın üretimi ve yeniden üretiminin somut biçimlerini ve mantığını görünür kılmamanın ve değer vermenin bir yolunu göstermesidir. Neden? Çünkü halk ekonomisi ve özellikle başrolde kadınların olduğu eviçi boyutu, şehirlerde yaşamı mümkün kılan üretim döngüleri yaratır ve buna değer kazandırır. Bunlar, kent ekonomisini yeniden düşünmenin çeşitli biçimlerini oluşturur çünkü o denli yaygın ve karmaşık döngülerdir ki eviçi addedilen boyutun ötesine geçerler. Devletin ve piyasanın ötesine geçen bir yeniden üretim mantığının damgasını vurduğu

* Müşterekler ortak mülkiyet alanlarını ve hatta üzerinde mülkiyet kurulamayan şeyleri kapsar: Hava, su, toprak, tohum, orman gibi doğal varlıkları; sokak, park, meydan, plaj gibi kamusal alanları; bilim, sanat, kültür, dil, gelenek gibi insanlığın ortak değerlerini anlatır.

¹ Sosyal ekonomi alanında yüksek lisans derecesinin akademik koordinatörü ve Instituto del Conurbano-Universidad Nacional de General Sarmiento-Arjantin'de araştırmacı eğitimci. Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nden ekonomist. Universidad de los Andes'den Bölgesel Kalınma Uzmanı. Ulusal Genel Sarmiento Üniversitesi'nden Sosyal Ekonomi Yüksek Lisansı. Sosyal Antropoloji Ulusal San Martín Üniversitesi'nde doktora adayı. Eposta: nataliaquirogadiaz@gmail.com

² Buenos Aires Üniversitesi (UBA) -Arjantin Sosyal Bilimler Doktoru. Siyaset Bilimi Derecesi, Buenos Aires Üniversitesi. Sosyal Bilimler Fakültesi'nde (UBA) öğretim. CONICET'in (Ulusal Bilimsel ve Teknik Araştırma Konseyi) doktora sonrası araştırmacısı. Eposta: veronicagago@hotmail.com

bir kent ekonomisinin örgütlenmesine yönelik alternatifler içinde toplumsal seferberlik yardımıyla tesis edilirler.

Bu makaleyi motive eden soruyu cevaplamak için ilk bölümde merkez ülkelerinde yapılan, kent ekonomisi ile feminizm arasındaki çatışmalı ilişki üzerine değerlendirmeler yapmaya katkı sunan bir dizi çalışmayı gözden geçiriyoruz. Özellikle *yaşama yönelik altyapılara* yaklaşım, kent mekânları ve ekonomilerinin hegemonik bir nizama göre düzenlenmesini sorunsallaştırır. Çünkü bu durum, bakımı gündelik hayata entegre edecek bir kent inşa etme alternatiflerini engeller.

Bunu takiben kent ekonomisinde servet ve refah üretimine düşük gelirli kadınların katkısı konusunda çok taraflı kuruluşların yaptığı değer ölçme ile birlikte kent ile kadın arasında güvenliksizlik bakış açısından giderek daha fazla sınır çekilmesi sorunsallaştırıldı.

Latin Amerika perspektifinin gözden geçirilmesinde *hayatta kalma stratejileri*, halk kesimlerinin kentin inşasına katkısını ve kentin toplumsal örgütlenme süreçlerinde yeniden üretimin sahip olduğu politik gücü gösterdi ki bizi hayatta kalma fikrinin kendisini gözden geçirmeye iten budur.

Son olarak gözümüzü bölgenin kentlerine ve değişim süreçlerine çeviriyoruz. Neoliberalizmin en büyük patlama yaptığı on yıl boyunca yeniden üretim alanında piyasalaşma mantığının ilerleyişi dikkate alındığında ve kapitalist üretim sisteminin mevcut finansal hegemonyasında yaşanan birikim krizinin yarattığı gerilimler çerçevesinde yeniden üretim mücadelelerinin politikleşmesi olarak anlaşılan politikanın *kadınlaşmasıyla* birlikte halk kesimlerinin mücadeleleri başkentleri sarsıyor. Bununla birlikte bu hegemonyaya, kentsel ortak malların yaratılması ve yeniden üretimin toplumsallaşması için kolektif süreçlerin güçlendirilmesi ile karşılık veriliyor.

Bu nedenle kadınlaşma; yalnızca kadınların siyasi mücadelelere daha fazla katılımına atıfta bulunmaz, her şeyden önce eskiden eviçi, özel ve azınlık olarak kabul edilen şeylerin şimdi kamusal sahnenin merkezini işgal etmeye başlamasıdır. Dolayısıyla kamusal ve özel arasındaki ayrımı sorgular. Bu kamusal ve özel ikiliğinin sorgulanması, *kentsel ortak mallar* kavramının yolunu açıyor. Kentsel ortak malları; pazarın ve devletin zorunlu ve ayrıcalıklı arbuluculuğu olmaksızın kentlerde ihtiyaçları çözebilen ve kolektif refah üretebilen mekânların, zamanların ve altyapıların yaratılması olarak tanımlıyoruz.

Yaklaşımımız, Latin Amerika'nın üzerinde çalıştığı ve müştereklerin oynadığı rolü gösterdiği teorik katkılara ve deneyimlere odaklanmaktadır. Her ülkedeki mücadelelerin fenomenolojileri hakkında ayrıntılı bir yorum yapmayacağız fakat onları birleştiren genel özellikleri vurgulayarak üzerine düşüneceğiz.

Aynı zamanda siyasetin bu kadınlaşmasının, ortak sorunları tanımlama ve çözüme yöntemleri bakımından ve yeni mücadeleler dalgasından sonra kent ekonomisi kavramının kendisi üzerine tartışma unsurları olarak geride bıraktığı kalıcı etkilere de dikkat çekmek istiyoruz. Bu şekilde son dönem Latin Amerika deneyimiyle bağlantılı olarak *kentteki müştereklerin örgüsü* dediğimiz şeye yönelik bir yaklaşım geliştireceğiz.

2. Feminizm Perspektifinden Kent

2.1. Biraz Arkaplan

Kent ve feminizm arasındaki ilişkinin temel öncülleri arasında kenti toplulukların talepleri pahasına planlayan “kentsel kalkınma” ideallerine itiraz eden Jane Jacobs’un klasik eseri *Büyük Amerikan Şehirlerinde Ölüm ve Yaşam*’ı (1961) yer alır: Mekânların uzmanlaşması, mahallelerin parçalanması, yeniden üretim faaliyetlerinin eviçi alana sıkıştırılması, gündelik yaşam ve bakıma özgü ihtiyaçların

ikincilleştirilmesi. Bunlar, Jacobs'un kent modernleşmesi ideallerinin nasıl kadınların eviçi alanda uzmanlaştırılmasına ve "üretken olmayan" olarak kabul edilen nüfusun belli alanlara hapsedilmesine dayandığını gösteren argümanın parçalarıdır. Bakımın gündelik faaliyetlere entegre edildiği, komşuların gelip geçtiği kaldırımlarda ve sokaklarda oynamanın aksine mahalle yaşamının dışına çıkan oyun alanlarının yarattığı tehlikelerle ilgili verdiği örnek bir klasiktir.

Üretken kabul edilen faaliyetlerin güçlendirilmesiyle bağlantılı kentsel modernizasyon projelerinin eleştirisi, yeniden üretimin mekânsal ve tematik olarak bir kadın sorununa hapsedilme şeklini ifşa ediyor. Bu, mekânsal ayrışmanın sonuçları ile sokaklarda ve kamusal alanda mahalle yaşamından koparan bir politika tarzı üzerine düşünen öncü bir çalışmaydı. Bu tarzı, tam olarak kamu/özel ayırımını bulanıklaştıran ilişkilerin yoğunlaşması ve şehir planlama nizamlarına özgü toplumsal cinsiyet ataması karakterize ediyordu.

Avrupa'da yapılan bu çalışma, kentin analizini feminist bir perspektiften güçlendirmeye katkı sundu. Kentsel mekânda gündelik yaşamı ve ekonomilerini analiz eden, kadınların özel ihtiyaçlarını vurgulayan, toplumsal ilişkilerdeki eşitsizliği mekânın ve etkinliklere göre dağılımının nasıl yansıttığını ve güçlendirdiğini gösteren bir çalışmalar alanı yarattı.

2.2. Gündelik Yaşama Yönelik Kent Politikaları ve Altyapılar

Gündelik yaşama yönelik altyapılar kavramı, İskandinav şehir plancıları tarafından 1970'lerde ortaya atıldı ve toplumsal cinsiyet, kentsel çalışmaları ve planlama alanını birbirine bağladı. Bugün bu perspektif, Avrupa Birliği ve yerel yönetimlerin desteğiyle geliştirilen habitat, gelir yaratma, ekoloji ve arazi planlama girişimlerini üretmiştir (Booth, 2003; Horelli, 2000).

"Gündelik yaşama yönelik altyapılar fikri şehir planlamasında yeni değildir. Howard'ın bahçe şehri, emlak sürecinin yarattığı olası sermaye kazançlarının devlet tarafından değil, nüfusun

kendisi tarafından yönetilen küçük bir yerel refah devletinin yaratılmasıyla tersine çevrildiği, kooperatif olarak organize edilmiş bir şehirdi... Yirminci yüzyılın başlarında şehir planlamasında kadınların eviçi görevlere mahkum olmaması için şehirleri ve konut alanlarını ev işlerinin organizasyonuna uyarlama ihtiyacını gündeme getiren akım, savaşlar arası dönemde geri çekiliyor ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kalıcı olarak kayboluyor. Amerikan banliyösünün inşası, kadınlara açıkça eviçi bir rol yükleyen ve kamusal alandan ayıran, kendini gizlemeyen bir söylemin vizyonuna karşılık gelir” (Madariaga, 2004).

Kent ve toplumsal cinsiyet arasındaki etkileşim, kent politikalarının tarafsızlığının sorgulanmasına yol açıyor. Aşağıda alıntı yaptığımız çalışmalar; kentsel mekânın toplumsal cinsiyetler arası eşitsizliğe dayalı toplumsal ilişkilerini nasıl sergilediği ve güçlendirdiği ortak sorusunu, üretilen katkıların çeşitliliğini ve yönelimini anlatmaktadır. Üretim ve yeniden üretimi birleştiren bir süreç olduğu için toplumsal yaşamın parçalara ayrılamayacağını hesaba katmayan mekânların işlevlerini ve uzmanlaşmasını eleştiriyor (Beall, 1996; Booth, Darke ve Yeandle, 1998; McDowell, 1999; Tobio ve Denche, 1995).

Bu çalışmalar gösteriyor ki dünyadaki nüfusun çoğunluğunun gündelik yaşamı giderek kentlerde şekillendiriliyor ve ırk, sınıf, köken, yaş ve toplumsal cinsiyet koşulları, kentlerde yaşama koşullarını farklı şekillerde etkiliyor. Özellikle kadınların yaşadığı eşitsizliklerin, toplumsal olarak inşa edilmiş ev işleri ve başkalarının bakımı sorumluluklarından kaynaklandığı vurgular. Bu faaliyetlerin mekânsal bir çerçeve içinde gerçekleştiği göz önüne alındığında feminizm, yeniden üretim emeğinin kent ekonomisindeki yerini kent araştırmasının görmezden gelemeceğini gösterir.

Modernizasyon projeleri piyasa ekonomisini merkeze yerleştirmiştir. Bu nedenle kentsel çevre; neoklasik ekonominin prototip temsilcisi olan, değişim değerlerinin üreticisi ve kendine yeten, yetişkin, rasyonel ve bencil olarak nitelendirilen *homo economicus*un

yaşadığı bir rekabet sahnesi olarak konumlandırılmıştır. Kent; üretken kabul edilen faaliyetleri gerçekleştirme konusunda eşit derecede yetenekli bireylerin, başkalarına bakmayan ya da ihtiyacı olmayan kendine yeterli öznelerin kesişim mekânı olarak bilfiil devlet politikaları tarafından üretilir. Bu nedenle engelli bireyler, yaşlılar, kız ve erkek çocuklar, bakım rolü oynayan kadın ve erkeklerin ihtiyaçları hafife alınır ve bunlar hesaba katıldıkları zaman da kentin inşasında hegemonik olan kavramlar sorgulanmaksızın sınırlı ve iyileştirici müdahaleler yapılır ve altyapı projeleri geliştirilir.

Bu nedenle gündelik yaşama yönelik altyapılar kavramı; *üretken* denen şey kent politikalarının eksenini oluştururken yeniden üretimin evsel alana yönlendirildiği ve tek taraflı olarak kadınlaştırıldığı bir cinsiyete dayalı işbölümünü sorunsallaştıran bir kent ekonomisi üzerine düşünmek için yararlıdır. Hegemonik olan bu anlayış; mekânı düzenler, kamu altyapısına yatırımlar üretir, kent tesislerini modeller, ulaşım türleri ve sıklığı oluşturur ve parasal zenginlik üreten faaliyetlere değer verir.

Kullanım değerlerine nazaran değişim değerlerine verilen önem, (bu ayrım bugün daha fazla karmaşıklığı hak etse bile) toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir kentsel mekân üretir. Burada genel koşullarını iyileştirmek için meta üretimine yönlendirilmiş yatırımlardan yararlanmayan bakım emeği tarafından üretilen servetin temellükü ve işin organizasyonu üzerine düşünmek gereklidir.

“Altyapı ve ekipman için kamu kaynaklarını tahsis etme ve emlak piyasalarını ve araziye düzenleme biçiminin altında yatan varsayıma göre gündelik yaşamın yönetimi ekonomik bir tutum ya da siyasi bir sorun değil, bireysel ve özel bir sorumluluktur ve bu nedenle iş yükünü daha verimli hale getirmeye katkıda bulunacak bir kamu altyapısı gerektirmez” Madariaga, 2004b).

Yakın zamanda gündelik yaşama yönelik altyapılar; yaşam koşullarına emlak piyasasının spekülatif mantığının üzerinde değer verecek şekilde tasarımlarında yeniden üretim işinin

toplumsallaştırılmasını ve ücretli işyerine gidip gelme sürelerinin kısalmasını teşvik eden, yaşam alanı ve konutlara hitap eden kooperatiflerin ve projelerin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Bu deneyimler Kanada, Norveç ve Avusturya’da geliştirilmiştir (Boothy Gilroy, 2000).

Bu feminist yaklaşımın önerdiği kent fikri, devleti şehir planlamasında ana aktör olarak maddi ve sembolik eşitsizliklerin kentsel mekânda tortulaşmasından sorumlu tutar. Bu akım; devletin eyleminin nasıl piyasa faaliyetlerine öncelik verdiğini, *homo economicus* stereotipine uymayanlar için eşitsizlikleri derinleştirdiğini ortaya koymuştur.

Gündelik yaşama bakış, yeniden üretim ve bakımı meta üretimi karşısında ayrıcalıklı kılan etkileşim ve serüvenlere değer verir. Ayrıca kadın emeğinin kendisini ticari döngülerin üretkenliğini sürdürmek için kullanan kent ekonomisine olan katkısına değer verilmemesini de teşhir eder. Aynı zamanda insanların hayatları marjınlerde kalırken devletin altyapı sunan kamu harcamaları yoluyla piyasayı finanse etme şekli de sorgulanır.

Bu bakış açısı, kadınların bakış açısını ve yeniden üretim ihtiyaçlarına yanıt vermeyi içeren kapsamlı planlama biçimleri için uğraşarak yerel yönetimlerin uygulamalarını ve Avrupa Ekonomik Topluluğu projelerini etkilemiştir.

2.3. Çok Taraflı Kuruluşların Perspektifi: Dünya Bankası ve BM-Habitat Örneği

BM-Habitat, son on yılda Latin Amerika’da halkı ekonomik dinamiklere dahil edebilecek politikalar ve kurumlar gerektiren sürdürülebilir bir kentleşme süreci yaşandığını göstermektedir. Bu entegrasyonun önündeki en büyük engel olarak, kentsel nüfusun özellikle de düşük gelirli nüfusun artan kadınlaşmasına rağmen toplumsal cinsiyet uçurumunun sürdürüğü işgücü piyasasında kadınların karşılaştığı eşitsizliğe işaret edilmektedir.

Bu rapor, kadın ve erkek meslekleri arasındaki temel ayrımlardan biri olarak işlerin “resmi” veya “gayiresmi” doğasıyla olan ilişkisinin altını çiziyor. Kadınların ücretli faaliyetlere katılımının önemli ölçüde arttığını ama buna erkeklerin ücretsiz ev işlerine veya bakım işlerine eşit katılımının eşlik etmediğini göstermektedir. Bu nedenle kadınlar, evde ve işgücü piyasasında gelir elde etme konusunda sahip oldukları fırsat türlerini sınırlayacak diğer ayrımcı süreçlerle birleşen bir “yeniden üretim vergisi” yükünü taşımaya devam ediyor. Bu sürecin sonuçlarından biri, kadınların çalışmasına verilen düşük değerdir (Chant ve McIlwaine, 2013).

Bu analizler, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki yapısal eşitsizliği açıklıyor ve çok taraflı kurumlar tarafından kentsel alanlarda politikaların formülasyonuna dahil edilen bir perspektif sunuyor. Bunlar iki eksenle yoğunlaşmıştır: Birincisi kadın emeğinin en düşük gelirli sektörlerin ekonomilerine katkısını vurgular; ikincisi kentte kadınların temel sorunu olarak güvenliksizliği gündeme getirir.

Dünya Bankası (2012); konaklama, ulaşım, gıda, sağlık, temizlik ve hizmetlerdeki erişim ve maliyet sorunlarının kadınları orantısız bir şekilde etkilediği düşük gelirli sektörlerde kadınların kent ekonomisine temel katkısını ortaya koymaktadır. Çünkü ücretsiz çalışma ve toplumsal yeniden üretim faaliyetlerinin yanı sıra konut inşaatı ve konsolidasyonu ile temel hizmetlerin ve altyapının sağlanmasını da üstlenirler. Tüm bu görevler, kent ekonomisinin işlemesine ve daha güçlü olmasına izin verir.

Tesadüf eseri BM-Habitat raporu “Kentlerin Toplumsal Cinsiyeti ve Refahı 2012-2013”; ücretsiz yeniden üretim işinin esas olarak kadınlar tarafından yapıldığını, kadınların işgücü piyasasına artan katılımı ve kilit alanlarına girmelerine rağmen fırsat eşitsizliği ve daha düşük nitelikli işlerle karşılaşmaya devam ettiklerini belirtiyor. Buna paralel olarak kadınlar açısından kentsel koşullardaki

iyileşmenin; ekonomik büyümeye, ailelerin ve toplulukların yaşam kalitesinde daha iyi sonuçlara yol açtığı onaylanıyor.³

Sonuç olarak büyüme, şehir ve kadın arasındaki ilişkiyi sürdürülebilir kentsel kalkınmanın ana unsuru olarak sunuyor. Böylelikle varlıklarını artıran ve yaptıkları işin tanınmasını sağlayan politikaların ekonomik fırsatlarında iyileşme sağladığı ve bunun kentlere yansımalarının daha çok refah olduğu vurgulanmaktadır (UN-Habitat, 2013).

Bu nedenle çok taraflı kuruluşlar; düşük gelirlili kadınların yeniden üretim emeğinin kent ekonomisine değer ve refah üretimi kattığı gerçeğini tanımanın, varlıklarını artıran politikalar geliştirilmesinin lehine olduğunu ve bu şekilde eşitsiz koşulları iyileştirebileceklerini vurgulamaktadırlar.⁴ Bu yönlendirici tavsiyeler, kadınlara yönelik kamusal alanlardaki güvenlik politikalarıyla birlikte kentlerin refahına ulaşma formülü olarak önerilmektedir. (McIlwaine, 2008; Moser, 1996, 1998, 1999; Moser y Felton, 2010; ONU-Habitat, 2010, 2013).

«Kentin zenginliği, kadınların kent ekonomisine yaptığı çok boyutlu katkının ve bu katkının paradoksal olarak kadınların karıştığı çok boyutlu yoksunluklarla yan yana durduğunun tanınmasını gerektiren bir kentsel refah kavramını benimseyerek

³ “Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP), 2007 anketinde istihdam için kadınlara getirilen kısıtlamalar nedeniyle bölgenin yılda 40 ila 42 milyar dolar kaybettiğini tespit etti. İstihdama erişim ve eğitimdeki cinsiyet farklarının bir sonucu olarak yılda 16-30 milyar dolar kayıp daha saptandı. Öte yandan Dünya Bankası uzmanları, daha fazla cinsiyet eşitsizliği olan ülkelerde yoksulluk oranının daha yüksek olma eğiliminde olduğunu buldu. Ekonomik büyüme ve cinsiyet eşitliği arasında pozitif bir korelasyon olduğunu görüyorlar” (UN-Habitat, 2010)

⁴ “Varlıklar”; bağlamın dayattığı yoksunluklarla başa çıkmak için bireyleri, haneleri veya toplulukları harekete geçirebilen “savunma kaynakları” veya “direniş araçlarıdır”. “Ne kadar çok varlığa sahip olursanız kırılabilirlik o kadar düşük ve varlıkların aşınması ne kadar fazla olursa güvensizlik o kadar büyük olur” (Moser, 1996). Yazar, kırılabilirliği önleme veya azaltma yeteneğinin yalnızca başlangıçtaki varlıklara değil, aynı zamanda bunları yönetme becerisine (bunları gelire, yiyeceğe veya tatmin edici başka bir temel ihtiyaç türüne dönüştürmek için) bağlı olduğunu ekliyor. Bu çalışmalar ampirik olarak hane halkının ve toplulukların ekonomik krizlere tepkilerinin analizine dayanmaktadır; dikkatleri, yaşam koşullarını savunmak için kendi kaynaklarını nasıl seferber ettikleri üzerindedir (Quiroga, 2011).

bütünsel bir şekilde görülmelidir... Varlıklara, kaynaklara ve haklara erişim, refahı garanti altına almak için her koşulda kent nüfusu arasında adil bir şekilde paylaştırılmalıdır. Bu şekilde kentler büyümenin lokomotifi haline gelecek ve karşılığında erkekler ve kadınlar için daha adil kalkınma sonuçları elde edilecektir” (UN-Habitat 2013).

Bu politikalar; bütün toplumsal kesimler için yeterli yaşam koşullarını veya tüketim kapasitesini garanti edecek işgücü piyasasına entegrasyonla desteklenmeyen, kentsel nüfus artışıyla gelen bir demografik değişikliği ele almaktadır. Bu nedenle her şeyden önce düşük gelirli toplumsal kesimlerin sürekli kadınlaştırılması, özünde olan rekabet edebilirliği ve üretkenliği garanti etmek için tanınması ve kullanılması gereken bir kaynak olarak görülmektedir.

Çok taraflı kuruluşların önerilerinden doğan kent fikri, kadınların yerinin büyüme ve kalkınma hedeflerinin aracı olduğu bir refah kavramını merkezine alır. Bu raporlar, kentlerin ekonomik ilerlemesinin tedrici bir yayılmadan kaynaklı refahı da kapsadığını öngörmektedir. Kadın emeği olmadan kent ekonomisinin sürdürülebilir olmadığı kabul edilmesine rağmen pazar dinamikleri sorgulanmaz.

2.4. Güvenli Kentler Önerisi

Çok taraflı kuruluşlar, toplumsal cinsiyet ve kentsel planlama arasındaki ilişkiyi güvenlik çerçevesinden vurgularlar. Kamusal alanla olan ilişkiye damgasını vuran büyük bir şiddet ve fiziksel saldırganlık⁵ korkusudur ve bu, işgücü piyasasına erişimin ve kentte serbest dolaşımın başlıca engeli olarak öne sürülür.

⁵ “Kamusal alanlarda cinsel taciz ve diğer cinsel şiddet biçimleri, tüm dünyada kadınlar ve kızlar için gündelik bir sorundur ve kadınların insan haklarının ihlali anlamına gelir. Kadınlar ve kız çocuklar, kamusal alanlarda cinsel taciz, tecavüz ve/veya kadın cinayeti gibi farklı türde cinsel şiddet yaşarlar. Bu şiddet; sokakta, toplu taşıma araçlarında, parklarda, okulların çevresinde, işyerlerinde, kentsel ve kırsal alanlarda ve diğer kamusal alanlarda gerçekleşebilir.” Birleşmiş Milletler (2016) “Kadınlar ve Kız Çocuklar için Güvenli Şehirler ve Kamusal Alanlar” Programı <http://www.endvawnow.org/es/modules/view/12-ciudades-seguras.html#53>

Bu girişimler arasında; kadınların ve bebeklerin kullanımına yönelik uygun ulaşım ağlarını destekleyen bir dizi politika, mal ve hizmetlere erişmek için kat edilen mesafelerin kısaltılması, diğer girişimlerin yanı sıra güvenli olmayan alanlarda seyahati kolaylaştırmak için kadınlar için özel vagonlar ve yeterli aydınlatma ile toplu taşıma hizmetlerinde iyileştirme yer alır.

“Kadınların kentteki farklı mekânlara özellikle de kamusal alanlara erişimi, genellikle erkeklere kıyasla daha sınırlıdır. Bunun nedeni yalnızca ev işine ayrılan zaman ve yeniden üretim işlerinin getirdiği kaynaklara erişim kısıtlamaları değildir. Ataerkil güç ilişkileri ve kadın hareketliliğini kısıtlayan terbiye kuralları tarafından yönetilen mekân kullanımında ‘yasaklı’ ve ‘izin verileni’ çevreleyen güçlü sembolik boyutlar mevcuttur ve bunlar kadınların okul bitirme, işgücüne girme ve sosyal ağlara katılma perspektiflerini ciddi bir şekilde tehlikeye sokabilir” (Chant ve McIlwaine, 2013).

Daha güvenli kentler fikrini ve kadına yönelik şiddete karşı politikaları kapsayan yaklaşım, suç ve kentsel şiddetin büyümesine haklı bir yanıt olarak 1996 yılında BM-Habitat tarafından Afrika’da başlatıldı. Bu rehber ilkeler, şiddetin tek seferlik bir süreç olmadığını kabul etmektedir. Toplumsal eşitsizlikler ve kentleşme sürecindeki kamu politikalarının yetersizliği, kentlerde refah yaratma koşullarını etkileyen “en kırılğan” olarak adlandırılan sosyal sermayenin kötüleşmesinin nedenleri olarak belirtilmektedir.

Latin Amerika’da program 2004 yılından bu yana “Kadına Yönelik Şiddetin Olmadığı Kentler” adı altında ve Arjantin’in Rosario, Şili’nin Santiago, Kolombiya’nın Bogota, Brezilya’nın Recife, Guatemala ve El Salvador’un diğer kentlerinde devam etmektedir. Bu program, bölgenin ağırlıklı olarak kentleştiğini ve kadınların mekânın inşasında ve kolektif ihtiyaçların yönetiminde başat rol oynadığını göz önüne alarak kadınların kamusal alanlara yönelik politikaların belirlendiği kurumsal ortamlara katılmaları gerektiğini belirtmektedir.

“Latin Amerika’nın kentsel nüfusunun yüzde 82’sinin ayrışma, toplumsal ve coğrafi parçalanma şeklinde somutlaşan güçlü eşitsizliklerin damgasını vurduğu kentlerde yaşadığı gerçeğinin kendisi, kentlerdeki şiddetin ve güvenliksizliğin yaratıcısıdır. Bu, toplumsal kolektifin tamamı için ortak bir sorundur. Yine de “Kadına Yönelik Şiddetin Olmadığı Kentler” Programında özel olarak kadınlara ve hiç kuşkusuz erkeklerin haklarından farklı olan haklarını kullanmalarına odaklanmak istiyoruz. Bunun için hükümetlerin ve sivil toplumun kararlılığı istenir ve eylemler her ikisi arasında eklenir” (UNIFEM, 2007).

Bu yaklaşımda kadınlar; evde fakat aynı zamanda kamusal alanlarda da şiddet yaşarlar, daha az kurumsallığın var olduğu noktalarda, kurumsal mevcudiyetin daha düşük olduğu en yoksul mahallelerde yaşayanları daha büyük ölçüde etkiler. Bu kurumların yaklaşımında güvenliksizlik; kadınların para kaynaklarına erişiminde esas sorun teşkil etmekte, eşitsizlik koşullarını vurgulamakta ve yeniden üretim işini zorlaştırmaktadır.

Bölgede bu yaklaşımın geliştirilmesinde farklılaşan bir unsur, güvenliksizlik süreçlerinin bölgede uygulanan yapısal uyum politikalarıyla ve bu politikaların yoksulluk ve eşitsizliğin büyümesi üzerindeki sonuçlarıyla ilgili olduğunun kabul edilmesidir. Aynı zamanda güvenliksizlik kavramının suçun ötesine geçtiği ve kentsel yaşam koşullarıyla bağlantılı olduğu gerçeğinin kabul edilmesidir.

Bununla birlikte yukarıda bahsedilen programlarda görev alan çeşitli yerel yönetimler; kendilerini toplu taşıma araçlarında tacizi en aza indirmek için belirli eylemlerin geliştirilmesi, aydınlatmanın iyileştirilmesi, kamu görevlilerinin duyarlılaştırılması için eğitim ve materyallerin geliştirilmesi ile sınırlandırmıştır. Böylece toplumsal örgütler ve STK’lar bu bakış açısını benimser ve mahal- lenin iyileştirilmesi için sınırlı eylemlerden yola çıkarak bu politikaları etkilemeye çalışırlar.⁶

⁶ “Kadınların şiddetten uzak yaşama hakkının kullanılmasını teşvik etmeye yönelik eylemler arasında başlatıldıktan altı yıl sonra benzersiz bir kurumlar arası çaba olan Toplu Taşımada Güvenli Seyahat Programının güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu kavram ülke çapında ve

Kadın ve kent arasındaki ilişkiye “güvenlik” perspektifinden yaklaşmanın bir sonucu da kadının mağduriyetine katkı sağlama-sıdır. Bu şekilde kadınları; nereye seyahat edecekleri, nereye yürü-yecekleri, nasıl zenginlik üretecekleri, nasıl eğlenecekleri, nerede protesto edeceklerine karar vermeye hazır devlet, polis ve kurum-ların vesayetinin nesnesi haline getirir. Sorunun bu şekilde formü-lasyonu, belli alanlarda ortaya çıkan zorlukların ötesinde, gündelik yaşamdan hareketle kentin örgütlenmesini sorunsallaştıran feminist perspektifle tezat oluşturuyor. Buradaki güvensizlik mekânların uzmanlaşması, toplumsal ilişkilerin yoğunluğunun azalması, ücretli iş ile ikamet yeri arasındaki ayrışma, yeniden üretimin aileleştiril-mesi ve özelleştirilmesinin sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

Refah ve güvenlik ikilisinin, mekânın üretimini tartışma kapa-sitesini zayıflattığı ve bununla birlikte mekânların ve ekonomileri-nin bakıma dayalı örgütlenme olasılıklarını azaltan piyasalaştırma-mülksüzleştirme biçimindeki servetle mücadele ederek kentlerin örgütlenmesini politikleştirme kapasitesini de zayıflattığı sonuc-u na varıyoruz.

3. Kadın ve Hayatta Kalma Marjinlerin Ötesinde Bir Ekonomi

Aşağıda Latin Amerika’da geliştirilen ve halk kesimlerinin ve özellikle kadınların kent ekonomisine katkı rolünü ortaya koyan yaklaşımlara dönüyoruz. *Gündelik yaşama yönelik altyapıya dair* Avrupa perspektifinin aksine meselenin esas olarak devlet ve kurumları tarafından benimsenecek planlama, proje geliştirme ve politika formülasyonu alanlarına feminist perspektifin dahil edilmesinden geçmediğini görüyoruz. Ne de çok taraflı kuruluşlar

Mexico City’de toplu taşıma ile seyahat eden kadınlara karşı işlenen cinsel şiddeti önlemek, katılmak ve adalete erişmek için tasarlanmıştır. Ek olarak DF kamu görevlilerinin uzmanlaşma ve eğitim süreçlerine devam etmesi, böylece günlük çalışmalarında kadınların insan haklarının kullanılmasını garanti altına almaları.” Seminer kapanış bülteni: Kadına Yönelik Şiddetten Uzak Güvenli Kentler, Mexico City’deki Gelişmeler 1-3 Ekim 2013, <http://www.inmujeres.cdmx.gob.mx/>

tarafından önerildiği gibi en yoksulların yaşam koşullarını pazara girme bakış açısıyla iyileştirmek için araçsal bir çözümdür.

Kenti devlet ve piyasanın ötesinde ve en doğrudan amacına 90'lı yıllarda ulaşan büyüyen bir finansallaşma projesiyle çatışma içinde ele alan, uzağı gören bir bakış gösteriyor ki bölgede halkçı ekonominin yeniden üretime duyarlı örgütlenme süreçleri, kendi ihtiyaçlarından hareketle alternatifler oluşturmaktadır.

Kent ve kadın çalışmaları arasındaki ilişki, 70'lerdeki *hayatta kalma stratejileri* terimiyle ilişkili görünüyor ve yoksulluk, yeniden üretim ve kentsel yaşam alanı için mücadeleleri ve talepleri birbirine bağlıyor:

“Kadınlar ve hayatta kalma stratejileri arasındaki bağlantı sağlam bir temele dayanır; söz konusu stratejilerin kişisel değil ailevi olduğu, bağlantılı çalışmaların başlangıç bütçesi ile verilir. Aile, kadınların tartışılmaz bir analiz alanı olduğu için hayatta kalma ve toplumsal cinsiyet çalışması arasındaki bağlantı kutlanmıştır” (Anderson, 1991).

Burada sağlamlaştırılacak bir ilişki görüyoruz: Hayatta kalma, kadın ve yoksulluk arasındaki tartışmasız birlik. Latin Amerika'da bu ilişki, özellikle halk kesimlerinin kendi yeniden üretimleri için kullandıkları kaynakları keşfeden ve kavramsallaştıran farklı ağların çalışması tarafından vurgulanmaktadır.

Alejandra Massolo, toplumsal cinsiyet ve kentsel mekân arasındaki aynı ilişki üzerine 1970'lerde eleştirel yorumun ortaya çıkışına işaret ediyor:

“1970'lerin ortalarından itibaren İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerindeki feminist düşünce ve tartışmalar, kadınlar ile kapitalist kentleşme ve devletin kent politikaları arasındaki ilişki üzerine araştırmalar yapmaya başladı ve (hem teorilerde hem de pratiklerde) farklılaşan eleştirel bir perspektife ve kentin mekânsal yapıları içindeki kadınlara odaklanan ampirik çalışmalara alan açtı. Ardından kentsel dinamiklerin, mimarinin

ve konut tasarımının, planlamanın ve kentsel hareketlerin farklı boyutlarında feminen toplumsal cinsiyetin özgüllüğünü tanıtmaya başlayacak teorik metodolojik araçların detaylandırılması için ilk ve önemli dürtü ortaya çıktı” (Massolo, 1991).

Hem teorik alanda hem de devlet politikalarında eksik olan veya küçümsenen, mekân ve gündelik deneyim arasındaki bağın sorunsallaştırılmasında daha önce sunulan *yaşam için altyapılar* Avrupa perspektifiyle yakınlaşmanın altını çiziyoruz.

Evin içi ve dışı arasındaki akışkan etkileşim olduğu doğrulanır: Bir yandan gündelik yaşam biçimleri, maddi koşullar öte yandan toplumsal ve politik ilişkiler ile kentsel “düzen” arasındaki süreklilik ve kopuşlar. Bu, toplumsal yeniden üretim alanının [kadın alanı olarak] ayrıştırılması ve maddi yağmasıyla bir arada var olan kadınlar üzerindeki baskı ve eşitsizliğin güçlerini ve merkezini ortaya çıkarır. Massolo’ya (1991) göre toplumsal alanın -kadın-erkek ilişkisi, aile, eviçi emek anlamına gelen kadınların gündelik deneyiminin- parçalanması, yeniden üretimi üretici bir güç olarak ve maddi ve maddi olmayan bir kentsel dinamik olarak görünmez kılan malum kentsel düzeni belirleyen şeydir.

Bu perspektif, üçlü üretim/yeniden üretim/topluluk yönetimi rollerinin -ki aynı zamanda üçlü vardiya olarak da bilinir- kent ekonomisine katkısının bilinmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan kentteki yeniden üretim meselesini, kadın kahraman yalnızca orada görünür olduğu için tam anlamıyla yoksulların bir sorunu olarak konumlandırılan bir tür cehalet sözkonusudur. Yoksulluk perspektifi; yoksulları, kadınları, yeniden üretim ve topluluk görevlerini aynı zemine oturtan, bu etkinlikleri ikincilleştiren, yeniden üretim sorununu sınıf perspektifinden konumlandırılan bir kenti ana hatlarıyla çizer.

Bununla birlikte kentsel hareketlerde kadın kahramanın toplumsal yoğunluğu, analizin ailenin refahının esası olarak anlaşılan bakım görevlerine yanıt verme işlevleriyle sınırlı kalmasına izin vermez.

Yetkililer ve devlet kurumları nezdinde kurulan çeşitli gruplama, organizasyon, yönetim ve müzakere biçimleri vardır. Massolo'nun (1991) belirttiği gibi üçüncü gün, kentsel alanda dayanışma ilişkileri ağı ve yeni bir kolektif yaşam formülasyonu oluşturan geniş ve çok yönlü bir uygulama ve organizasyon yelpazesini içerir.

Öte yandan eviçi ekonomiyi hapsedmekle aynı zamanda bir kenti canlı ve yaşanabilir kılan akışlara katıldığı, çeşitli ve ayrı rasyonalliklerden oluştuğu gerçeğinin de gözden kaçırıldığını vurgulamak istiyoruz. Beceri ve zenginliğinin önemli bir bölümünü sentezleyen, tam olarak bu çoklu kombinasyon kapasitesidir. Şimdi sorumuzu şu şekilde sorabiliriz: Bu hapsedilmiş mekânlar nasıl taşar? Burada hipotezimiz, bunun müşterek olan alanların inşası yoluyla meydana geldiğidir. Aşağıda bu iki kavrama değineceğiz.

Şüphesiz ki kentler, kadınların merkezi bir rol oynadığı ekonomik süreçlerin çeşitliliğinin bir ifadesidir. Bununla birlikte kent ekonomileri, giderek kârlılık ve finansal sömürüye adaptasyonları ile değerlendirilirken yaşamın geliştiği döngüler, marjinlere hapsedilmeye veya kent için değer üretme kapasiteleri küçümsenmeye çalışmaktadır.

4. Müşterekler: Kent Ekonomisi İçin Feminist Bir Öneri

4.1. Kentin Yeniden Keşfinde Toplumsal Hareketler

90'lı yıllar ve ekonomik liberalleşme süreçlerinin derinleşmesi; sosyal eşitsizlik dinamiklerini, bunun sonucunda yerli-yurtlulaşmayla (territorialización) birlikte güçlendirdi. O zamandan beri çoğu kent çalışması, segmentasyonla ilgili sorunları ele aldı. Toplumsal sınıflar arasında var olan bölgesel mesafe üzerine düşünme, kamu-salın düşüşü karşısında gettoların biçimlenmesi ve kentsel alanların özelleştirilmesi üzerine tartışmayı beraberinde getirir. (Harvey, 1992; Kazman, 2001; Prévot-Shapira, 2001; Svampa 2005).

Perspektifimiz geniş halk protestoları döngüsünün içindedir. Bunlar arasında en belirgin olanlar; Meksika’da Zapatismo’nun ortaya çıkışının temel olarak öncellediği (1994), Bolivya (2000-2005) ve Arjantin’deki (2001) krizler aynı zamanda Ekvador ve Venezuela’da yaşananlar, Şili’de orta öğretim öğrencilerinin ücretsiz eğitim için eylemliliği (2006), toplu taşıma fiyatlarındaki artış nedeniyle Brezilya’da yaşanan son eylemlilikler (2013) ve Kolombiya’daki köylü grevi (2014), yaşam odaklı ve müşterek alanların piyasalaşmasını reddeden bir kent ekonomisi için ke-sintisiz bir mücadele sürecine damgasını vurur. Toplumsal hareketler, diğer kent örgütlenmesi mantığını reddederek yeniden üretimin aileleşmesine ve özelleştirilmesine son vermek için mücadele ediyorlar.

Kentin periferlerinde ve merkezi yerlerdeki yerleşim bölgelerinde toplumsal örgütler ve hareketler; kentsel alanı genişletir, kent tanımına itiraz ederken aynı zamanda kentsel koşulun gereği olarak yeniden üretim koşulları için mücadele ederler.

Eylemliliklerdeki bakış açısı; örgütlenme biçimlerine, mücadele ilişkilerine ve devletin kooptasyonuna, aynı zamanda alanın genişletilmesi perspektifi olarak kadının yerine de vurgu yapar. Kadınların ve hatta birçok toplumsal hareketin yerinin işgücünün özel yeniden üretim ihtiyaçları için verilen mücadelenin analizi altında gölgede kaldığı teorilerle tezatlık içindedir.

On yıldan fazla bir süredir bu tartışmanın yeniden canlandığına tanık oluyoruz. Bunun nedeni, büyük etkiye sahip kentsel aktörlerce oluşturulan alışılmışın dışında talepler karşısında biraraya gelen toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıdır. Bu yeni aşamada kent için verilen mücadeleler; uzun erimli süreçlere devamlılık kazandırmakta fakat aynı zamanda toprak sorunu, işgallerin düzenli hale gelmesi, habitat koşulları ve toplu tüketim için ürünlere erişim ile ilişkili talepleri de yenilemektedir.

Latin Amerika’da dikkat çektiğimiz bu isyanlar/eylemlilikler döngüsü, politikanın feminizasyonu dediğimiz şeyin mekân-zamanıdır. Yeniden üretimin iki nedenden ötürü alışılmışın dışında bir tarzda politikleştirildiğini söylüyoruz. Birincisi çünkü bu yeni protestoların arkasında 90’lı yıllarda yapısal bir nitelik kazanan temel hizmetlerin tamamen özelleştirilmesi var. İkincisi bu mücadeleler artık tek ve ayrıcalıklı muhatap olarak devlete sahip olmadığı için tek seçenek olarak kolektif hizmetlerin devletleştirilmesini de istemiyorlar. Bu doğrultuda özyönetim deneyiminin bir ufuk olarak müşterek olanın inşasını nasıl sağladığını ortaya çıkarmak ilginçtir. Bu süreçte öncülüğü dolayimsız üretim dinamikleri kadar yeniden üretim dinamikleri de üstlenir.

Politikanın müşterek olanın inşası ile bağlantılı şekilde kadınlaşması; kent ekonomisini genişletiyor, işgücünün yeniden üretimi koşulların sağlanmasını garanti eden bir alan için kavgayı merkez-sizleştiriyor, aynı zamanda sembolik⁷ bir teklif ortaya koyan yeni bir ekonomide yeni anlamlar kazanmaya başlayan alanları yeniden anlamlandırıyor, üretim ve yeniden üretim arasındaki farkları bulanıklaştırırken ekonominin ne olduğu ve kentle ilişkisine dair inançları da istikrarsızlaştırıyor.

Arjantin’de halk örgütlerinin en önemli politik momenti, 2001 krizi ve işsizler hareketinin en radikal kesimlerinden yükselen ücretli emeğin inkârı oldu (Colectivo Situación-MTD de Solano, 2002; Zibechi, 2003; Ferrara, 2003; Svampa-Pereyra, 2003). Bu yaşananlar, toplumsal değerın doğrudan üreticileri olarak yeniden üretim görevlerine görünürlük sağlamıştı.

⁷ Bu anlamda fabrikaların ve şirketlerin eski işçiler tarafından kurtarılması deneyimi özellikle verimlidir. Bu deneyimlerin çoğunda alanlar, üretken olarak kabul edilenle ilişkili olmayan çok sayıda kullanımı için yeniden keşfedildi ve ekonomi, kültür, politika, bakım vb. arasındaki ayrımı denatüre etmeye izin verdi. Bu konuda bkz. Hudson, J.P. (2011), *Burada Değil. Beni Buraya Kimse Göndermiyor*, Buenos Aires, Tinta Limón.

4.2. Kentsel Yeniden Üretimin Yeni Bir Biçimi Olarak Müşterekler

Müşterek olandan bahsederken öncekiler, genellikle üzerinde hiçbir bireysel mülkiyet biçiminin olmadığı ancak kolektif kullanım biçimlerinin bulunduğu toprakları tanımlayan İngilizce bir kelime olan *commons*'a atıfta bulunur. K. Polanyi, kapitalizmin oluşumuna ilişkin analizinde ortak toprakların çitlenmesini ve insanlığın (işgücü biçiminde) metalaşmasını şiddet ve yağmaya dayalı bir üretim sisteminin gelişmesinin temel koşulları olarak gösterdi. K. Marx kapitalist üretim tarzının başlangıcını anlamak için “ilksel birikim” (Kapital, Bölüm 24) kavramını formüle ederken bu çitlemeler (*enclosures*) ve mülksüzleştirme serisini zaten analiz etmişti.

David Harvey (2004); yağma, dolandırıcılık ve şiddete dayalı birikimin kalıcı bir süreç olduğunu göstererek müşterek olanın analizini yapar. Bu nedenle ilkel veya ilksel birikimi yinelenen bir süreç olarak düşünmeye değerdir ve bunun için “mülksüzleştirme yoluyla birikim” terimini icat etmiştir.⁸

Yakın tarihli bir çalışmada Harvey (2013), müşterekler sorunu kentsel bir perspektifle ilişkilendirmemize olanak sağlar. Lefebvre'nin (1967) “kent hakkı” hakkındaki ifadesine dönerek Harvey, son zamanlarda toplumsal hareketlerin hak arayışları ve taleplerine kentsel boyutu dahil ettiklerini belirtmektedir. Bununla birlikte “kent hakkını talep etmek aslında artık var olmayan bir şeyin hakkını talep etmek anlamına geliyor. Belli bir anlamı

⁸ Buna atıfta bulunmak için klasik Marksçı kavramın bir revizyonunu önermiştir: “Marx’ın ilksel birikim tanımına daha yakından bakıldığında geniş bir süreçler yelpazesi ortaya çıkar. Bu süreçler şunları kapsar: Toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesi ile köylü nüfusun zorla tasfiye edilmesini; mülkiyet haklarının çeşitli biçimlerinin -ortak, kolektif, devlet vb.- kişiye özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi; ortak mallar hakkının bastırılması; işgücünün metalaştırılması ve alternatif üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması; doğal kaynaklar da dahil olmak üzere varlıkların sömürge, yeni sömürge ve emperyal temellükü süreçleri; mübadelenin parasallaşması ve özellikle topraktan vergi toplanması; köle ticareti; ve tefecilik, kamu borcu ve son olarak kredi sistemi. Devlet, şiddet tekeli ve yasalık tanımlarıyla bu süreçlerin desteklenmesinde ve teşvik edilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır” (Harvey, 2004).

olmayan kent hakkı, halihazırda var olan bir şeye erişimden ziyade bir yaratma çağrısıdır. Hak tanımının kendisi bir mücadele nesnesidir ve bu mücadele, onu cisimleştirme mücadelesiyle bir arada gerçekleşmelidir”.

Harvey, toplumsallık ve politik eylem için “yeni ortak alanlar” yaratmanın gücünü kabul ediyor ve “bu alanları inşa etmek için büyük devrimi beklememize gerek yok” diye açıklıyor. Latin Amerika’da kent hakkının, ortak alanlar üreterek kenti üreten bir dizi mücadelede etkin bir şekilde somutlaştırıldığını göz önünde bulundurarak bu noktayı vurgulamak istiyoruz.

O halde bu, kentin önceden var olmayan ortak bir olay örgüsü olarak kurulması ve feminist perspektifin yaşam için bir kentin keşfedilmesine katkıda bulunabileceği öncülü altında talep edilebilecek bir haktır ve bugün finansal bir emlak balonu durumunda görülen kapitalist birikim süreçleri ile olan çekişmenin merkezinde yer alır.

Kentin mekânları ve zamanlarıyla sadece sermaye tarafından değil aynı zamanda örgütsel süreçlerin eylemleri tarafından nasıl yeniden yapılandırıldığını, müştereklerin savunusuyla birlikte bunları da yarattıklarını vurguluyoruz. Bunun bakım-eksenli bir ekonomi açısından yarattığı sonuçlar, tecimsel ve finansal sahne olan kentin ele geçirdiği bir kent ekonomisi tarafından ihmal edildiği gerçeğidir.

Sonuç olarak Latin Amerika kentlerinde müştereklerin kelime dağarcığı ve ufkunun, toplumsal hareketler ve neoliberal önlemlere direniş tarafından ortaya atılan bir senaryoyla örtüştüğünü düşünmeyi öneriyoruz. O halde müşterekler; politik/kentsel ufuk olarak teorik bir kaymayla değil, kentlerin, kaynakları ve ağlarının halkçı yönetilmesi talepleriyle ilgilidir.

Müştereklerin yaratılması; özerklik ve kendini tanıma süreçlerine, gerçek bizi ifade etmenin farklı yollarına, ortak anlam ufkuna açılan bir dinamiğin parçasıdır.

Bu anlamda kendimizi “kolektif özne” olarak üretmemiz, yaşamlarımızın karşılıklı bağımlı olduğu koşullarda yeniden üretilmesini olanaklı kılan bir karşılıklı ilişkiler ağının tanınması anlamına gelir. Federici (2013) “Müştereklik olmadan müşterekler de olmaz” diye bize hatırlatıyor. Böylece eviçi yeniden üretim (genellikle ücretsiz) emeği ile üretken ücretli emek arasındaki sıkı ilişkiyi çözdüğü gibi dünyayı da birinci ve üçüncü olarak ayıran perspektiften yaşam koşullarının “onlar” ve “biz” arasında birbirinden ayıramayacağı bir toplumsal işbirliğinin bu düzeyde tanınmasına atıfta bulunuyor.

Bu müştereklik tasvirine dair tartışma, müştereklerin üretimini sahneye çıkardığı Latin Amerika kentleri gibi karmaşık ortamlarda yaşanmaktadır. İşin esası budur; çünkü sadece küçük alanlar için uygulanabilir bir olasılık değildir ve bu nedenle çatışmasız bir ideale veya homojen bir bütünselliğe asimile edilmemelidir.

Bu anlamda birçok yazar; müştereklik, alan ve kimlik üzerine pek çok analizde yapılan örtüşmeleri sorunsallaştırma ihtiyacına işaret etmişlerdir. Ortak malların üretilmesine yönelik kentsel süreçlerin önemli bir kısmında mekânla ilişki ve orada gerçekleşen özdeşleşme süreci temel bir rol oynar. Ancak bu; değişmez sınırları, çelişkilerin yokluğunu ya da kişiye özel ve sabit malların inşasını düşünmeyi gerektirmez. Bununla birlikte alanda meydana gelen sosyal ilişkilerin özgüllüğü; ona ortak bir anlam kazandıran, yakın mekânı aşan fakat topluluğun bir boyutunun varlığını oluşturan ilişkilerle her zaman bağlantılı bir kimlik veren belirli gelişmeler üretebilir.

“*Bir alan*, bir bölge; basit, kapalı ve tutarlı bir şey olamaz. Aksine her alan ilişkilerin açık bir düğüm noktası, bir eklemleme, bir akışlar, etkiler, mübadeleler ağıdır. Ve bu, kimlik meselesiyle ilgili başka bir şeyi ima eder. Başka bir deyişle her bir alanın özgüllüğü; bu düğüm içinde iç içe geçmiş bütün ilişkiler, pratikler, mübadeleler vb.nin farklılaşan karışımının sonucudur ve aynı zamanda bu dolaşıklığın sonucu olarak gelişen şeyin ürünüdür” (Massey, 2004).

Müştereklik/ortak malların birlikte inşa süreçleri ile bunların üretimi ve mekânsallığının da toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı olduğuna, farklı sorunlar ortaya çıkardığına, farklı düşünce yöntemleri gerektirdiğine, erkeklerin ve kadınların oynadıkları rollerde süreklilikler, gerilimler ve değişiklikler ürettiğine vurgu yapıyoruz. Özellikle müşterekler; özel alanın ve özellikle kadınların bir sorunu olan yeniden üretimin tecrit koşullarından kopması, politikleşmesi ve kolektif alana taşınması olasılığıdır. Müşterekler veya ortak mallar; sadece eleştirel bir araç olarak değil, aynı zamanda eviçi müşterekin karşı iktidarının görünürlüğü olma işleviyle de günümüzün gündelik mücadelelerinin çoğunu anlamamanın bir yöntemini oluşturur.

Federici'nin (2010, 2013) sunduğu kent bostanlarından halk mutfaklarına kadar uzanan tabloda temel mesele, toprak işgali ve talebi ile eviçi işlerin toplumsallaşmasının kendini artan yaşam maliyetinden korunmanın bir yolu ve aynı zamanda devlet ve patriyarkal şiddet karşısında da kendini güçlendirmenin bir yolu olmasıdır.

“Yeni müşterekleri inşa etmesi gereken kadınlardır. Böylece sınıf değişim alanları ya da geçici özerk bölgeler oluşturmakla kalmayıp daha ziyade yeni toplumsal yeniden üretim biçimlerini tam anlamıyla kurarlar” (Federici 2013, İspanyolca versiyonununun 257. sayfası).

Bazı yazarların (örneğin Bolivya'dan Graciela Toro) IMF, Dünya Bankası ve BM gibi çok taraflı kuruluşlar tarafından müştereklerin tamamen ele geçirildiğini yazma görevini yerine getirdiğini belirtmeden geçemeyiz. Ortodoks iktisatçıların ve ekonomi planlamacılarının yeni bir eğilimi olarak müştereklerin piyasa üretimine yeniden yönlendirilebileceği, anladıkları aynı tarzda en uç noktaya götürüldüğünde toplumsal ilişkilerin metalaşmasının kendi kendine zarar verici sonuçları olacağına işaret edilmektedir.

Federici'ye (2010) göre “sosyal sermaye”, “özgecil” ya da “bağış” ekonomisi gibi kavramların yayınlarda ve *anaakım* perspektiflerde yer almasını açıklayan neden şu gerçekle ilgilidir:

“Kapitalist birikim, yapısal olarak kadınların yerine getirdiği ve kapitalistlerin işgücünün yeniden üretimi için güvendikleri ücretsiz iş gibi piyasaya dışı olarak görünmesi gereken muazzam çalışma alanlarının karşılıksız olarak el konulmasına bağlıdır.”

5. Kentin Finansallaşması ile Kadınlaşmış Ortak Malların Üretimi Arasında

Kapitalizmde kadının yeri, yaşamın yeniden üretimi için verilen mücadeleleri merkezi bir düzleme yerleştirir. Geçtiğimiz yıllarda bu mücadelelerin politikleşmesi ve neoliberal yoğunlaşmanın eleştirisi, kamu politikalarının ve programlarının tek eylem biçimi olarak tükendiğini anlatıyor ve müşterekliğin halihazırdaki yoğunluğunu açıklıyor.

“Örgütsel süreçler; kolektif sorunların yönetim ve çözüm biçimlerine, özerkliğin ortak malların ve toplumsal servetin özyönetimi temeli üzerine kurulmasına karşılık veriyor. Son on yılda kolektif bir arada yaşamın ne delege temsiline ne de kişinin kendi sesine ve ortak sorun hakkında doğrudan karar verme yeteneğine yabancılaşmasına dayanan, liberal olmayan bir şekilde nasıl düzenlenebileceğine dair yanıtlar talep eden toplumsal mücadelelerle karşı karşıya kalıyorlar.” (Gutiérrez, 2013).

Raquel Gutiérrez (2011) “müşterek çerçevesi” kavramını önerdiği atıfta bulunduğu toplumsal yaşamın yeniden üretiminin ve üretiminin çoklu biçimleri; “saygı, işbirliği, insan onuru, sevgi ve mütekabiliyete dair çeşitli kuralların yönetiminde her ne kadar tarafından saldırıya uğramış ve çoğu zaman yükünü taşısa da sermaye birikimi mantığına tam anlamıyla tabi değildir.”

Yazarın işaret ettiği bu terim, çeşitli kolektif öznelere atıfta bulunur ve “temelini sermaye üretiminin içinde ya da ekonomik/

ticari alanda kurmama erdemine sahiptir. Daha ziyade yerleşik ilişki biçimine -müşterekler merkezli kolektife- ve ona hayat veren somut amaca vurgu yapmaya çalışır: Çok biçimli, çok yönlü, hepsinden önemlisi ödün verdiği her şeyle yaşamın yeniden üretimini talep eden.

Sermayeyi tekrar tekrar dolup taşıran ve eskiden “doğal toplumsal yeniden üretim alanı” denen çeşitli alanlara dağıtan özellikle “o” insanın içinde sivil ve siyasal alana karşı ve zıt olarak kök saldıği yöntemle ilgilidir” (Gutiérrez 2011). Yazar, müşterek olanı toplumsal bir ilişki olarak düşünmekte ısrar ediyor. Buradan hareketle bu konuyu iki esas nokta altında ele alan somut mücadelelere vurgu yapılıyor: 1) Maddi ve doğal zenginliği toplumsal olarak yeniden ele geçirme sorunu ve 2) Devlet iktidarının siyasi katılımı delegasyon esası şeklinde asimile ettiği etkisiz (liberal) yöntemi belirginleştiren bir alanın açılması.

Bu anlamda üç kopma üzerine kurulu *müşterek olanın* oluşumuna işaret ediyor: Birincisi sermaye birikiminin egemen süreçlerinden kopuş, ikincisi kolektif itaat mizacından kopuş ve üçüncüsü intikal eden normların eleştirel olmayan uygulamasından kopuş.

Başka bir deyişle devleti ya da projeler yoluyla kurumları merkezine alan -politikanın devletle veya çok taraflı kuruluşlarla karşılaşmalar yoluyla yapıldığı- kamusal olandan müşterek olana geçişe tanık oluyoruz. Müşterek olanda politika; hem sermaye birikimi ve ortak kaynaklara el koyma süreçlerini kesintiye uğratma kapasitesine hem de müşterek olan açısından kentsel alanları kolektif yönetme olasılıklarını delegasyon figürü altında geçersiz kılan, liberal politika biçimlerine baskı yapma yeteneğine dayanır.

Yukarıda bahsedilen kopmalar, Latin Amerika’da geliştirilen süreçlerin çoğunda belirgindir. Yaşam koşullarının metalaştırılması pahasına yapılan sermaye birikimine, kentsel habitatta kullanım değerleri üretilen alanların finansal gaspına ve aslında gelir

yaratma ve bakıma dayanarak kadınların zaman ve emeklerine el konmasına set çekiyorlar.

6. Son Söz Yerine

Kent ekonomisinin bir eleştirisi olarak feminist perspektiften yaptığımız sorgulama, bazı çok taraflı kuruluşlar tarafından dahil edildiği iddia edilen yaklaşımlarla arasındaki farklılıklara işaret koymaya çalışmıştır. Bu karşıtlıktan hareketle çok taraflı örgütlerin devletlerle birlikte ifade ettikleri kent planlaması ve çözümlerini -hatta toplumsal cinsiyet meselelerine atıfta bulunsalar bile- sorunsallaştırmaya çalıştık çünkü yeniden üretime ilişkin olanı yoksullara ve onların ekonomilerine indiriyorlar. Tersine kentsel alanda siyasetin kadınlaşması, artık bundan böyle özel olmayan fakat müştereklerin kolektif inşası için elverişli bir boyut olan eviçi rasyonalitenin genişlemesine güçlü bir vurgu yapıyor.

Çok taraflı kuruluşların kentsel ekonomiyle ilgili olarak önerdiği kadın bakış açısı, ekonomisi üretken olarak görülen ile yeniden üretim olarak görülen arasındaki ayırımı sona erdiren bir kent üretmek için feminist düşüncenin bizzat formüle ettiği katkıları içermez. Bununla birlikte feminizmin vurguladığı bazı konuları alıp etkisiz hale getiriyorlar. Başka bir ifadeyle öyle bir kent ki mekânı yöneten siyaset (daha fazla katmanı hak eden sentetik bir formüle sokmak için) kullanım değerleri üzerinde değişim değerleri üretimi hegemonyasının bir ifadesi olamaz ve kamusal mekânların bütün farklılıklarıyla kadınlara ve erkeklere yaşamsal bakım sağlamak üzere dönüştürülmesi, yoksul ve savunmasız olarak kavramsallaştırılanlarla sınırlı programlardan ibaret değildir.

Benzer şekilde refah ve güvenlik arasındaki yakın bağ, güvenlik kavramını liberal anlamıyla sınırlandırır. Görünmez kalan bir bakım mantığının yanı sıra güvenlik ve kentsel refahı garanti altına almanın başka bir biçimine de karşı çıkar. Yine de bu

güvenlikçi vizyon; kentte yaşamak isteyenler, kadın ve erkek rollerine ve kentsel dokuya değer kazandırma kapasitelerine ilişkin su geçirmez fikirlere dayanan devlet politikalarındaki üstü örtülü toplumsal cinsiyet sözleşmelerini istikrarsızlaştırmak isteyenler, yönetmeye ve iktidarın inşasına yönelik başka formlar ortaya çıkardıkça erozyona uğruyor.

Bu anlamda çeşitli politikleşme senaryoları çerçevesinde başat rollerinin genişlemesini göstermek istedik ki bunu, yeniden üretim ve bakım dinamiklerine doğrudan üretim olarak değer vermeyi işaret ettikleri sürece *müşterek olanın feminizasyonu* olarak kavramsallaştırıyoruz. Bu nokta, eviçi olanın yoksullar ve hayatta kalma ile olan klasik ilişkisini zararsız hale getirmemize izin verdiği sürece bizim için kilit önemdedir. Zira eviçi olan her zaman (ayrılmaz bir üçgen olarak) üretken katkısı anlamında marjinal olmadıkları düşünülen ekonomik konularla ve bunlara önderlik eden bütün politik öznelliklerin bakış açısından tamamen politiktir.

Müşterek olanın perspektifi, kenti devlet ve pazar merkezli tanımının ötesinde bir refah alanı olarak örgütleyen üretim ve yeniden üretim döngüleri yaratırken mülksüzleştirmeye karşı çıkan popüler bir karşı iktidarın aciliyetini anlamının bir yolu olarak ortaya çıkıyor.

Bölgemiz bu anlamda bir halkçı (popüler) deney alanıdır; öyle ki son on beş yıldır neoliberal mülksüzleştirmeye, kamu-devlet ve özel ikiliğinin ötesine geçebilen aşağıdan stratejilerle yanıt vermektedir. Bunun ötesine geçerek müşterekler perspektifi ve bu perspektifin oluşumlara ve geri almaya alan açan yeteneği ortaya çıkar. Müşterek malların ve faydanın kadınlaşmış biçimde üretimi, hem mülksüzleştirmenin ve sömürünün sürmesine bir ket vurma olarak hem de kentsel ekonomik pratikler için başka bir hayal gücünü ve başka dillerin hayata geçmesi olarak görülüyor.

Kaynakça

- Anderson, Jeanine (1991). «Estrategias de sobrevivencia revisitadas», en Feijóo, María del Carmen e Hilda María Herzer, *Las mujeres y la vida de las ciudades*. Instituto Internacional del Medio Ambiente IIED-América Latina. Buenos Aires; Grupo Editor Latinoamericano
- Banco Mundial (2012). *Informe sobre el desarrollo mundial: Igualdad de género y desarrollo*.
- Beall, Jo (1996). «Urban governance: why gender matters», *UNDP gender in development monograph series*, No. 1, New York: United Nations Development.
- Booth, Chris (2003). «Infraestructura para la vida cotidiana». El proyecto modelo Frauen-Werk-Stadt Sheffield Hallam University.
- Booth, Chris y Gilroy, Rose (2000). «Mainstreaming Gender-sensitive housing: A Case study of the FrauenWerk-Stadt model project» *Open House International*, vol. 25, núm. 4, pp. 45-53.
- Booth, Chris; Darke, Jane; Yeandle, Susan (coords) (1998). *La vida de las mujeres en las ciudades. La ciudad, un espacio para el cambio*. Madrid: Narcea Ediciones.
- Chant, Sylvia y McIlwaine, Cathy (2013). *Gender, Urban Development and the Politics of Space*. <http://www.e-ir.info/2013/06/04/gender-urban-development-and-the-politics-of-space/>
- Chant, Sylvia y Datu, Kerwin (2011). «Urban prosperity doesn't automatically mean gender equality». *The Global Urbanist* <http://globalurbanist.com/2011/09/27/urban-prosperity-doesnt-automatically-mean-gender-equality>
- Colectivo Situaciones (2012). «Closures and Openings in the Im-passe», en *South Atlantic Quarterly*, Volume 111, Number 1: 133-144, Duke University Press.
- Federici, Silvia (2013). *Revolution at Point Zero: Housework, Re-production and Feminist Struggle*. Oakland, CA: Common Notions/PM Press.
- (2010) *Calibán y la bruja: mujeres, cuerpo y acumulación originaria*. Buenos Aires: Tinta Limón.
- Ferrara Francisco (2003). *Más allá del corte de rutas. La lucha por una nueva subjetividad*. Ciutat: Ed. La Rosa Blindada.
- Gago, Verónica. (2011). *Mutaciones en el trabajo en la Argentina post 2001: entre la feminización y el trabajo esclavo* (Tesis de doctoral). Recuperado de SISBI [http://catalogosuba.sisbi.uba.ar/tesis/index.php/record/view/609429\[data de consulta\]](http://catalogosuba.sisbi.uba.ar/tesis/index.php/record/view/609429[data de consulta])

- Gutiérrez, Raquel (2013). «Hacia una política de lo común: re-pensar el cambio social en América Latina», *Conferencia del ciclo ¿Qué hacer con Marx?* en la Universidad Nacional de San Martín (UNSAM), Prov. de Bs. As., Argentina, el 26 de junio 2013. Disponible en <http://www.unsam.edu.ar/lecturamundi/>
- Gutiérrez, Raquel (2011). *Palabras para tejernos, resistir y transformar en la época que estamos viviendo*. México: Editorial Pez en el Árbol.
- Harvey, David. (2013). *Ciudades rebeldes. Del derecho de la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.
- (2004). «El ‘nuevo’ imperialismo: acumulación por despo-sesión», en *Socialist register*. <http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/se/20130702120830/harvey.pdf>
- (1992) *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Editorial Siglo XXI.
- Hayden, Dolores (1981). *The Grand Domestic Revolution*. Cambridge, Mass.: MIT Press
- Holloway, John (2001). *Agrietar el capitalismo*. Buenos Aires: Herramienta
- Horelli, Liisa (2000). «Creating the Infrastructure of Everyday Life in the Context of European Local and Regional Development», *Proceedings of ESRC Seminar Series No. 5: The Interface between Public Policy and Gender Equality*, CRESR, Sheffield Hallam University, Sheffield.
- Hudson, J.P. (2011), *Acá no. Acá no me manda nadie*, Buenos Aires: Tinta Limón.
- Jacobs, Jane (1961). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Ediciones Península.
- Kazman, Rubén (2001). «Seducidos y abandonados: el aislamiento social de los pobres urbanos». *Revista de la CEPAL*. Diciembre.
- Lefebvre, Henri (1975). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península, 3ª edición [1967]
- Madariaga, Inés (2004). *Urbanismo con perspectiva de género*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer
- (2004b) «Infraestructuras para la vida cotidiana y calidad de vida» *Revista Ciudades* n° 8 pp. 101-133
- McDowell, Linda (1999). *Género, identidad y lugar*. Madrid: Ediciones Cátedra Universidad de Valencia Instituto de la Mujer.
- (1983). «Towards an understanding of the gender division of urban space», *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 1, 1

- McIlwaine, Cathy (2008). «Gender- and age-based violence» en V. Desai, V. and R. Potter (Eds.) *The Companion to Development Studies*, 2nd edition. Pp. 445-449, Arnold: London. *Environment and Planning: Society and Space*, N° 1, pp. 59 - 72.
- Massey, Doreen (2004). *Lugar, identidad y geografías de la responsabilidad en un mundo en proceso de globalización*. Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 57, pp 77-84
- (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press
- Massolo, Alejandra. (1991). «De la tierra a los tortibonos: la lucha urbana de las mujeres en la ciudad de México.», en María del Carmen Feijóo e Hilda María Herzer, *Las mujeres y la vida de las ciudades*. Instituto Internacional del Medio Ambiente IIED-América Latina; Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires
- Moser, Caroline O.N. and Felton, Andrew (2010). ‘The Gender Nature of Asset Accumulation in Urban Contexts: Longitudinal Results from Guayaquil, Ecuador’, in Jo Beall, Basudeb Guha-Khasnobis and Ravi Kanbur (eds) *Urbanisation and Development: Multidisciplinary Perspectives*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 183-200.
- Moser, Caroline y Elizabeth Shrader (1999). «A Conceptual Framework for Violence Reduction». *LCR Sustainable Development Working Paper no. 2*, Urban Peace Program Series. Washington, D.C.: The World Bank, Latin America and Caribbean Region, Environmentally and Socially Sustainable Development SMU
- Moser, Caroline (1998). «The asset vulnerability framework: Reassessing urban poverty reduction strategies». *Documento presentado al World Development – World Bank*, Vol. 26, Nro 1, Washington DC
- (1996). *Situaciones Críticas. Reacción de las familias de cua-tro comunidades Urbanas Pobres ante la Vulnerabilidad y la Pobreza*, Washington: Banco Mundial
- ONU-Hábitat (2013). «State of women.in cities 2012-2013. Gender and the prosperity of cities». <http://www.zaragoza.es/contenidos/medioambiente/onu/994-eng.pdf>
- ONU-Hábitat (2010). «Igualdad de género para ciudades más inteligentes desafíos y avances». <https://unhabitat.org/books/igualdad-de-genero-para-ciudades-mas-inteligentes-desafios-y-avances-spanish/>
- Prevot-Schapira, Marie France (2001). «Fragmentación espacial y social: conceptos y realidades». *Perfiles latinoamericanos*. N° 19. FLACSO. México

- Quiroga, Natalia y Gago, Verónica (2014). «Los comunes en femenino. Cuerpo y poder ante la expropiación de las economías para la vida». *Revista Economía y Sociedad*. Universidad Nacional de Costa Rica. Vol 19, No 45.
- Quiroga, Natalia (2011). «¿De qué crisis estamos hablando? Cuestionamientos y propuestas de la política de activos desde la economía feminista y la economía social». En Coraggio y Costanzo (edit). *Mentiras y verdades del «Capital de los Pobres»*. *Perspectivas de la economía social y solidaria*. Universidad Nacional de General Sarmiento, Buenos Aires: Imago Mundi.
- Svampa, Maristella (2005). *La Sociedad Excluyente. La Argentina bajo el signo del liberalismo*. Buenos Aires: Ed Taurus
- Svampa, Maristella y Pereyra, Sebastián (2003). *Entre la ruta y el barrio: la experiencia de las organizaciones piqueteros*. Buenos Aires: Editorial Biblos.
- Tobio, Constanza y Denche, Concha (1995). «El espacio según el género. ¿Un uso diferencial? *Serie Documentos*, 15. Madrid: Comunidad de Madrid, Dirección General de la Mujer
- UNIFEM (2007). «Ciudades para convivir: sin violencias hacia las mujeres». Santiago de Chile: Ediciones SUR, 2007. <http://www.sitiosur.cl/r.php?id=320> [data de consulta]
- Vargas, Virginia (2007). «Espacio Público, Seguridad Ciudadana y Violencia de Género. Reflexiones a partir de un proceso de debate (2006–2007)». *Programa Regional: Ciudades sin Violencia hacia las Mujeres Ciudades Seguras para Todas y Todos*. Red Mujer y Hábitat de América Latina y el Caribe. UNIFEM
- Zibechi, Raúl (2003). *Genealogía de la revuelta: Argentina, la sociedad en movimiento*. Montevideo: Nordan Comunidad

Ekolojik Ekonomi ve Feminist Ekonomi: Gerekli Bir Diyalog¹

Yayo Herrero

Batı toplumunda ortaya çıkan ve neoliberalizmin hegemonik genişlemesiyle yoğunlaşan düşünce modeli, yaşamı sürdüren maddi temellerle çelişki içinde gelişti. Ataerkil, insan merkezli ve kapitalist temeller üzerine inşa edilen mevcut toplumlarımızın organizasyonu, insan yaşamına (ve diğer türlerinkine) izin veren ekolojik dengeleri riske atıyor ve gerçek bir ekolojik ve insani çöküşe neden olma tehdidinde bulunuyor.

Kapitalist ekonomik sistem ve ona eşlik eden tüm kültürel çerçeve, insan hayatının kaçınılmaz iki maddi bağımlılığı olduğu hesaba katılmadan genişledi. Birincisi doğanın ve sınırlarının, ikincisi insan hayatının kırılabilirliğinin ve dolayısıyla tek başına hayatta kalmanın imkansızlığının bir sonucudur: İyi bir yaşam sürmek için hayatımız boyunca başkalarının bize vereceği zamana ihtiyacımız var.

Kapitalist toplum, gezegendeki fiziksel sınırların varlığını görmezden gelir ve günlük toplumsal yeniden üretim için gerekli zamanları gizler ve küçümser. Zaman içinde tam olarak kendimizi idame ettirmek için ihtiyaç duyduğumuz şeyin yok edilmesi pahasına sınırları gözetmeden bir öğreti gibi yayılır. Tehlikeli bir inanca dayanmaktadır: Hem doğadan hem de diğer insanlardan sahte bir özerklik.

¹ Bu makalenin daha önceki bir versiyonu şurada yayınlandı: Con voz propia. La economía feminista como apuesta teórica y política, Cristina Carrasco (ed.), Madrid: La Oveja Roja.

Bu vizyonların kültürel desteğini keşfetmek, diğer yaşam biçimlerine geçişleri tasarlayabilmek için önemlidir. Dünyada yaşadığımız ve eyleme geçtiğimiz zihinsel şemaların revizyonu, kendimizi gezegen içinde bir tür olarak yeniden yerleştirebilmek ve insanların refahını hakkaniyet içinde sosyal bir öncelik olarak yerleştirmeye izin veren başka farklı ilişkiler kurabilmek için temel bir görevdir.

Derin ve hızlanan iklim değişikliğini dikkate alarak ekonomik metabolizmayı ve yaşam tarzlarını destekleyen ucuz fosil enerjinin ve pek çok mineralin tükenmesi, bildiğimiz şekliyle büyüyen ve dengesiz küresel ekolojik ayak izinin farkında olma, tatlı suyun azalması ve doğal döngülerin özellikle karbon ve nitrojenin değişimi hakkında bilgi sahibi olma, sosyal eşitsizliklerin derinleşmesini deneyimleme, devletin ve toplumun insanların bakımına yönelik sorumluluklarının zayıflaması, kadın bedeni üzerindeki kontrolü artırma girişimine tanık olma, baskının artması ve faşizmin yükselişi... Bu bataklıktan yalnızca belirli reformlarla çıkılabileceğini düşünmek saflık gibi görünüyor, üstelik en ılımlı ve reformist önlemler bile bu neoliberal saldırı karşısında radikal görünebilir.

Bu kritik momentte ekolojik değişkenlerin hızlı bir şekilde ve öngörülemeyen bir yönde değiştiği bir gezegende insanlığın içinde bulunduğu durum ne kadar sert olursa olsun gerçekçi bir inceleme yapmak gerekir. Bu yolda devam edilmesi halinde farklı bir modele doğru gitmek için gerekli dönüşümleri yapmanın fiziksel açıdan mümkün olmadığı bir zaman gelebilir.

Ekonomiyi adil ve sürdürülebilir bir modele doğru yönlendirmek acildir ve geleneksel görüşler bunu yapamaz çünkü icat ettikleri araçlar ve teoriler seti, insan hayatını gerçekten sürdüren şeyi hesaba katmayan bazı ekonomik göstergelere boş gözlerle bakmaktadır. Bizi yanlış yöne bakmaya zorlayarak göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolan her şeyi anlamamıza izin vermiyorlar:

Verimli toprak, su arıtma kapasitesi, iklimin düzenlenmesi, yaşamı gündelik temelde yenileme olasılığı, hayatta kalmak için gerekli enerji ve malzeme stokları, bütün biyosferin değişen koşullara uyum sağlamasına olanak veren biyoçeşitlilik.

Feminist ekonomi ve ekolojik ekonomi, bu değişimi başarmak açısından çok önemlidir. İlgili odağını paradan iyi yaşamı mümkün kılan şeye doğru değiştirme ihtiyacını gösterme noktasında birleşen iki heterodoks yaklaşımı oluştururlar. Feminist ve ekolojik ekonomiler diyalog kurduğu, her ikisinin kavramsal ve politik zenginliği paylaşıldığı zaman her birinin karşılaştığı sorunların analizi ayrı ayrı derinlik ve netlik kazanır. Her iki görüş de hegemonik düşüncenin tabi olarak nitelendirdiği ve insan varlığı için kesinlikle hayati önem taşıdığı halde görünmez hale getirdiği unsurlara, süreçlere ve öznelere değer verir.

Ekonomiyi bu ikili mantıktan, insan yaşamı ve doğanın mantığından hareketle yeniden düşünmek, temel sorulara geri dönmek anlamına geliyor: Türümüzün biyosferdeki (canlı yüzey) rolü nedir? İnsan hayatı nasıl sürdürülür? İhtiyaçlarımız neler? Herkesin ihtiyaçlarını nasıl giderebiliriz? Bunu yapmak için kendimizi nasıl organize ederiz?

Eko-Bağımlılar ve Birbirine Bağımlılar

İnsanlar bu gezegende yaşayan pek çok türden biridir ve hepsi gibi biz de hayatta kalmak için ihtiyacımız olanı doğadan elde ederiz: Yiyecek, su, barınak, enerji, mineraller ... Bu nedenle kökten eko-bağımlı varlıklarız, diyoruz. Biz aslında doğayız.

Bununla birlikte Batı toplumları; doğa ile kültür arasında pratikte radikal bir kopuş sağlayan yegâne toplumdur, insanlar ve yaşayan dünyanın geri kalanı arasında bir duvar yükseltenler sadece onlardır. İnsanı doğaya zıt ve üstün olarak düşünmek, bağımlılık ilişkilerini anlamayı zorlaştırır. Doğayı bazı insanların

-en zenginlerin- hizmetinde büyük bir depo olarak görmemize yol açar ve bu da kesinlikle bir intihar eğilimi içinde canlı olanı yaratan ve düzenleyen dinamiklerin yıkımı veya önemli ölçüde tahribatı ile sonuçlanır.

Ama aynı zamanda birbirimize derinden bağımlı varlıklarız. Annemizin bizi doğurduğu andan ölene kadar diğer insanların bize verdiği zamana fiziksel ve duygusal olarak bağımlıyız. Bizler hastalanan ve yaşlanan, durumsal ve fani olan kırılğan bedenlerde cismleşmiş varlıklarız. Hayatımız boyunca ama özellikle yaşam döngüsünün belirli anlarında başkaları -çoğunlukla ataerkinin dayattığı cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle kadınlar- bedenlerimizin bakımına zaman ve enerji ayırmayı insanlar hayatta kalamazlardı.

Kapitalist sistem bu gerçeğe sırtını dayayarak yaşıyor ve bedeni de bir meta olarak görüyor. Ve eğer tenin kırılğanlığı ve insan yaşamının durumsallığı varsayılmazsa kırılğan bedenlere bakmakla ilgili işler daha az tanınmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın görünmezliği, insanlar arasındaki bağların ve ilişkilerin antropolojik merkeziliğinin değersizleştirilmesi ve duyguların akla tabi kılması ataerkil toplumların temel özellikleridir: “Sosyal söylemde bağlar ve duygular ne kadar değersizleştirilirse toplum o kadar ataerkildir” (Hernando 2012: 136).

Kapitalist sistem ve neoliberal ideoloji, sırtını eko-bağımlılık ve karşılıklı bağımlılığa yaslayarak yaşar. Bu durumun toplumlara dayattığı sınır veya kısıtlamaları ve aynı zamanda bunları merkezi antropolojik gerçekler olarak gören iyi yaşamın inşası açısından sahip olduğu potansiyelleri de görmezden gelirler.

Feminist ekonomi, insanların doğal ve toplumsal yeniden üretimi ile sermaye birikimi süreci arasında derin bir çelişki olduğuna işaret eder (Picchio, 1992). Ekolojik ekonomi, doğanın yenilenmesi için gerekli olan biyojeofiziksel sınırların ve ritimlerin bilincinde olmayan bir ekonomik metabolizmanın olanaksızlığını gösterir.

Bize göre her iki paradigma arasındaki diyalog esastır. Gezegenin sınırlarına uyan, tüketimini ve atık oluşumunu azaltan bir toplum aynı zamanda ataerkil tahakküm ilişkilerine dayalı sürdürülebilir. Genellikle sürdürülebilir olduğu düşünülen birçok kültür son derece ataerkindir ve içlerinde güçlü bir feminist itiraz vardır. Öte yandan maddelerin sürdürülemez bir şekilde çıkarılmasına ve atık oluşumuna dayanan üretken bir model üzerine çalışmanın yeniden organizasyonunu inşa etmeye çalışan bir feminist perspektiften önerilerde bulunmak da mümkündür.

Bu nedenle ne feminist ekonominin ne de ekolojik ekonominin her şeyi kapsayan vizyonlar olduğuna inanıyoruz. Her biri ayrı ayrı gerekli bir koşul ancak yeterli bir koşul değil. Eşit bir temelde diyalog kurmaları gerekiyor ve hatta bu diyalogun meyvesi, diğer alanlarda önemli ilerlemeler kaydeden politik ekonomi veya dayanışma ekonomisinin diğer vizyonları tarafından bereketlendirilmelidir.

Bu bölümde ekolojik ekonominin sağladığı boyuta bilinçli olarak daha fazla ağırlık vereceğiz. Nedeni, bunda ısrar ettiğimiz için ya da herhangi bir hiyerarşi olduğuna inandığımız için değil feminist ekonomi boyutu kitabın diğer bölümlerinde sağlam bir şekilde geliştirildiği içindir. Feminist ekonomi önerisini tamamlayabilecek, zenginleştirebilecek veya nitelik kazandırabilecek unsurları işaret etmek bizim için büyük bir anlam ifade ediyor.

Sınırları ve Kısıtlamaları Olan Bir Dünyadayız

Ekolojik bağımlılık bizi tamamen sınırlar sorununa sürüklüyor. Ekolojik sınırları olan bir dünyada yaşıyoruz. Yenilenemez olanın, mineraller veya fosil enerji olsun, mevcut miktarda bir sınırı vardır ve yenilenebilir olanın da yenilenme hızıyla bağlantılı sınırları vardır. Örneğin su döngüsü, kurak bir alanda mısır yetiştirmek veya çölleşmiş arazide golf sahaları kurmak için gereken hızda yenilenmez. Doğa, milyarlarca yıllık evrim boyunca gelişen ve teknolojik

bilim tarafından kontrol edilemeyen son derece karmaşık süreçlerin uyumunun sonucu olan bir hızda çalışır.

Doğal süreçlerin sürekliliğini garanti altına almak için biyofiziksel süreçlerde gezegene ait dokuz temel sınır vardır. Birbirine karşılıklı bağımlı olan bu dokuz sınır, insanlığın belli bir güvenlik içinde yaşayabileceği bir çerçeve çizer (Rockström ve diğerleri, 2009). Bu sınırları aşmak bizi, insan türü için daha az elverişli diğer doğal koşullara yol açan büyük ölçekli ve hızlı değişikliklerin gerçekleşebileceği bir belirsizlik ortamına sokar. Bahsettiğimiz sınırlar; iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin yok olma hızı, nitrojen ve fosfor döngüleri, stratosferik ozonun tükenmesi, okyanusların asitleşmesi, tatlı su kullanımı, toprak kullanımında yaşanan değişiklikler, aerosollerden kaynaklanan atmosferik kirlilik ve kimyasal kirlilik (plastikler, ağır metaller, hormonal bozucular, radyoaktif atıklar vb.). Bu dokuz sınırdan ilk dördü aşıldı. Bugün artık doğanın yeniden üretebileceği zenginliğe dayanarak kendimizi küresel olarak idame edemeyiz ancak bu yenilenmeye izin veren temel varlıklara doğrudan zarar veriyoruz (Rockström ve diğerleri, 2009).

Doğanın öz örgütlenme süreçlerinde değişimleri zorlamanın içerdiği riskleri üstlenmeye toplumların ne ölçüde istekli oldukları, fayda elde etmek için hemen hemen her şeyi yapmaya istekli siyasi ve ekonomik güçlerin hegemonik görüşleriyle çok ilgilidir. Ve ayrıca zihinsel şemalarında egemen sistemin desteği için son derece işlevsel olan, yaşaması olanaksız bir ilerleme, refah veya zenginlik nosyonunu içselleştiren toplumsal çoğunluğun ekolojik okuryazarlığının olmamasıyla da ilgilidir. Türemüzün *bu* ortalama sıcaklıkta atmosferin *bu* bileşimine adapte olduğunu ve gezegen macerasında arkadaşlarımız olan çok sayıda bitki, hayvan veya mikroorganizma ile birlikte evrimleştiğimizi unutmamalıyız. Etkileşimde bulunduğumuz bu canlı türlerinin çoğu bugün yüksek hızda yok oluyor ve yok olduklarında giderek değişen bir çevreye insanın adaptasyon

yeteneği de kayboluyor. Çok daha mekanik bir bakış açısına göre yüksek getiri oranlarına sahip fosil enerjinin (esas olarak petrol) ve teknoendüstriyel toplumları sürdürmek için gerekli olan birçok mineralin azalmasının dayattığı üzere ekonomik büyümenin de sınırları olduğunun farkına varmalıyız.

Ekonomiyi ve toplumu bir bütün olarak yeniden organize etmek; doğanın nasıl çalıştığını, dinamiklerinin neler olduğunu ve aşılması gereken sınırların neler olduğunu ya da daha ziyade aşılması gerektiğini dikkate almayı gerektirir. Bu nedenle bize öyle geliyor ki asgari bir ekolojik okuryazarlık, değişim için önerilerde bulunmak isteyen herkes için kesinlikle gereklidir. Bunu yapmazsak fiziksel bakış açısından uygulanabilir olmayan Yeni Keynesyen çıktıları destekleme hatasına düşebiliriz.

Kapitalist Toplumların Biyosidal Mitleri

Almudena Hernando, “kullandığımız maddi kültürü kullanmaydık sahip olduğumuz öznelliğe sahip olamayacağımızı, sahip olduğumuz öznelliğe sahip olmasaydık kullandığımız maddi kültüre sahip olamayacağımızı” belirtiyor (Hernando 2012: 128). Bu nedenle adil ve sürdürülebilir bir dünyaya doğru ilerlemek için siyasi ve sosyo-ekonomik düzeye müdahale etmeye çalışırken aynı zamanda kültürümüzün hangi zeminde sürdürüldüğünü, onları ayakta tutan hayal gücüne etki etmek için bizi kuşatan her şeyi aracılığıyla yorumladığımız ve harekete geçirdiğimiz dogmaların ve mitlerin neler olduğunu analiz etmek ve anlamak da elzemdir.

Kendini düzenleyen bir ekonomik sistemin varlığına dair kapitalist kurgu; sadece ekonomide değil aynı zamanda toplumsal modelde, bireyin kavrayışında ve kolektif tahayyüllerde de önemli dengesizliklere neden olmuştur. Polanyi *büyük dönüşümü*, bu inancılı kucaklamanın getirdiği mutasyon olarak adlandırdı. Yeni ekonomi biliminin uygulanmasının tek kâr motivasyonu ile çalışan bir mekanizmayı nasıl tetiklediğine dikkat çekti. Sonuç “etkililik

açısından yalnızca tarihteki en şiddetli dinsel coşkuyla karşılaştırılabilir” (Polanyi 1992: 78).

Geleneksel ekonomi hem ekonomiyi hem de toplumu yeniden yönlendirmeye olanak veren bir bilgiyi yeniden oluşturmak için ortaya çıkarılması gereken bu inançlara dayanır. Ekolojik ekonomi ve feminist ekonomi vizyonları, bu gizeminden arındırma görevinin kesinlikle merkezindedir.

Ekonomik Köktencilik İlk Efsanesi: Üretim Hayattan Ayrılabilir

Kapitalist ekonomi, değer kavramını fiyata indiriyor. Yalnızca parasal birimlerle ifade edilebilenin ekonomik değeri vardır, ağırlığı kullanım değerinden ve ihtiyaçların karşılanmasından değişim değerine ve fayda üretimine kaydırır. Bu indirgeme, satın alınmayan veya satılmayan her şeyi ekonomik analiz alanından çıkarır. Ekolojik bağımlılık ve karşılıklı bağımlılıkla ilgili olanların önemli bir kısmı, yaşamı sürdürmek için gerekli olmaya devam etse de ekonomiden kaybolur. Değer alanının özellikle parasal olana indirgenmesi; ekonomik çalışmanın nesnesinin ne olduğu fikrini dönüştürür, bu itibarla doğal yenilenmenin karmaşıklığını ve ticari alanın parçası olmayan ve görünmez hale gelen insan emeğinin hepsini saf dışı eder.

İktisat biliminin döngüsel yenilenmeye izin veren, fiziksel temeli zayıflatmadan doğanın ürettiği zenginliği artırma yeteneğine dayalı üretimin ilk kavramları karşısında kapitalist ekonomi tarafından gerçekleştirilen kavramsallaştırma, muazzam bir sosyo-kültürel önem değişikliğini temsil eder. Üretim, yalnızca parasal terimlerle ölçülen değerde bir artışın meydana geldiği herhangi bir süreç haline gelir. Üretim; basit bir özütünü çıkarmayla (extraction) karıştırılır, insanların kafalarından sınırlar fikrini ortadan kaldırır, “üretmenin” endüstriyel olarak mümkün olduğu ve hayatta kalmak için gerekli olan gönüllü olduğu mitini yerleştirir.

Üretim özellikle avro cinsinden ölçüldüğünde ekonomi ve toplum; üretilenin doğasını, karşıladığı ihtiyaçları merak etmeyi bırakır. Parça tesirli bombaların üretimi artık üretim olarak kabul ediliyor ve insan yaşamını sürdürmek için gerekli olan üretimler ile onu sürdürme olasılığını yok eden “üretimler” arasında ayırım yapamıyoruz.

İnsanlara uygun bir ekonomi inşa etmek için üretim, yaşamın sürdürülmesi ve insanların refahı ile bağlantılı bir kategori olmalıdır (Pérez Orozco, 2006) ve aynı zamanda yurtların misyonu ve doğanın ritmi ile uyumlu olmalıdır. İstihdamın serbest düşüşte olduğu bir zamanda söylemesi ne kadar zor olursa olsun sosyal olarak gerekli ve sosyal olarak istenmeyen üretimler var. İkisi arasında ayırım yapmak çok önemlidir ve mevcut parasal göstergeler buna izin vermez.

Ekonomik Köktencilik’in İkinci Efsanesi: Sermaye Toprak ve Emeg’in Yerini Alabilir

İnsanlar örneğin plastik altındaki ekinlerin “mucizesine” hayran kalıyorlar. Ancak domateslerin çölde yetişmesi için bir yerden çıkarılması gereken besinler, fosfatlar ve nitratlara ihtiyaç vardır; bir petrol türevi olan plastiğe ihtiyacımız var; akiferlerden çıkarılması, başka yerlerden aktarılması veya tuzdan arındırılması gereken suya ihtiyaç vardır. Serada sıcaklık ve nem koşulları kullarımlarını zorladığından bitki sağlığı kimyasallarına ihtiyaç vardır. Dahası zenginleşmiş ülkelerde çoğunlukla göçmenler tarafından kötü şöhretli kırılmalık ve sömürü koşullarında gerçekleştirilen acı veren ve yoğun insan emeğine ihtiyaç vardır.

Öyleyse sermaye toprağın ve emeg’in yerini alır mı? Ucuz enerji, malzeme ve iş gücü satın alınabilecek başka topraklar olduğu sürece olabilir. Fakat “dünyayı dolduran” insanlığa göre yağmayı devam ettirecek yerler gitgide azalıyor. Aşılabilir fiziksel sınırların gösterdiği gibi bir kez malzeme stokları boşaltıldıktan ve doğal

süreçler geri döndürülemez biçimde değiştirildikten sonra ne kadar öderseniz ödeyin en azından insan ölçüğünde ölçülen zamanlarda yıkıp yok ettiklerinizi yeniden canlandıramazsınız.

Gezegenin sınırları bir kez aşıldığında küresel ekonominin maddi alanının boyutunun küçülmesi tartışmaya açık değildir. Zenginleştirilmiş ülkelerde de ortaya çıkmaya başlayan sözde enerji yoksulluğu, enerjiye erişimde eşitsiz bir düzeni sürdürmenin imkânsız olduğunu gösteriyor. Fosil enerjisinin maliyetindeki düşüş ve artış göz önüne alındığında -büyük ölçüde spekülative süreçlere tabidir- biz adil ve eşitlikçi toplum için mücadele edenler, açıkçası maddi kemer sıkma çabasının olanaklı olanın üstünde aşırı tüketen insanların yaşadığı yurtlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Ekonomik Köktencilikğin Üçüncü Efsanesi: Daha Fazla Üretmek Her Zaman Daha İyidir

Bir malın veya sürecin değeri kendisine verilen parasal değere indirildiğinde piyasada değer yaratan tek boyut fiyattır.

Belirli bir eser veya ürünün fiyatı, herhangi bir dönüşüm sürecine eşlik eden kaçınılmaz atık oluşumunu, sonu olan kaynakların tükenmesini veya işçilerin sömürülmesini kapsamaz... Sadece piyasada değer yaratan boyuta yani alınıp satılanın fiyatına bakarsak ve bütün olumsuz dışsalıkları herhangi bir yerde çıkarmazsak istediğimiz şey, üretilen her ne olursa olsun -toplumsal olarak gerekli olup olmadığını değerlendirmeden- mümkün olduğunca büyümesidir. Söz konusu üretimden kaynaklanan gelir artarken aynı zamanda ona eşlik eden bütün olumsuz yan etkileri de büyüyor. Geleneksel ekonominin bu bozulmayı ölçecek hemen hemen hiçbir aracı yoktur ve bu arada toplumların ve ekosistemlerin bugünü ve geleceği yok edilse bile ekonomik fayda sağlayan her türlü üretimi kutlar.

Böylelikle doğanın yenilenme kapasitesinin tükenmesi ve bozulması ve insan hayatını günlük olarak yenileme ihtiyacı göz ardı ederek geleneksel ekonominin dokunulmaz dogması bu şekilde inşa edilmiştir: Herhangi bir ekonomik büyümenin onu sürdüren faaliyetin niteliğine bakılmaksızın kendi başına olumlu olduğunu ve sosyal refahı garanti etmenin tek yolunu oluşturduğunu savunan dogma.

Ekonominin büyümesine olan ihtiyaç; işçi haklarının elinden alınmasının yanı sıra yurdu (territorio) yok etmek, kamu hizmetlerinin tasfiyesi veya ceza kanununda reform yapmak için bir gerekçe olarak hizmet ediyor.. Ve biz insanlar bunu rasyonel şemalarımıza o kadar dahil ettik ki neyin pahasına, neyi tatmin ettiğini, büyümenin faydasını kimin kendine malettiğini sormaksızın ekonomik büyümeyi kendi başına bir amaç olarak izlemenin yanlışlığını ve riskini kınayan eleştirel sesler neredeyse hiç duyulmuyor.

Yalnızca parasal değerlerin soyut evreninde akıl yürütme, doğa ve insan yaşamını ekonomiye bağlayan bağları kopardı. Yaşam için temel mal ve hizmetleri servet olarak görmeyen ancak yıkımın kendisini de servetmiş gibi sayan bir dizi göstergeyi mutlak bir şekilde kullanmanın saçmalığına ulaştık.

Ekonomik Köktencilüğün Dördüncü Efsanesi: İş Yalnızca Ücret Karşılığında Yaptığınız Şeydir

Yeni ekonomi, insan hayatını ve toplumu ikiye ayırmaya devam eden yeni çatlaklar yarattı. Sanayinin doğuşu ve köylülüğün mülksüzleştirilme süreciyle birlikte hayatta kalmak için işgücünü bu üretim araçlarının sahiplerine satmaya zorlanan, üretim araçlarından mahrum olan büyük bir insan kitlesi proletarya doğdu. İş, ticari alanda maaş karşılığında yapılan şey olarak görülmeye başlandı. Eviçi üretim alanında gerçekleştirilen insan bedeninin

yeniden üretimini ve bakımını garanti eden bütün o işlevler isim-siz kaldı ve hem hayatta kalmak için hem de “yeni meta”nın yani emeğin üretimi için gerekli olmaya devam ettiler (Carrasco 2009). Bir kalem darbesiyle toplumsal yaşam, ekonomik olanın kamu-sal ve görünür alanda gelişen kısmı ve hipertrofik bir ekonominin taleplerinin parasal dünyada yansımaları olmayan ve mantığa tabi varoluşun gizli kalan diğer kısmı şeklinde ayrıldı. Yeni ekonomi, emeği ve toprağı metaya dönüştürdü ve sanki satılmak için üretilmiş muamelesi yapmaya başladı.

Yeni çalışma kavramı, bedeni kapitalist çalışma disiplininin talep ettiği düzenlilik ve otomatizme uygun hale getirmeyi gerektiriyordu (Federici 2010): Beden çalışan bir makine haline geldi. Ve yenilenmeleri ve yeniden üretimi, onları görmezden gelen ve eviçi alana süren ekonominin sorumluluğı değildir. Hem onurlu bir hayatta kalma savaşı hem de kapitalist üretimin sürdürülmesi adına çok önemli olmalarına rağmen kamusal bakış açısının dışında kalan kadınlar, bu değersizleştirilmiş işlevleri üstlenmeye zorlanıyorlar (Carrasco 2009). İktisat teorisi, her gün piyasalara giden ve kendi egoizmini tatmin etmek için başkalarıyla şiddetle rekabet eden bir tür soyut öznenin, “Homo Economicus”un varlığını tanır. Sözüm ona eşitlik veya karşılıklı desteğin sağlanması gereken toplumun diğer alanlarıdır. Bu diğer alanlar, yaşamın geri kalanından izole edilmiş, sözde kendi kendini düzenleyen ekonominin dışındadır.

Fakat paradoksal olarak dayanışmanın ve yaşamın bakımının askıya alındığı, zamanı ve yurdu (territorio) düzenleyen ticari alandır. Zaman ve yurt, bu mantık altında faydalar etrafında örgütlenen doğa ve insan hayatından başka bir şey değildir. Ve aynı zamanda ahlakın askıya alındığı, ekonomik ve sosyal haklar bahsedildiği alan da bu ticari alandır. Bunun anlamı ekonomik özerkliğe ve sosyal korumaya olanak veren bu alana katılımdır.

Sürdürülebilirlik Kültürüne Doğru

Ekolojik ve feminist boyutlar, yurdun kavrayışını ve yönetimini dönüştürmek ve insanların zamanlarını yeniden düzenlemek için gereklidir... Bu boyutlar olmadan biyosferle uyumlu ve bütün farklı eşitsizlik biçimlerine yanıt vermeye çalışan bir modeli aydınlatmak neredeyse imkansızdır. Her iki yaklaşım da yaşamın sürdürülmesiyle bağlantılı bir üretimi ve bu yaşamı merkezine yerleştiren bir ekonomik örgütlenme modelini savunmaktadır.

Aşağıda çok kısaca gerekli değişimleri gündeme almak için bazı temel yönergeleri özetleyeceğiz.

Başlangıç noktası, ekstraksiyondaki kaçınılmaz azalma ve doğal döngüler üzerinde baskıdır. Sınırları zaten kısmen aşılmış bir gezegende, küresel ekonominin maddi alanının küçülmesi bir seçenek değildir. Bu sadece bir gerçektir. İnsanlık, dünyadan daha az çıkararak, dünyanın döngüsel üretiminin verebileceğine bel bağlayarak ve daha az atık üreterek yaşama uyum sağlamak zorunda kalacaktır. Bu adaptasyon, azalan kaynakları kullanma mücadelesi yoluyla ya da hakkaniyet kriterleri ile kararlı ve öngörülen bir yenden uyum süreci yoluyla gerçekleştirilebilir.

İnsanların refahına öncelik veren bir perspektiften yaklaşılması gereken biyosfer üzerindeki baskının azaltılması, radikal bir yön değişikliğini gerektirir. Bu bizi, yeterlilik kültürünü ve maddi olanın kendi kendine yetmesini teşvik etmeye, ekonominin yer değiştirmesi ve kısa pazarlama devrelerinin kurulmasını seçmeye, kırsal yaşamın önemli bir bölümünü restore etmeye, ulaşımı ve hızı azaltmaya, radikal bir servet dağılımını üstlenmek ve gündelik yaşamın yeniden üretimini ve refahı ilgi odağına yerleştirmeye zorunlu kılar.

Erkekmerkezci ve biyosidal mantığın terk edilmesi bizi kaçınılmaz soruları yanıtlamaya zorluyor: Bütün insanların hangi ihtiyaçları karşılanmalı? Bunların karşılanabilmesi için gerekli ve olanaklı üretimler nelerdir? Bunun için toplumsal olarak gerekli

işler nelerdir? Hayatın sürdürülmesinden ziyade parasal faydalara öncelik veren bir kalkınma modelinden kurtulmayı mümkün kılan yeni toplumsallaşma, sosyal ve ekonomik örgütlenme biçimlerini aramakla ilgilidir.

Üretim Modelini Değiştirmek

Üretimi, yaşamın sürdürülmesiyle bağlantılı bir kategoriye dönüştürmek için neyin, nasıl ve ne kadar üretildiğini yeniden düşünmek gerekir. Ekosistemlerin korunmasına uygun bir şekilde mal ve hizmet üreten faaliyetlerin ve sektörlerin teşvik edilmesi gerekecektir. Agroekoloji, sürdürülebilir balıkçılık, binaların enerji rehabilitasyonu, yenilenebilir enerjiler, toplu taşıma veya kamu sosyotoplum hizmetleri toplumsal olarak gerekli olan bu sektörlerden bazıları olabilir.

Üretim biçimine dair Riechmann, doğanın ekonomisinin “döngüsel, tamamen yenilenebilir ve kendini yeniden üreten, israfsız ve enerji kaynağının insan açısından tükenmez olduğunu belirtir: çeşitli tezahürlerinde güneş enerjisine de değinmiştir (örneğin rüzgâr ve dalgaları da içerir). Bu doğal döngüsel ekonomide bir süreçten gelen her kalıntı, bir diğerinin hammaddesi haline gelir: Döngüler kapanır.” (Riechmann, 2005:98). Bu nedenle üretken-ekonomik süreçte malzeme döngülerinin kapanmasını kolaylaştırmak için yer kabuğundan maden çıkarma ve işleme maliyetlerinin kaydedilmesine ek olarak *yerine koyma maliyetleri de kaydedilmelidir*. Başka bir deyişle atığın doğal kaynaklara dönüştürülmesi, aksi takdirde doğal mirasın bozulması tercih edilir. (Naredo, 2006).

Üretim modelinde bir değişikliği teşvik etmek için başka alanlara müdahale edilebilir. Buna bir örnek, ticari katma değere göre vergilendirmenin tabanını üretimin malzeme akışını kontrol edecek olanlara çevirmek için *ekolojik ve sosyal kriterlere yönelik bir vergi sisteminin* kurulması olabilir: Kaynakların çıkarılmasından daha sonra atık olarak üretken girdiler olarak kullanıma geri dönmelerine

kadar üretim. Diğer değişim hatları, kısa *pazarlama devrelerinin* kurulması olacaktır çünkü fosil yakıtların azaldığı ve acil olarak sera gazı emisyonlarının azaltılmasına ihtiyaç duyulan bir dünyada yakın çevrede üretim ve dağıtım bir zorunluluk olacak.

Ayrıca bu alanda *ihtiyatluluk ilkesini* zorunlu kılmak da önemlidir. Böylece teknolojiler veya ürünlerin çevreye ve insanlara zararlı olmadığı ikna edici bir şekilde gösterilmeden ne pazarlanır ne de dağıtılır. Şu anda durum tam tersi çünkü dayatılan “yenilikler” tersi kanıtlanıncaya kadar zararsız kabul ediliyor.

Neyi ve nasıl üretilceğini bilmek yeterli değildir. Ne kadar üretmenin mümkün olduğuna da bakmak gerekiyor. Bu anlamda günümüzde ekonomik metabolizmayı tehlikeye sokan malzeme ve atık miktarında net bir azalmayı başarmak için cebimizde ve aşırı tüketen toplumsal kesimlerde tüketimi azaltmayı amaçlayan *talep yönetimi politikalarının* uygulanmaya konması önemlidir.

Dahası ulusal muhasebe sistemlerinde reform yapmak gerekir. Böylece yurdu ve insanların zamanını açıklayan göstergelere dayalı istatistikler ve analizler dahil edilir. Ekolojik ekonomi, biyofiziksel boyutla ilgili göstergeler önermek için çalıştı ve feminist ekonominin zamanın organizasyonu üzerinde güçlü bir etkisi oldu.

Çalışma Modelinin Yeniden Örgütlenmesi

Tarihsel olarak iş yıkımı, ekonomik durgunluk dönemlerinde olmuştur ve bunlar, istenmeyen ekonomik faaliyetlerden bahsetmenin en zor olduğu dönemlerdir. Bununla birlikte gezegenin sınırlarına ve insan refahına bakarsak bu konuda konuşmak acildir.

Silah üretimi, nükleer enerji santralleri, otomobil sektörü gibi toplumsal olarak istenmeyen sektörlerde veya faaliyetlerdeki işler ya da finans ve gayrimenkul balonları etrafında yaratılan işler sürdürülmemelidir. Gerekli olanlar, bu işleri yapan kişilerdir. Bu nedenle belirli sektörlerin kademeli olarak tasfiyesine başka bir

üretken modele adil değişimlere olanak sağlayan yeniden yapılanma planı ve güçlü bir kamusal sosyal sigorta eşlik etmelidir.

Ancak çalışma modelini yeniden yapılandırmak için her şeyden önce aynı zamanda ücretsiz ve insan refahı için gerekli olan bütün işleri; dahil etmek, görünür kılmak ve onlara değer kazandırmak gereklidir. Hane ortamında toplumsal yeniden üretime olanak veren iş olarak tanımak gerekir. Bu işin önemli olarak kabul edilmesi yetmez, ataerkiye özgü cinsiyete dayalı işbölümü modelini altüst etmek ve kadınlarla erkekler arasında paylaşılması esastır.

Politik teori ve pratik alanına yapılan feminist katkı muazzamdır ve bu konu kitabın diğer bölümlerinde derinlemesine inceleniyor.

Eşitlik ve Servetin Dağıtılması

Sınırsız ekonomik büyümenin mümkün olmadığı fiziksel olarak sınırlı bir gezegende adalet doğrudan servetin dağıtılması ve paylaşılması ile ilgilidir. Küresel Kuzey halkının ortalama malzeme tüketim seviyelerini dünyada yaşayan herkese genişletmek mümkün değilse o zaman nüfusun büyük bir kısmı için insana yakışır yaşam standartlarına erişim, hem yaşam tarzları ile yurtlar (territorios) üzerinde daha fazla maddi baskı yapanların tüketiminde ciddi bir düşüşten hem de servetin adil olarak yeniden dağıtılmasından geçer.

Asgari gelirler, maksimum gelirler, kademeli vergilendirme... Ekonomi politikası, şu anda kesinlikle var olan zenginliği (toprak, emek ve sermaye) dağıtacak çok sayıda araç geliştirmiştir.

Ekonominin maddi alanını genişletmek ne arzu edilir ne de mümkün olduğunda eşitsizliklerin azaltılması bizi merkezi bir tartışmaya götürür: Mülkiyet. Bir sürdürülebilirlik kültüründe örneğin barınma veya toprakta çalışmanın kullanımıyla ilişkili mülkiyeti, birikimle ilişkili mülkiyetten ayırt etmek ve ikincisine son vermek gereklidir.

Alternatif Deneyimlere Katılmak ve Desteklemek

Son yıllarda üretim, bakım ya da dağıtım, mülk yönetimi, projelerin ve grupların finansmanına ilişkin alternatif biçimleri denemeye çalışan deneyim sayısı çoğaldı... İspanya genelinde agroekolojik tüketim kooperatiflerinde örgütlenmiş binlerce insan var; halihazırda 15 yıldan fazla ömre sahip olan Coop 57 veya Fiare gibi finansal hizmetler kooperatifleri mevcuttur ve kayda değer olmayan miktarlarda para ödünç aldılar. Çocuklarının bakım ihtiyaçlarını karşılayan ortak bakım ağları vardır; imeceye dayalı, öz yönetilen bakım evleri; kapsamlı kooperatif ve sosyal pazar projeleri, alternatif medya; Microsoft'a karşı koyabilen ücretsiz yazılımlar da mevcuttur...

Bu deneyimler, sosyal laboratuvarlardır ve bunlara katılanların özel ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu projeleri cesaretlendirmek, küçük olsalar ve küresel bir alternatifi temsil etmeseler bile çok önemlidir çünkü aynı zamanda bireyleri ve grupları her alanda iktidara karşı çıkmaya hazırlarlar.

Kolektif Hayal Gücünü Değiştirmek

Eğer tamamlanmamış olsa da başka bir ekonomi ve toplumsal örgütlenme modeline doğru sosyoekolojik değişimleri denemeye başlamak için bazı önerilerimiz ve yönergelerimiz olduğu hipotezinden yola çıkacak olursak yine de bizi endişelendiren kendimizi yeterince olgunlaşmamış bir durumda bulmak gibi bir sorunla karşı karşıya kalırız. Toplumsal tepkilerin inanılmaz zayıf olması durumuyla karşı karşıyayız. Neoliberal saldırının sertliği ile büyüyen ancak yine de embriyonik olan toplumsal seferberlik arasında muazzam bir mesafe var. Bize göre yaşadığımız uyum politikalarının acımasızlığı ile bunlarla başa çıkma yeteneği arasında büyük bir uçurum var. Bugün değişimleri zorlayacak politik güçten yoksunuz. Ve bunu başarmak için büyük çoğunluğun antropolojik enkazı dayatan düşünce modelinden kendilerini kurtarması gerekiyor.

Zor olan, insanların bu değişimi istemesini sağlamaktır. Kes-tirme yollar yoktur ve kurumlarda, ağlarda ve her türden yurttaş organizasyonlarında kolektif çalışma esasdır. Neredeyse kapı kapı dolaşarak gerçekleştirilecek halk pedagojisi görevi bizi bekliyor. Değişmek için mitleri ve kurguları ortaya çıkarmalı ve insan bağ-lamıyla daha uyumlu başka bir kültürel hikâye oluşturmalıyız. Castoriadis'in (2013: 71) işaret ettiği gibi hayal gücünün derinliğini başka herhangi bir tarihsel momentle karşılaştırmaksızın yaratıcılık alıştırmaları yapmak bir zorunluluktur. Kendimizi yeniden keşfetme-li ve değişimin motoru olarak kârın ve tüketimin genişlemesinin yerini alacak başka hedefleri toplumun merkezine yerleştirmeliyiz.

Yukarıdan ve aşağıdan değişiklikler gereklidir ve siyasi-top-lumsal hareketlerin panoramasını da dolduran yanlış ikilemlerin farkında olmalıyız. Bizim düşüncemize göre öz örgütlenme, tem-sile karşı değildir. Yurtlara sıkıca demir atmış yerel ve öz yönetilen projeler, eğer makro ölçekte de harekete geçilmezse kırılan olur. Örneğin; yerleşik bir agroekolojik üretim projesi, yakında bir böl-gede petrol arama veya hidrolik kırma projeleri başlatılırsa yok edilebilir. Ayrıca kurumsal alanda dönüşümler ancak bu dönüşüm-leri savunacak ve baskı yapacak "insanlar" ile olabilir.

Bu yol üzerindeki her kavşakta şüpheye düşüldüğünde femi-nizmin ne düşündüğünü sormak tavsiye edilebilir. Ciddi bir mekân ve zaman sorunumuz var ve feminist hareket her iki konuya da çok kafa yordu. Eğer erkekmerkezci toplum, bağları ve karşılık-lı bağımlılık ilişkilerini evlerin gizli mekânlarına sürdürdüse bugün toplumu ve demokrasiyi yeniden canlandırmak, "düşünce olmadı-ğı bilinen" deneyime değer vermeyi gerektirir (Hernando, 2012). Bu, ataerkil toplumun kadınları zorla sürdürdüğü marjinlerde öğre-nilen bagajın bir parçasıdır. Bizim düşüncemize göre ekolojik ve feminist ekonomi arasındaki diyalog, sürdürülebilirlik kavramının kendisini yeniden işaret eder. Bu da Bosch, Carrasco ve Grau'nun (2005) belirttiği gibi "bu süreç sadece -beşeri, sosyal ve ekolojik

anlamda- hayatın sürdüğüne dair gerçek olasılığa atıfta bulunmakla kalmaz, fakat aynı zamanda bütün halk için kabul edilebilir olan yaşama koşullarını, yaşam standartlarını ve yaşamın kalitesini geliştirmeye de atıfta bulunan bir süreçtir. Sürdürülebilirlik bu yüzden insanla doğa arasında ve insanların kendi arasında uyumlu bir ilişki varsayar. Sonuç olarak hakkaniyetin eşlik etmediği bir sürdürülebilirlikten bahsetmek imkânsız olacaktır.”

Bu düşüncelerden sonra geriye esas soru kalıyor: Bu değişimleri zorlayabilecek miyiz? Bu kültürel değişim, yapısal olarak kapitalizme ve ataerkine dayalı bir dünyada meydana gelebilir mi? Bu değişiklik için zamanımız var mı?

Kesinlik olmadığı için denemekten başka seçeneğimiz yok.

Kaynakça

- Bosch, Anna, Carrasco, Cristina y Grau, Elena (2005). «Verde que te quiero violeta. Encuentros y desencuentros entre feminismo y ecologismo» En Tello, Enric, *La historia cuenta*. Barcelona, Ediciones El Viejo Topo.
- Carrasco, Cristina (2009). «Tiempos y trabajo desde la experiencia femenina» en *Papeles de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*. N° 108.
- Castoriadis, Cornelius (2013). «El ascenso de la insignificancia» en Aguilera Klink, Federico. *Para la rehumanización de la economía y la sociedad*, pp. 63-92. Almería: Mediterráneo Económico. Cajamar.
- Federici, Silvia (2010). *Calibán y la bruja. Mujeres, cuerpo y acumulación originaria*. Madrid, Traficantes de Sueños.
- Hernando, Almudena. (2012). *La fantasía de la individualidad*. Madrid: Katz Editores.
- Naredo, José Manuel (2006). *Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas*. Madrid: Siglo XXI.
- Pérez Orozco, Amaia (2006). *Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados*. Madrid, Consejo Económico y Social, Colección Estudios, 190.
- Picchio, Antonella (1992). *Social Reproduction: the political economy of Labour*. Market Cambridge University Press.
- Polanyi, Karl (1989). *La gran transformación*. Madrid: La Piqueta

Riechmann, Jorge (2005). *Biomimesis. Ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención*. Madrid: La Catarata.

Rockström, Johan et altera (2009). «Planetary boundaries: exploring the safe operating space for Humanity» en *Ecology and Society*, vol.14, N°. 2.

Latin Amerika'da Bakım Ekonomisi ve Eşitsizlik: Son Gelişmeler ve Bekleyen Zorluklar

Corina Rodríguez Enríquez¹

Bakım işinin ekonomik rolü (bakım ekonomisi) ve bakımın toplumsal olarak örgütlenme biçiminin toplumsal cinsiyet uçurumu ve kadınların yaşamları üzerindeki etkileri üzerine tartışma, Latin Amerika'da hem akademik hem de kamu politikaları alanında devam etmektedir.

Bu bağlamda hem konuyu bölgenin özel bağlamında anlamak için yararlı kavramsallaştırmalar tanıtılıyor hem de ampirik bulgular (temelde ücretsiz bakım işinin büyüklüğünü ve dağılımını anlamak için zaman kullanım anketleri) ve politika inisiyatifleri üretiliyor.

Bu makale, birinci bölümde tartışmaya kavramsal katkıları ve ikinci olarak bakımın toplumsal örgütlenmesi ile eşitsizliğin yeniden üretimi arasındaki karşılıklı ilişki konusunda en yeni kanıtları gözden geçirerek bölgedeki durumu güncellemeyi amaçlamaktadır. Son olarak kamu politikalarında kaydedilen ilerlemenin ve bekleyen zorlukların bir incelemesi de diyebiliriz.

¹ Arjantin, Buenos Aires'teki Kamu Politikaları Çalışmaları Disiplinlerarası Merkezi (Ciepp) Ulusal Bilimsel ve Teknik Araştırma Konseyi'nde (Conicet) araştırmacı. Yeni Bir Çağ için Alternatif Gelişim için Kadınlar Üyesi (DAWN).

1. Kavramsal Katkılar ve Tartışmanın Ana Eksenleri ²

Latin Amerika tartışmasında *bakım* kavramı, insanların varoluşu ve yeniden üretiminin temel ihtiyaçlarını karşılayacak temel faaliyetlerle ilişkilendirilmekte ve insanlara toplumda yaşamalarına olanak veren fiziksel ve sembolik unsurlar sağlamaktadır. Bu; öz bakımı, diğer insanlara doğrudan bakımı (kişilerarası bakım faaliyeti), bakımın yapıldığı ön koşulların sağlanmasını (ev temizliği, yiyecek satın alma ve hazırlama) ve bakım yönetimini (programları koordine etmeyi, eğitim merkezlerine ve diğer kurumlara taşıma yapmayı, diğerlerinin yanı sıra ücretli bakımının çalışmalarını denetlemeyi) kapsar. Bu açıdan bakıldığında bakım, yaşları veya koşulları/yeterlikleri nedeniyle (kız ve oğlan çocuklar, yaşlı, hasta veya bazı engelli) başkalarına bağımlı kişilerin ve ayrıca kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kişilerin de bakım ihtiyaçlarını karşılamaya olanak tanır. (Rodríguez Enríquez, 2005; Esquivel, 2011; ELA, 2012; Pautassi y Zibecchi, 2013).

Bakımın toplumsal örgütlenmesi (BTÖ) kavramı; ailelerin, devletin, pazarın ve topluluk örgütlenmelerinin bakımını ürettiği ve dağıttığı bir biçimi ifade eder. Bu kavram, bakım sorumluluklarının nasıl dağıtıldığını anlamanın anahtarıdır ve Latin Amerika gibi özellikle eşitsiz bağlamlardaki dinamikleri anlamak çok önemlidir. Aynı çizgide ilerleyen Pérez Orozco (2007), *bakım ağlarından* bahsetmeyi önerir. Bakıma katılan aktörler arasındaki çoklu ve doğrusal olmayan bağlantılara, bunların yaşandığı senaryolara, kendi aralarında kurdukları karşılıklı ilişkiler ve sonuç olarak bakım ağının ne kadar yoğun veya zayıf olduğuna atıfta bulunur. Bakım ağları, bakım veren ve bakım alanlardan (yani bakanlar ve bakılanlar olan rollerimiz içindeki bütün insanlar) ve aynı zamanda kurumsal aktörler, normatif çerçeveler ve düzenlemeler, piyasa katılımı ve topluluktan oluşur. Bu *bakım ağı dinamik*dir, hareket halindedir, değişir ve aynı nedenden dolayı dönüştürülebilir.

² Bu kısım Rodríguez Enríquez ve Pautassi'yi takip eder (2014).

Latin Amerika'nın ülkeler arasında güçlü heterojenliklerin olduğu bir bölge olmasına rağmen bütün durumlar için genelleştirilebilecek bir sav söz konusudur ve o da bakımın toplumsal örgütlenmesinin (BTÖ) mevcut haliyle adil olmadığıdır. Doğrusu mevcut bulgular bölgedeki bakım sorumluluklarının iki farklı seviyede eşitsiz olarak dağıtıldığını göstermektedir. Bir yandan hane halkı, devlet, piyasa ve topluluk örgütlenmeleri arasında bakım sorumluluklarının eşit olmayan bir dağılımı vardır. Öte yandan sorumluluk dağılımındaki eşitsizlik de kadın ve erkek arasında yaşanmaktadır. (PNUD-OIT, 2009; Rodríguez Enríquez, 2007; Lupica, 2010; Esquivel et al, 2012; Marco y Rico, 2013). Bulgular, bakım işinin çoğunlukla hane halkı içinde kadınlar tarafından üstlenildiğini göstermektedir. Bu durum, çeşitli faktörlerin eşzamanlı olarak aynı anda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır: Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların bakım yapma yeteneklerinin doğallaştırılması, refah rejimlerinin tarihsel seyri ve sosyo-ekonomik katmanlı deneyimler.

İlk açıklayıcı faktör *cinsiyete dayalı işbölümüdür*. İş dünyasında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ifadesini temsil eder ve bu yüzden tezahürü kadınların bakım sorumluluklarına yoğunlaşması ve işgücü piyasasına önemsiz ve daha kötü katılımı olan kadınların ikincil konumunu gösterir (Pautassi, 2007; Rodríguez Enríquez, 2007b). İkincisi yukarıdakilerle ilgili olarak bakım sorumluluklarının adil olmayan dağılımı, *kadınların bakım yeteneğinin doğallaştırılması* ile bağlantılıdır. Bu, kadınların doğum yapma ve emzirme konusundaki özel biyolojik kapasitesinin bakımın diğer veçheleri için erkeklerden daha üstün yetenekler kazandırdığı düşünüldüğünde gerçekleşir (örneğin çocukları sterilize etmek, yemek hazırlamak, evi temizlemek, bir evde gerekli çeşitli bakım faaliyetlerini organize etmek gibi). Doğal bir yetenek olmaktan çok uzak ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı sosyal bir yapıdır ve eğitim, reklamların içeriği ve diğer iletişim araçları, gelenek, gündelik eviçi pratikler, dinler, kurumlar gibi çeşitli mekanizmalarla

yeniden üretilen kültürel düşünceler tarafından beslenir. Latin Amerika’da kadınların bakım yeteneğinin bu şekilde doğallaştırılması, yukarıda bahsedilen kurumlarda kökleşmeye ve onlar tarafından yeniden üretilmeye devam ediyor. Bu ise kadınların bu sorumlulukları kendilerinin üstlenmelerine ve bunlardan bir şey elde etmek istediklerinde ya da öyle gerektiğinde suçluluk hissetmelerine yol açar. Üçüncü açıklayıcı unsur, *Refah Rejimlerinin tarihsel seyrinde* bulunur. Latin Amerika’da bunlar, bakımın hane halkının (ve içlerinde kadınların) ana sorumluluğu olduğu düşünülerek oluşturuldu ki bu da BTÖ’nin mevcut dağılımını güçlendirdi. Dahası devletin katılımı, çok özel meseleler (örneğin okul eğitimi) veya belirli durumlar gerektirdiğinde (örneğin hanelerin ekonomik ve sosyal bakımdan kırılgan olması durumunda) oradaki hanelere bir tamamlayıcı olarak rezerve edilmiştir. Son olarak gezegende en kötü eşitlik göstergelerine sahip bölge Latin Amerika’da bakımın örgütlenmesinin *sosyo-ekonomik katmanlı deneyimi*, bir başka adaletsizlik kaynağıdır. Farklı ekonomik katmanlara ait olan haneler, üyelerinin bakımını organize etmenin en iyi yoluna karar verme konusunda farklı derecede özgürlüğe sahiptir. Örneğin orta veya yüksek gelirli bir haneye mensup bir kadın, piyasada bakım hizmetleri satın alma (özel olarak işletilen kreşler veya anaokulları) veya başka bir kadının bakım işlerini ödeme (özel evlerin çalışanı). Bu, kendi ücretsiz bakım çalışma süreleri üzerindeki baskıyı hafifletir ve diğer faaliyetler (piyasada üretken çalışma, kişisel bakım, eğitim veya öğretim, eğlence) için boş zaman yaratır. Bu seçenekler sınırlıdır veya kaynakların en az dağıldığı kesimlere ait hanelerde yaşayan kadınların büyük çoğunluğu için doğrudan sıfırdır. Bu durumlarda kadınların çalışma süresi üzerindeki baskı en üst düzeyde olabilir ve diğer faaliyetlerin (ekonomik hayata katılım dahil) gerçekleştirilmesine yönelik kısıtlamalar ciddi olabilir. Bu şekilde BTÖ’nin kendisi eşitsizliğin yeniden üretimi ve derinleşmesi için bir vektördür.

Buna ek olarak BTÖ, bakım talebi kısmen göçmen işçiler tarafından karşılandığı zaman yaşanan ulus ötesi bir boyut (Pérez Orozco, 2007) benimseyebilir. Bölgedeki deneyimlerde göç eden ve bakım faaliyetlerinde bulunan kişilerin (çoğunlukla kadınlar) kendi ülkelerinde bıraktıkları çocukları veya diğer bakmakla yükümlü oldukları kişilerin bakımı sonra akrabalık ağları (büyükanneler, teyzeler, görümceler, ablalar) veya yakınları (komşular, arkadaşlar) tarafından üstlenildiği sıklıkla görülmektedir. Böylelikle sözde *küresel bakım zincirleri*, yani bakımın gideceği ülkedeki kadın işverenden göçmen işçiye ve ondan da geldiği ülkedeki akrabalarına veya yakınlarına aktarılmasını sağlayan bağlantılar ve ilişkiler oluşturulur. Zincirdeki halkalar farklı güç seviyelerine sahiptir ve bakım deneyimi (alınan ve verilen) dolayısıyla eşitsiz yaşam koşulları tarafından belirlenir ve aşılır. Bu anlamda ulus ötesi boyutuyla BTÖ, eşitsizliğin vektörü olma rolünü keskinleştiriyor.³

BTÖ adaletsizliğin ve eşitsizliğin çeşitli boyutlarını derinleştirirken aynı zamanda bir hak ihlalleri alanıdır da. Bu anlamda bakım sorunu ve onu kimin sağladığının belirlenmesi (kendisi için mi yoksa başkaları için mi) *hakların kullanılması sorununa* atıfta bulunur. Haklar konusuna farklı normatif kurumlarda kafa yorulabilir ya da bunun olmadığı durumda yaklaşımları, kamu politikasının bir koşulu olarak eşitsizliklerin azaltılması yaklaşımının olması gerekir. Her iki durumda da BTÖ, klasik feminist talepler ve bunların teorik gelişimleri doğrultusunda hakların, eşitsizliklerin ve siyasetin kesiştiği bir tartışmaya gönderme yapar. Eğer mevcut durum bu hakların kullanımı genişletilmezse insanların gelişimi için temel eşitlik ilkesinin yara alacağı gerçeği bu tartışmayı derinleştiriyor. (Pautassi, 2007b). Bu anlamda Latin Amerika'da maaşlı işçilere yönelik çalışma düzenlemelerinin ötesine geçen, bakım hizmetlerinin dağıtımını iyileştirmeye katkıda bulunacak şekilde düzenleyen yeni yasal

³ Sanchís y Rodríguez Enríquez (2011) Paraguay Arjantin göçmenlik koridorunu işleyen küresel bakım zincirinin durumunu analiz ediyorlar.

formlar düşünmede ilerleme kaydedilmemiştir. Bu nedenle Latin Amerika tartışmasında gündemdeki sorular şunlardır: Bakımın karmaşıklığı haklar mantığına nasıl dahil edilecektir? Maaşlı işçinin durumundan veya bakım politikasının bir “yararlanıcı öznesi” veya “alıcısı” ile nasıl ayrıştırılacaktır? Eşit fırsatlar ve muamelelerin doğasında olan bir ilke olarak bakım meselesi nasıl anlaşılır? Bakımın bir hak olarak değerlendirilmesi, kişinin nihayetinde içinde olduğu ihtiyaç durumuna bakılmaksızın evrensel hak fikrine atıfta bulunur. Aynı zamanda diğerlerinin yanı sıra özel ya da kamusal bir yükümlülük olup olmadığının belirlenmesini gerektiren çeşitli çıkarımları ve türevleri ile bakımın talep edilebilir bir yükümlülük olarak analiz edilmesi anlamına gelir. Sadece uygun ve evrensel bir hak olarak dahil edildiği ölçüde (hem bakılması gerekenler için hem de bakması gereken veya bakmak isteyenler için) hem şimdiye kadar görünmez olanın tanınması hem de sivil yaşamın kalitesi açısından önemli bir ilerleme sağlanacaktır. (Pautassi, 2007b).

Bakım, bakılma ve kendine bakma (öz bakım) hakkı, bakım yükümlülük ile ilişkilidir (Pautassi, 2007b). Bu nedenle çocuk bakım hizmetlerini engellemek veya yaşlı bir yetişkinin sağlık sistemine erişimini engellemek gibi bir dizi olumsuz yükümlülük, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların (ESCR) özelliklerini ifade eder. Ancak esasen bir hak olarak tasavvur edildiğinde bakımın eşit koşullar altında ve ayırım gözetilmeksizin yapılmasını sağlayacak, bakım sağlayıp elde edebilmek için gerekli araçları sağlayacak pozitif yükümlülükler içerir. Yalnızca sınırlı bir nüfus grubuna -formel ücretli istihdamla bağlantılı durumlar için veya hatta kayıt dışı istihdam dahil- verilmesini değil aynı zamanda tüm insanlar için garanti edilmesini de gerektirir.

Latin Amerika'daki BTÖ'nde yaşanan adaletsizliğin panoraması, bu hakkı garanti altına alacak kamu politikalarının gerekliliğine vurgu yapar. Devlet, bakım konularında “yapmak” zorundadır: Bir annenin bebeğini emzirmesini engellemekten kaçınmakla

kalmamalı aynı zamanda bunu etkili bir şekilde yapabilmesi için gerekli koşulları da sağlamalıdır. Üretken alanda çalışan bir kadın ise ister kamu ister özel sektör çalışanı olsun, emzirmek için bir izne ve /veya fiziksel bir alana sahip olmalıdır. Ayrıca devlet, babalıklarının bir sonucu olarak erkeklere bakım ve yetiştirme konularında kendilerine karşılık gelen eş sorumluluğu ortaklaşa üstlenmeleri için izin vermelidir. Buna karşılık devletin pozitif yükümlülüğü, özel işverenlerin bakım altyapısını etkin bir şekilde sağlama veya mevzuatta öngörülen izinlerden yararlanmayı garanti altına alma yükümlülüğü gibi üçüncü şahıslara belirli yükümlülükler yüklemesini ima eder. Açıkça söylemek gerekirse bakım zorunda olsun veya bakıma ihtiyaç duysun her insanın evrensel bir hakkı olarak bakım hakkının garanti altına alınması gerekir.

Bakım konusunu ve organizasyonunu ele almak, haklar ve dağıtımda adalet nedeniyle önemlidir. Ancak adaletsiz BTÖ'ler meselesini ele almanın ekonomik verimlilik açısından önemli olduğu da söylenebilir. Tartışmaya bu şekilde yaklaşma, Latin Amerika'da kamusal bakım politikalarının geliştirilmesinin önünde genellikle temel engel olarak dayatılan mali kısıtlamalar bağlamında yararlı olmuştur. Bakımın toplumsal örgütlenmesinin bu ekonomik analizinden hareketle Rodríguez Enríquez (2013), *kadınların işgücü piyasasına katılımının* önündeki engeller açısından adaletsiz BTÖ'nün ve sonuçlarının ekonomik sonuçları olduğu iki boyut olduğunu doğrulamaktadır. Bir yandan kadınların işgücünün yetersiz kullanılmasıyla makro düzeyde ifade edilen, düşük aktivite oranı ve bunun sonucunda ücretli işe ayrılan daha düşük ortalama süre ile ifade edilen, bakım sorumlulukları ile çalışma hayatını uzlaştırmanın zorlukları. Öte yandan mikro düzeyde ifade edilen, hayatın her iki yönünü de uzlaştırma çabasında insanların çalışma koşullarında devamsızlık, fire ve stresten kaynaklanan *üretkenlik kaybı*.

İşgücünün yetersiz kullanımı birkaç yönden sorunludur. İlk olarak ekonomi sahibi olduğu kaynakları (bu durumda kadınların

işgücünü) tam olarak kullanmadığı ve dolayısıyla sahip olduğundan daha az ürettiği (ve dağıttığı) için optimalin altında bir seviyede çalıştığı için azabilir. Bu durum, uzun vadeli düşük bir ekonomik büyüme oranıyla ilişkilidir. Bunun nedeni, işgücünün bir üretim faktörü (ve maliyet) olarak ve bir talep faktörü olarak önemli olmasıdır. Çünkü yerel pazar, üretimin yerleştirilmesi için önemli bir *mevki*dir. İşgücünün yetersiz istihdamı bu nedenle büyümeyi hızlandırmanın önünde bir engel olarak görülüyor. Nüfusun önemli bir kısmının serbest meslek veya düşük üretkenlik ve gelire sahip mesleklerde elde ettiği düşük gelir veya işsizlik veya hareketsizlikten elde edilen sıfır gelir, bu dinamik devreyi talepten oluşturmayı başaramaz (talebin lehine üretimde bir artış).⁴ İkincisi işgücünün yetersiz kullanımı sorunludur çünkü kapitalist ekonomilerde istihdam, sosyal haklara erişimin ve insanların çalışmalarının sosyal olarak tanınmasının ana (ve neredeyse tek) kaynağı haline gelmiştir. Bu şekilde fazla iş gücünün farklı biçimlerde varlığı (düşük verimlilik faaliyetlerinde meslekler, gönülsüz yarı zamanlı meslekler, kayıtsız maaşlı istihdam, işsizlik, istemsiz hareketsizlik) ayrıca yeterli düzeyde gelire, sosyal sigortaya ve işlerinin sosyal faydasının tanınmasına erişimi olmayan kişileri de ifade eder.

Bu nedenle işgücünün yapısal olarak yetersiz kullanımı, Latin Amerika'da ciddi bir sorun olmaya devam eden yoksulluğun üstesinden gelmeye yönelik *sınırlılıkları* derinleştirmektedir. Kaliteli işlere erişememe, nüfusun büyük kesimlerinin sosyal hakların kullanımından dışlanması güçlendirmekte ve düşük gelirlerini sürdürmektedir. Kadınların çalışma hayatına tam katılımının önündeki engellerin kaldırılması, nüfusun maddi yaşam kalitesini iyileştirmek, yoksulluğu ve sosyo-ekonomik dışlanmayı azaltmak için elzemdir.

⁴ Rodríguez Enríquez vd. (2010), işgücünün yetersiz kullanımının varlığını, onu yaratan dinamikleri ve ekonomik sonuçlarını açıklayan ekonomik görüşleri sentezler.

Aynı zamanda yoksulluk durumlarının insanlarda ve hanelerde kalıcılaşması ve yaygınlaşması, dışlanmadan kaynaklı bireysel ve sosyal maliyetlerle sonuçlanır. İşlere erişimden gitgide daha fazla uzaklaşan, bilgilerini ve öğrenimlerini geride bırakan *insanlara bireysel maliyetler düşüyor*. Yoksullara yardımcı olmak için daha yüksek sosyal harcama oranları tahsis etmesi gereken *devletlere sosyal maliyetler düşüyor*. Kadın işçilerin iş ve aile yaşamını uzlaştırmadaki zorluklar, bireysel üretkenlik kayıplarında ortaya çıkan gerilimler yaratabilir: stres nedeniyle işyerinde düşük performans ve daha yüksek devamsızlık ve fire verme. Daha ortodoks ekonomik perspektiflerden bu kadın işgücünde bulunan beşerî sermayenin yani kadınların üstlendiği eğitim, nitelik ve eğitime yapılan yatırımın kötüye kullanılması olarak yorumlanacaktır. İşyerinde üretkenlik kaybı sırf bireysel bir sorun değildir, aynı zamanda üretim birimi ve bir bütün olarak sistem düzeyine eklenir.⁵ Temel ekonomik argüman, kültürel kılavuzların ve ekonomik mantığın (evçi sorumlulukları eşitsiz bir şekilde dağıtan, kadınların istihdamda girmesini sınırlayan) bunun yanı sıra işgücü piyasasında var olan farklı ayrımcılık mekanizmaları kadın işgücünün üretken faktörünün yetersiz kullanımına yol açmaktadır. Bu, makroekonomik düzeyde bir verimlilik kaybı anlamına gelir ve ülkelerdeki üretici birimlerin performansı ve ekonomik büyümenin dinamikleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur.

Kısacası *adaletsiz BTÖ, bize kaçınılmaz zorluklar sunan bir sorundur*. Hak ihlali için belirli bir alandır, bu nedenle dönüştürürken konuyla ilgili kurumsal ve sosyal yükümlülükleri hesaba katmak gerekir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temel bir boyutudur. Bu nedenle bu konuyu ele almak, erkekler ve kadınlar arasında daha eşitlikçi bir toplumun inşasında ilerlemeye devam etmemizi sağlayacaktır. Dahası sosyo-ekonomik eşitsizliğin derinleşmesinin

⁵ Rodríguez Enríquez (2013) hangi bağlamlarda ve özellikle hangi sosyal sektörler için bu ekonomik argümanların doğrulanmasının daha olası olduğunu tartışır.

açık bir vektördür. Bu nedenle modifikasyonu, dağıtım üzerindeki etkileri açısından geleneksel sosyal refah veya parasal transfer politikalarından daha güçlü bir etkiye sahip olabilir.

Buna ilaveten mevcut BTÖ'ni dönüştürme ihtiyacı, ekonomik verimlilik, büyüme ve ekonomik kalkınma stratejilerini sürdürme nedenleriyle gündeme getirilebilir.

Bakım konusunu gündeme getirmek, yaşamın sürdürülebilirliğini kamu politikası kaygısının merkezine koymak demektir. Bu alanda olumlu anlamda hareket etmek, insanların yaşamak istedikleri yaşamı seçme imkânlarını genişletmelerine ve yaşamsal anlamda sürdürülebilir toplumlar yaratmalarına olanak sağlayacaktır.

2. Bakımın Toplumsal Örgütlenmesi ve Eşitsizliğin Yeniden Üretimi

Latin Amerika, ülkeler arasındaki heterojenlik ve içlerindeki eşitsizlikle karakterize edilen bir bölgedir. Bölgenin ortalama Gini⁶ endeksi 0,491'dir, Uruguay gibi Gini endeksi 0,40'tan düşük ve Brezilya veya Honduras gibi ülkeler eşitsizlik endeksleri 0,53 ile 0,58⁷ arasındadır. Eşitsizlik, sömürgeci kamulaştırma ve kölelik tarihinden, başarısız ekonomik kalkınma stratejileri ve uluslararası düzeyde bağımlı kılma (temelde bir hammadde üreticisi ve ihracatçısı olarak işgücü) ile ekonomik elitlerin mevcut rolüne kadar çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Eşitsizliğin bu derin ve kalıcı özelliği, bakımın toplumsal örgütlenmesinin aldığı biçimde bir yeniden üretim faktörü bulur. Bu noktayı iki unsurla açıklamak istiyorum: i) ücretsiz işin erkekler ve kadınlar arasında eşitsiz dağılımı ve ii) bakım hizmetlerine eşit olmayan erişim.

⁶ Gini Endeksi, 0 (tam eşitlik) ile 1 (toplam eşitsizlik) arasında bir değere sahip bir eşitsizlik göstergesidir.

⁷ ECLAC'ın 2016 İstatistik Yılığında alınan veriler.

Arjantin'de kesinlikle bir Ulusal Zaman Kullanım Anketi (EUT) yoktur. Ancak işgücü anketine⁸ dayanan 2013'ün⁹ üçüncü çeyreğinde yaptığı ankette ücretsiz bir çalışma modülü vardır. Bu bilgiler, bir yandan bu görevler için harcanan ortalama günlük süre ile ölçülen bakım sorumluluklarının erkekler ve kadınlar arasında eşit olmayan dağılımını ve öte yandan bu toplumsal cinsiyet uçurumuyla sosyo-ekonomik eşitsizlikler arasında var olan karşılıklı ilişkiyi doğrulamamıza olanak tanır. İlk olarak bu bilgiler, kadınların neredeyse %90'ının ev ve bakım işlerini yaptıklarını beyan ederken erkeklerde bu oranın %60'ın altına düştüğünü not etmemizi sağlıyor. Kadınlar tüm bu görevlere günde ortalama 6,4 saat ayırırken erkekler yarısını ayırıyor: Günde ortalama 3,4 saat. Diğer bir deyişle hayatın günlük yeniden üretimi görevleri için zaman kullanımındaki cinsiyet uçurumu, genel olarak Latin Amerika'da doğrulanmaktadır, Arjantin'de de doğrulanmaktadır.

Elbette bu durum farklı kişisel ve sosyodemografik özelliklere sahip kadın ve erkekler için aynı değildir. Örneğin orta çağdaki kadınlar (30 - 59 yaş) günde ortalama 6,5 saat harcayan en gençlerin (18-29 yaş arası) aksine bu görevlere daha fazla zaman harcayanlardır (günde ortalama 7,1 saat) ve günde ortalama 4,6 saat geçiren yaşlılardır (60 yaş ve üzeri). Hane reisi olan kadınlar, kendilerini eş ilan edenlere göre ev ve bakım işlerine daha az zaman ayırırlar (ortalama günde 5,3 saat), diğerleri ise günde ortalama 7,6 saat geçirenlerdir. Bunun nedeni kesinlikle kadın reislerin yalnız olmaları ve onlara parasal gelir sağlayabilecek faaliyetlere daha fazla zaman ayırmaları gerektiğidir. Evde 6 yaşından küçük çocukların varlığı, aralarındaki uçurumu korurken hem kadın hem de erkekler için ev işi ve bakım için harcanan zamanı artırmaktadır. 1 yaşından küçük

⁸ Ulusal İstatistik ve Nüfus Sayımı Enstitüsü (INDEC) tarafından araştırılan Kalıcı Hane halkı Anketi: <http://www.indec.gob.ar/index>.

⁹ Rodríguez Enríquez (2015), ücretsiz çalışma modülü tarafından kullanılan metodolojinin eleştirel bir incelemesini sunar. Orada yapılan analizin bir kısmı aşağıdaki paragraflarda ele alınmıştır. Ücretsiz iş modülünün orijinal bilgileri şu adreste görülebilir: http://www.indec.gov.ar/nivel4_default.asp?id_tema_1=4&id_tema_2=31&id_tema_3=117

çocuğu olmayan kadınlar, bu işe günde ortalama 5 saat harcarken, o yaşta en az bir çocuğu olan kadınlar neredeyse iki kat daha fazla vakit harcıyor: günlük ortalama 9,3 saat. Bir yaşın altında çocuğu olmayan erkekler ise günde ortalama 2,9 saatini ücretsiz işe ayırmaktadır, bu yaşın altında çocuğu olan erkekler ise bu görevlere ayrılan zaman günde ortalama 4,5 saate çıkmaktadır. Görüldüğü gibi evde çok küçük çocuklar varken bile kadınlarla erkekler arasındaki uçurum, bakım işine ayrılan sürenin neredeyse iki katıdır.

Son olarak kadınların ücretsiz bakıma ve ev işlerine bağlılığının yoğunluğu, faaliyet durumuna göre değişir ve ücretli bir işte çalışma gününün uzunluğuna göre ayarlanır. Erkeklerde bu durum söz konusu değildir. Aslında kadınlar söz konusu olduğunda bir işte çalışanlar günde ortalama 5,9 saatini bakım işine ayırırlar, işsizler ise 7.6. Erkekler söz konusu olduğunda çalışanlar günde 3,5 saatini ücretsiz işe ayırırken işsizler 3,5 saatini ayırmaktadır. Başka bir deyişle ücretli işe zaman ayırırken mesleki durumları erkekler için hiçbir fark yaratmaz.

Kısacası ev işleri ve bakım işlerine adanmada cinsiyetler arası fark açıktır. Ayrıca ek olarak bunlar sosyo-ekonomik eşitsizliklerle kesişiyor.

Tablo 1. Ev ve bakım işleri için harcanan ortalama günlük süre. Arjantin'deki toplam kentsel yığılmalar. 2013.

Hane Gelirinin Beşte Dağılımı	Erkekler	Kadınlar
1 (%20 daha fakir)	3,7	8,1
2	3,6	7,0
3	3,3	6,0
4	3,3	5,4
5 (2%20 daha zengin)	**	3,0
Kaynak: TNR - EAHU modülünden mikro verilere dayanan kendi detaylandırması.		
** Tahmin yapmak için gözlem sayısı yetersizdir.		

Tablo 1 bize üç temel bulguyu gösteriyor. Birincisi ücretsiz işe adanmışlıktaki toplumsal cinsiyet farkı, sosyo-ekonomik katmanları kesiyor. İkincisi farklı ekonomik katmanlardan erkekler ücretsiz işe ortalama çok benzer zamanlar harcıyorlar. Üçüncüsü ekonomik durum ile ücretsiz bakım işine bağlılık arasındaki ilişki kadınlar için belirgindir. Nitekim en yoksul hanelerde yaşayan kadınlar, günde ortalama 8,1 saatini ücretsiz ev ve bakım işlerine ayırmaktadır. En zengin hanelerin %20'sine ait olan kadınların ayırdığı saat yalnızca 3. Bu durum muhtemelen üç faktörle açıklanmaktadır: i) En yoksul hanelerde yaşayanların sayısı daha fazladır ve bakıma daha fazla ihtiyaç duyarlar (ortalama olarak daha fazla çocuğa sahip oldukları için). ii) Kamusal bakım hizmetlerinin arzının zayıflığı, düşük gelirli kadınların ev dışı durumlardan sağlık hizmeti almalarını çok zorlaştırıyor. iii) Yukarıdakiler ışığında seçenek, yüksek gelirli hanelerde yaşayan kadınlara sunulan bakım satın alma olasılığında yatmaktadır.

Bu, bakımın nasıl örgütlendiğinin ekonomik katmanlaşma ile yakından ilişkili olduğuna ve her ikisinin de birbirini beslediğine dair ikna edici bir örnektir. Bu, menşe eşitsizliği ne kadar derinse ve piyasa ilişkileri dışındaki hizmetlere erişim seçenekleri o kadar sınırlıysa, bu daha doğrudur. Genelde Latin Amerika ve özellikle Arjantin gibi derin eşitsizlik bağlamlarında kamu politikalarının geçerliliğinde ısrar edilmesinin nedeni budur.

Bu durumun diğer tarafı ise bakım hizmetlerine erişimde katmanlaşma ile verilmektedir. Bu noktayı Arjantin örneğiyle tekrar göstereceğim. Zaman kullanımına ilişkin mevcut verilerle ilişkilendirmek için 2013 yılına karşılık gelen bilgileri de sunuyoruz. Tablo 2 bize bakım hizmetlerine erişimin yaklaşık bir göstergesini gösteriyor¹⁰ ve iki temel yönü gözlemlememize izin veriyor.

¹⁰ Kullanılan gösterge hem kamu hem de özel olarak yönetilen ilk eğitim kurumlarına katımdır.

Tablo 2. Yaşa ve hane halkı gelir dilimine göre eğitim kurumlarına katılım. Arjantin'deki toplam kentsel aglomeralar. 2013.

Yaş / Beşlik	1	2	3	4	5
0-2 yaş	0.42	3.61	4.94	7.73	7.42
3 yaş	25.26	40.22	53.01	45.40	47.68
4 yaş	64.39	69.77	81.87	81.89	95.84
5 yaş	90.54	96.56	96.81	95.58	100.00

Kaynak: EPH-INDEC'den gelen verilere dayanarak kendi detaylandırması.

Birincisi kız ve erkek çocukların yaşlarına göre bakım hizmetlerine erişimdeki farklılıktır. Gerçekte, 0 ila 2 yıl aralığı için, devam oranı her durumda %8'den azdır. Yaşla birlikte artar ve orada işaret edilecek ikinci husus belirginleşmeye başlar: ekonomik aidiyet katmanına göre, 3, 4 ve 5 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklar için yardım düzeylerindeki fark. 2013 yılında, Arjantin'de temel eğitim 5.¹¹ yaşından itibaren zorunluymuştu. Bu düzenlemenin katılım oranı üzerinde bariz bir etkisi var. Görüldüğü gibi 5 yaşındaki kız ve erkek çocuklar için okula devam oranı çok yüksek, tüm ekonomik katmanlar için %90'ın üzerinde. Öte yandan zorunlu olmayan eğitimin verildiği 3 ve 4 yaş grubunda gelir dilimine göre devam oranındaki farklılıklar belirgindir. 4 yaşında nüfusun en zengin %20'sinin evlerinde yaşayan erkek ve kızların neredeyse tamamı (%95,8) eğitim kurumlarına devam ederken nüfusun en yoksul %20'sine ait hanelerde yaşayan kız ve erkek çocuklar için bu oran %65'in altına düşürülmüştür. 3 yaşındaki grup için fark, beşte birlik beşlik dilim için yaklaşık %48 ile beşte birlik kısım için %25 arasında değişmektedir.

Bu bulgu, kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği (bu durumda başlangıç eğitimi) göz önüne alındığında bunlara erişim olasılığına piyasanın aracılık ettiğini ve bu nedenle bakım seviyesinin hane geliri yükseldikçe daha erişilebilir olduğunu göstermektedir.

¹¹ 2015 yılından itibaren, eğitim zorunluluğu 4 yaşa çıkarıldı.

Arjantin'de düşük gelirli hanelerde yaşayan kız ve erkek çocuklar için kapsamı kısmen genişleten telafi edici yardım seçenekleri (Çocuk Gelişim Merkezleri, Erken Çocukluk Merkezleri) vardır ve sonunda kadınların uzlaşma ihtiyaçlarını (iş hayatı ve aile sorumlulukları arasında) çözebilecek (eğitim müfredatının olmaması ve bu kurumlarda çocuklara yardım edenlerin eğitiminin daha az olması nedeniyle) merkezler açıldı.

Kıyasası kamusal bakım hizmetlerinin zayıflığı ve yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda bunlara erişim, piyasadan bakım satın almaya izin verecek bir satın alma gücüne sahip olmakla mümkündür. Bu durum, bakım hizmetlerine erişimdeki farklılıkları açıklamaktadır ve aynı doğrultuda düşük gelirli hanelerin (ve özellikle bu hanelerdeki kadınların) katılım için ayrılacak boş zaman bulmak için karşılaştıkları daha büyük zorlukları açıklamaktadır. Bu, dış kaynak kullanma veya bakım bulma olasılıklarını azaltan, ekonomik katılım olanaklarını azaltan ve böylece sınırlamaların kısır döngüsünü sonsuza kadar devam ettiren gelir yaratma olasılıklarını azaltır.

Daha az kaynağa sahip hane halklarının seçeneklerini sınırlayan adil olmayan toplumsal bakım örgütlenmesi, eşitsizliğin yeniden üretimi için bir vektör haline gelir. Bu eşitsizliklerin yeniden üretim ağı, ancak yeterli kamusal politikaların tasarlanması ve uygulanmasıyla etkisiz hale getirilebilir.

3. Latin Amerika'da Kamusal Bakım Politikalarında İlerlemeler ve Zorluklar

Yukarıda bahsedildiği gibi bölgedeki kamu politikası tartışmalarında ülkelere bağlı olarak farklı ilerlemeler kaydedilerek bakım konusu zemin kazanmaktadır. Rico ve Robles (2016); artan bu ilgiyi, tartışmayı ve hatta politikaların uygulanmasını açıklayacak üç faktöre dikkat çekiyor: i) bakım taleplerini artıran

yaşlı toplumlara doğru demografik dönüşüm ii) bakım sorumluluklarının dağılımındaki eşitsizliğin, kadınların ekonomik katılımına engel teşkil ettiğinin kabul edilmesi -ki bu da yoksulluk durumlarının üstesinden gelmeyi ve nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesini engelliyor- iii) nüfusun bakım ihtiyaçları için yetersiz kalitede bakımın ima ettiği risklerin (ve gelecekte daha yüksek mali maliyetlerin) tanınması.

Ek olarak ECLAC Latin Amerika ve Karayipler Bölgesel Konferansı çerçevesinde bölge ülkelerinin imzaladıkları anlaşma fikir birliği içinde ilerlemenin iyi bir şekilde desteklendiği söylenebilir. Nitekim 2007 yılında ülkeler tarafından kabul edilen Quito Mutabakatından geçen yıl onaylanan en son Montevideo Konsensüsüne: “Bu bölgede bakımda ortak sorumluluğu teşvik edecek ve ücretsiz işe değer verecek kamu politikalarının oluşturulması temel meseledir”. İlerleme iki ana düzeyde gerçekleşmektedir. Bir yandan bakım ihtiyaçlarının daha fazla korunmasını ve bunlara katılım sorumluluklarının dağılımını destekleyen düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesi ve benimsenmesinde öte yandan genellikle en genç yaşlara ve en kırılğan nüfusa yayılmasıyla başlayan kamu yönetimi bakım hizmetlerinin sunumunun genişletilmesi olarak devam etmektedir.

Normatif ve düzenleyici konularda ilerlemeler bir yandan çocukların doğumu veya ilk yetiştirilme zamanlarıyla ilgili izinlerin uzatılmasıyla ilişkilidir. Burada annelik izninin en azından ILO tarafından belirlenen asgari süre (14 hafta) ile uyumlu hale getirilmesi için bir uzatma süreci devam etmektedir. Benzer şekilde bazı ülkeler, çoğu ülkede mevcut olmayan veya çok yetersiz olan babalık izninin uzatılması konusunda daha radikal bir ilerleme kaydediyor. Son olarak tartışma, doğumdan hemen sonraki bakım dönemlerini içeren ebeveyn izninin uygulanması ihtiyacı doğrultusunda ilerlemektedir ve merkezi olarak hem annelerin hem de babaların çocuklarını büyütme için daha fazla zaman geçirmelerini

sağlamaya çalışıyor. Ayrıca düzenlemeler açısından ücretli bakım işleriyle uğraşan kişilerin korunması konusunda ilerleme sağlanmıştır. 189¹² ILO Sözleşmesinin yürürlüğe girmesinin, özel evlerdeki işçilerin çalışma haklarını koruyan ulusal mevzuatın uyarlanması üzerindeki etkisinin özellikle vurgulanması gerekir.

Kamusal bakım hizmetlerinin sağlanmasındaki ilerleme daha yavaştır. Birkaç ülke erken çocukluk ve/veya yaşlılar için politikaların uygulanmasına yönelik normatif çerçevelerin benimsenmesi ve bazı durumlarda onaylanması konusunda ilerleme kaydetmiş olsa da yalnızca Uruguay, kapsamlı bir çerçevenin oluşturulmasında değil, aynı zamanda bir ulusal bakım sisteminin farklı bileşenlerinin yavaş ve embriyonik uygulanmasının başlangıcında ilerleme kaydetmiştir. Aslında Uruguay deneyimi, hem bakımda sosyal ortak sorumluluğu teşvik edebilecek sistemlerin tasarımında hem de bunu mümkün kılan süreç ve koşullarda çok öğreticidir. Hükümetin kendisinin de özetlediği gibi¹³, bakım konusu sivil toplum tarafından yürütülen uzun, sistematik, sabırlı ve azimli bir çalışmanın ardından kamu politikası tartışma gündemine ve daha sonra hükümetin kendi gündemine girdi. 90'lardan beri bu aktörler, bakım açıkları sorununu, ücretsiz bakım işinin kadınların sırtına aşırı yüklenmesini ve bunun toplum için sağlık ve kalkınma açısından sonuçlarını görünür kılmayı başardılar.¹⁴

Uruguay'da hükümet düzeyindeki süreç, Ulusal Sosyal Politikalar Konseyi (CNPS)¹⁵ çerçevesinde Bakım Sisteminin İnşası için Çalışma Grubunun oluşturulmasıyla Mayıs 2010'da başlamıştır. Böylelikle devlet aktörleri ve sivil toplum örgütleri arasında

¹² Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Sözleşmesi: http://www.ilo.org/dyn/normlex/es/f?p=NOR_MLEXIPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:2551460

¹³ <http://www.sistemadecuidados.gub.uy/innovaportal/v/55687/1/innova.front/el-camino-reco-rido>

¹⁴ Uruguay'da ulusal bakım sisteminin desteklenmesi sürecinin bir açıklaması ve analizi için bkz. Aguirre ve Ferrari (2014).

¹⁵ Başkanlık Kararı ile oluşturulmuştur 863/010.

değişimine izin veren ve bu diyalogdan sistemin kavramsal kılavuzlarını ve kılavuz ilkelerini oluşturan Bakım Sisteminin “Tartışma Aşaması” denen süreç başladı. Bu tartışmaların sonuçları, doküman olarak basıldı: “Bakımda Dayanışma Modeline Doğru. Ulusal Bakım Sisteminin İnşası İçin Teklif”, nihayet Eylül 2012’de Sosyal Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı. İlerleyen yıllarda kurumsallık, finansman, düzenleme, eğitim ve hizmetler alanlarında tekliflerin tasarımı ve bazı pilot deneyimlerin uygulanmasında ilerleme kaydedildi. 2015 yılında bu süreç, “Uruguay’da bütün kız ve erkek çocuklar, özürllü ve bağımlılık durumundaki yaşlıların bakılma hakkına sahip olduğunu” tespit eden 19353 sayılı Kanunun çıkarılmasıyla yeni bir ivme kazandı. Bu yolla nihayetinde genel bir hedef olarak bakımda aileler, devlet, toplum ve piyasa tarafından, erkekler ve kadınlar arasında bir ortak sorumluluk modelini öneren Ulusal Bütünleşik Bakım Sistemi (SNIC) doğdu.¹⁶

Şu anda Uruguay hükümeti, SNIC’nin uyumu için eylemler başlatmayı amaçlayan 2016-2020 Bakım Eylem Planını uygulamaktadır.

Bu plan dört eksene odaklanır: erken çocukluk, engelliler, yaşlılar ve bakım hizmeti verenler. Erken çocukluğa odaklanma, 0 ila 3 yaş arası erkek ve kız çocuklarına yöneliktir ve burada sosyal ve ekonomik açıdan en kırılgan kesimlerden başlayarak bakım hizmetlerini genişletmeye çalışmaktadır. Bu hizmet; toplum bakım evleri, INAU merkezleri (CAIF sosyal planına bağlı), sosyoeğitimsel katılım bursları, anaokulları, sendikalar ve şirketlerdeki bakım merkezleri aracılığıyla garanti edilmektedir. Bağımlılık durumundaki engelli kişiler ve yaşlı yetişkinler için hafif ve orta düzeyde

¹⁶ SNIC; kılavuzları, hedefleri ve politikaları tanımlayan ve Sosyal Kalkınma Bakanlıklarından (ona başkanlık eden) oluşan bir Ulusal Bakım Kuruluna sahiptir; Eğitim ve Kültür, Çalışma ve Sosyal Güvenlik; Halk Sağlığı, Ekonomi ve Finans Bölümü; Planlama ve Bütçe Ofisinin yanı sıra Ulusal Halk Eğitimi İdaresi; Sosyal Güvenlik Bankası, Uruguay Çocuk ve Ergenler Enstitüsü, Ulusal Bakım Sekreterliği ve Ulusal Kadın Enstitüsü. Kurulun yürütme organı olarak, sistemin kurumlar arası eklemlenmesi ve koordinasyonu için Sosyal Kalkınma Bakanlığı bünyesinde bir Ulusal Bakım Sekreterliği oluşturulmuştur.

bağımlılığı olanlar için tele bakım ve gündüz merkezlerinin sağlanması, ciddi bağımlılık durumunda tam veya kısmi devlet sübvansiyonu içeren dayanışma ve finansman ile kişisel asistanların sağlanması öngörülmektedir. Bakım veren kişilerle ilgili olarak bakıcılar için bir kayıt oluşturmak ve bakımda eğitim ve profesyonelleştirme mekanizmalarının uygulanması hedeflenmektedir.

İlk uygulama örneğinde olmasına rağmen Uruguay deneyimi, bölgedeki geri kalan ülkeler için aydınlatıcıdır. Açıktır ki gücü, büyük ölçüde demokratik ve müzakereci olan ve bu nedenle birden fazla ve çeşitli sosyal aktörlerin kararlılığını içeren bir inşa sürecinden kaynaklanıyor. Ve açıkça Uruguay örneğinde iktidar partisi tarafından gösterilen politik irade ve kararlılık, SNIC'in ilerlemesi ve sağlanması için somut bir fizibilite sağlıyor. Uruguay örneği Latin Amerika normuna bir istisna mı? Uruguay muhtemelen onu özgün bir deneyim haline getiren bazı özelliklere sahiptir: Küçük bir ülke, demografik geçişte daha ileri bir aşamada, vatandaş katılımını teşvik eden ve saygı duyan bir siyasi kültüre, kadın ve feminist gruplardan olumlu etkilenen, örgütlü ve olgun bir sivil topluma sahip.

Bu koşulların diğer bütün ulusal bağlamlarda var olması muhtemel değildir. Ve aşağıdaki zorlukların aşılması belirleyici önemdedir: i) Sivil toplum, toplumsal hareketler, kadınlar ve feministlerin konuyu sahiplenmesi ve öncelikli olarak gündeme getirmesi ihtiyacı ii) Uygulamada vatandaşın katılımına izin verecek yeterince demokratik bir bağlamın var olması iii) Soruna ve sorunun üstesinden gelme önerilerine açık olan ve aktif bir siyasi sorumluluk üstlenen siyasi sektörler olması iv) Finansman politikalarındaki kısıtlamaların aşılmasına olanak tanıyan vergi gelirleri oluşturulabilmesi.

Kuşkusuz bu engellerin üstesinden gelmek çoğu ülkede zorlu bir mücadele ile olacaktır. Ancak Uruguay örneği yolumuzu aydınlatıyor, somut dersler veriyor ve eşitsizliğin yeniden üretim düğümleri ele alındığında daha eşitlikçi toplumlar inşa etme olasılığı, başarılabılır bir ütopyaya yaklaşılabılır.

Kaynakça

- Aguirre, Rosario y Fernanda Ferrari (2014). «La construcción del sistema de cuidado en el Uruguay. En busca de consensos para una protección social más igualitaria». Santiago: CE-PAL. *Serie Políticas Sociales*, 192.
- ELA (2012). «De eso no se habla: el cuidado en la agenda públi-ca». Estudio de Opinión sobre la organización del Cuidado, Equipo Latinoamericano de Justicia y Género, Buenos Aires, enero de 2012 (disponible en: <http://www.ela.org.ar>).
- Esquivel, Valeria (2011). *La economía del cuidado en América Latina: Poniendo a los cuidados en el centro de la agenda*. Panamá: PNUD.
- Esquivel, Valeria, Faur, Eleonor y Elizabeth Jelin (2012). *Las lógicas del cuidado infantil. Entre las familias, el Estado y el mercado*. Buenos Aires: IDES – UNFPA- UNICEF.
- Lupica, Carina (2010). Trabajo decente y corresponsabilidad de los cuidados en Argentina. Documento de Consultoría, 2010. Santiago de Chile.
- Marco, Flavia y Rico, María Nieves (2013). «Cuidado y políticas públicas: debates y estado de situación a nivel regional» en Laura Pautassi y Carla Zibecchi (coords.) *Las fronteras del cuidado. Agenda, derechos e infraestructura*, pp. 27-58. Buenos Aires: Editorial Biblos.
- Pautassi, Laura (2007). *¡Cuánto Trabajo mujer! El género y las relaciones laborales*. Buenos Aires: Capital Intelectual.
- (2007b). El cuidado como cuestión social desde el enfoque de derechos. *Serie Mujer y Desarrollo* N° 87, Santiago de Chile: CEPAL.
- Pautassi, Laura y Zibecchi, Carla (coords.) (2013). *Las fronteras del cuidado. Agenda, derechos e infraestructura*. Buenos Aires: ELA-Editorial Biblos.
- Pérez Orozco, Amaia (2007). «Cadenas globales de cuidado», Documento de trabajo 5, Serie Género, Migración y Desarrollo, Santo Domingo: UN-INSTRAW.
- PNUD-OIT (2009). «Trabajo y familia: Hacia nuevas formas de conciliación con corresponsabilidad social», Santiago: Oficina Internacional del Trabajo y Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo.
- Rico, María Nieves y Claudia Robles (2016). «Políticas de cuidado en América Latina. Forjando la Igualdad». Santiago: CEPAL. *Serie Asuntos de Género* 140.
- Rodríguez Enríquez, Corina (2005). «La economía del cuidado: un aporte conceptual para el estudio de políticas públicas». Buenos Aires: Ciepp, Documento de Trabajo 44

- (2007). Ponencia: «La organización del cuidado de niños y niñas en Argentina y Uruguay». Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL). X Conferencia Regional de la Mujer. Quito.
 - (2007b). «Empleo femenino, economía del cuidado y políticas públicas Algunas consideraciones desde la experiencia argentina» en M. A. Carbonero Raimundí y S. Levín (comps.) *Entre familia y trabajo. Relaciones, conflictos y políticas de género en Europa y América Latina*. Rosario: Editorial Homo Sapiens.
 - (2010). «La organización del cuidado de niños y niñas en la Argentina y el Uruguay», en S. Montaña Virreira y C. Calderón Magaña (coords) *El cuidado en acción: entre el derecho y el trabajo*. Santiago: Cuadernos de la CEPAL, 94.
 - (2013). «Organización social del cuidado y políticas de conciliación: una perspectiva económica», en L. Pautassi y C. Zibecchi (coords) *Las fronteras del cuidado. Agenda, derechos e infraestructura*, pp. 133-154. Buenos Aires: ELA - Biblos.
- Rodríguez Enríquez, Corina y Laura Pautassi (2014) *La organización social del cuidado de niños y niñas*. Buenos Aires: ELA - CIE-PP - ADC. 2014.
- Sanchis, Norma y Rodríguez Enríquez, Corina (2011). *Cadenas globales de cuidados: El papel de las migrantes paraguayas en la provisión de cuidados en Argentina*. ONU Mujeres.

Feminist ekonominin önünde açılan yol gidilecek ayrı güzergahları gösteriyor ancak biz hepsinde ilerleyişin çoktan başladığına inanıyoruz.

Bu istikametlerden biri; uygulamalı alanda daha fazla çalışmak, teorik önermeyi uygun politika veya eylem önerilerine tercüme etmektir. Bir diğeri de feminist ekonomi deneyimleri olarak bilinen tüketim veya üretimin daha çok feminist ekonomi ilkelerine ve gündelik hayata göre başka türlü örgütlendiği ve yönetildiği küçük somut pratikleri kapsar. İzlememiz gereken konuyla alakalı başka bir istikamet de egemen ekonomiye alternatif -ekolojik, sosyal ve dayanışma, politik vb.- diğer eleştirel ekonomilerle daha sağlam ağlar kurmak, ortaklık ve anlaşmazlık noktalarını tartışmaktır. Ancak bunun bakım emeğini yaşamı sürdüren merkezi bir faaliyet olarak tanıyan ve değer veren, erkekmerkezci olmayan bir bakış açısı gerektirdiği unutulmamalıdır.

Son olarak üzerinde durmak istediğimiz istikamet, gezegenin farklı bölgelerinde feminist ekonomiyi uygulayan veya geliştiren kadınlarla sınıf, etnisite veya coğrafi konum ayırımı olmaksızın eşitler arası diyaloga atıfta bulunan bilgi diyalogu dediğimiz şeydir. Bu anlamda tarih, kültür ve dil açısından en yakın ilişkimiz Latin Amerika iledir.

Daha dayanışmacı ve yaşanabilir bir dünyaya doğru ilerlemenin tek olanaklı yolunun bütün bu politik düşünce ve eylem perspektifleri ile ittifak ve ortaklıklar kurmaktan geçtiğinin farkındayız.